

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

**FİNANSAL TABLO HİLELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
VE BU KAPSAMDA HASILATIN KAYDEDİLMESİNDE
ÖZELLİKLİ DURUMLAR**

Yüksek Lisans Tezi

Sibel Ulusoy

Ankara-2007

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

**FİNANSAL TABLO HİLELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
VE BU KAPSAMDA HASILATIN KAYDEDİLMESİNDE
ÖZELLİKLİ DURUMLAR**

Yüksek Lisans Tezi

Sibel Ulusoy

Tez Danışmanı
Yard. Doç. Dr. Orhan ÇELİK

Ankara-2007

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

**FİNANSAL TABLO HİLELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
VE BU KAPSAMDA HASILATIN KAYDEDİLMESİNDE
ÖZELLİKLİ DURUMLAR**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı :Yard. Doç. Dr. Orhan ÇELİK

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

GİRİŞ	3
I. BÖLÜM-FİNANSAL TABLO HİLESİ KAVRAMI, HİLE NEDEN VE YÖNTEMLERİ	3
1.1.FİNANSAL TABLO HİLESİ KAVRAMI VE HİLENİN NEDENLERİ....	3
<i>1.1.1.Finansal Tablo Terimi</i>	<i>3</i>
<i>1.1.2. Finansal Tablo Hilesi Kavramı.....</i>	<i>6</i>
1.1.2.1.Hata ve Hile Kavramları	6
1.1.2.2.Türkiye’de Kullanılan Benzer Kavramlar	17
1.1.2.3. Uluslararası Alanda Kullanılan Benzer Kavramlar	18
1.1.2.4. Kavramların Değerlendirilmesi	26
<i>1.1.3. Finansal Tablo Hilesine Başvurma Nedenleri</i>	<i>27</i>
1.1.3.1.Finansal Analistlerin Şirket Karı Konusundaki Tahminleri	27
1.1.3.2. İlk Halka Arzlar	28
1.1.3.3.Şirket Yöneticileri İçin Oluşturulan Ödüllendirme Sistemleri	28
1.1.3.4.Finansal Açıdan Zor Durumda Bulunan Şirketler	28
1.1.3.5.Vergi Yükümlülüğü	29
1.1.3.6.Ara Dönem Finansal Tabloları	30
1.1.3.7.Ele Geçirmeler	30
1.1.3.8.Politik Etkiler	30
1.1.3.9.Hukuki Sözleşmeler	31
1.1.3.10.Sektörel Etkiler	31
1.2.TEMEL FİNANSAL TABLO HİLE YÖNTEMLERİ.....	32
<i>1.2.1.Finansal Tablo Hilelerine İlişkin Araştırmalar</i>	<i>32</i>
1.2.1.1.COSO Raporu	32
1.2.1.2.SEC Raporu	34
1.2.1.3.PriceWaterhouseCoopers Raporu.....	35
1.2.1.4.Türkiye’de Yapılan Araştırmalar	36
<i>1.2.2. Temel Finansal Tablo Hile Yöntemleri</i>	<i>39</i>
1.2.2.1.Finansal Tablo Kalemlerinin Gerçek Nitelikleri Dışında Tablolara Yansıtılması	39
1.2.2.2.Varlıklara İlişkin Hileler	43
1.2.2.3.Giderlerlere İlişkin Hileler	50
1.2.2.4.Çalışanlara İlişkin Hileler	57
1.2.2.5.Yükümlülüklerin Finansal Tablolara Yansıtılmasına İlişkin Hileler	58
1.2.2.6. Birleşme İşlemlerinde Hileler	62
1.2.2.7. Diğer Hileler	64
II. BÖLÜM-HASILATIN KAYDEDİLMESİ VE DEĞERLENDİRME	67
2.1.HASILATIN KAYDEDİLMESİNE İLİŞKİN DÜZENLEMELER	69
2.1.1. SPK Düzenlemeleri	71
2.1.2. Uluslararası Muhasebe Standartlarındaki Düzenlemeler.....	72
2.1.2.1. Hasılatın Ölçümü	74
2.1.2.2. Benzer ve Benzer Olmayan Malların Takası Durumunda Hasılatın Kaydedilmesi....	76
2.1.2.3. İşlemlerin Ayrıştırılması	76

2.1.2.4. Hasılatın Unsurları	77
2.1.2.5. Mal Satışı	78
2.1.2.6. Hizmet Temini	80
2.1.2.7. Reklam Barteri	84
2.1.2.8. Faiz, İsim Hakkı ve Temettü	85
2.1.2.9. Alacakların Tahsilinin Etkisi	86
2.1.2.10. Hasılatla İlgili Olarak Kamuya Açıklanacak Hususlar	86
2.1.3. ABD Genel Kabul Görmüş Muhasebe Standartları (US GAAP)	87
2.1.4. Düzenleme Taslağı Hakkında Bilgi	90
2.2. HASILATIN KAYDEDİLMESİNE İLİŞKİN HİLELER.....	93
2.2.1. Fiktif Hasılat Kaydı	94
2.2.2. Muhasebe İlkeleri ve Standartlarına Aykırı İşlemler	98
2.2.2.1. Hasılatın Erken Kaydedilmesi-Hesapların Dönem Sonunda Açık Bırakılması	98
2.2.2.2. Faturalanan Fakat Müşteri Adına Stokta Tutulan Mallar (Bill and Hold Sales)	100
2.2.2.3. Konsinye İşlemler	102
2.2.2.4. Finansman İşlemlerinin Hasılat Olarak Kaydedilmesi	106
2.2.2.5. Malların Dağıtım Kanallarına İstiflenmesi (Channel Stuffing)	107
2.2.2.6. Kapora Karşılığı İşlemlerde Hasılatın Kaydı (Lay Away Sales)	110
2.2.2.7. Mal Takası Suretiyle Hasılat Kaydedilmesi (-Round Tripping-Back to Back-Non-Monetary Transactions-)	111
2.2.2.8. Satışa İlişkin Gizli Ek Anlaşmalar (Side Letters)	113
2.2.2.9. Alıcı Kabulünü Gerektiren İşlemler	114
2.2.2.10. Çoklu Eylem İçeren Sözleşmeler (Multiple Deliverables)	116
2.2.2.11. Şarta Bağlı Satışlarda (Contingent Sales) Hasılatın Kaydedilmesi veya Karşılıkların Düşük Gösterilmesi	120
2.2.2.12. Hizmet Temininden Kaynaklanan Hasılatın Kaydedilmesinde Hile	123
2.2.2.13. İlişkili Taraflarla Yapılan İşlemler	124
2.2.2.14. Hasılatın Brüt Yerine Net Gösterilmesi	126
2.3. Değerlendirme ve Sonuç	127
2.3.1. Muhasebe Düzenlemeleri	127
2.3.2. Düzenleyici ve Denetleyici Otoriteler	131
2.3.3. Nakit Akım Tabloları-Bütüncül Değerlendirme	135
2.3.4. Kurumsal Yönetim	136
2.3.5. Bağımsız Denetim	139
2.3.6. Hasılatın Kaydedilmesi	141

KISALTMALAR CETVELİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AICPA	: American Institute of Certified Public Accountants
AIN	: AICPA Interpretations
APB	: Accounting Principles Board (FASB'den önceki kuruluş)
ARB	: Accounting Research Bulletins
ASB	: AICPA's Auditing Standards Board
CAP	: FASB's Committee on Accounting Procedure
CESR	: The Committee of European Securities Regulators
CON	: FASB Concepts
COSO	: Committee of Sponsoring Organizations of The Treadway Commission
EITF	: FASB's Emerging Issues Task Force
FAS	: FASB Statements
FASB	: Financial Accounting Standards Board (ABD)
FIN	: FASB Interpretations
FTB	: FASB Technical Bulletins
IAASB	: International Auditing and Assurance Standards Board
IAS	: International Accounting Standards
IASB	: International Accounting Standards Board
IASC	: International Accounting Standards Committee
IFAC	: International Federation of Accountants
IFRS	: International Financial Reporting Standards
IPA	: International Auditing Practice Statement
ISA	: International Standards on Auditing
İK	: İş Kanunu
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KHK	: Kanun Hükümünde Kararname
KVK	: Kurumlar Vergisi Kanunu
MB	: Maliye Bakanlığı

MSUGT	: Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliğleri
PCAOB	: Public Company Accounting Oversight Board
SAB	: SEC's Staff Accounting Bulletin
SAS	: Statements on Auditing Standards
SEC	: Securities and Exchange Commission (ABD)
SIC	: Standing Interpretations Committee
SOP	: AICPA Statements of Positions
SPKn	: Sermaye Piyasası Kanunu
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
SSAP	: Statement of Standard Accounting Practice
VUK	: Vergi Usul Kanunu
TTKn	: Türk Ticaret Kanunu
TMS	: Türkiye Muhasebe Standartları
TMSK	: Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu
TÜRMÖB	: Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği
UFRS	: Uluslararası Finansal Raporlama Standardı
UMS	: Uluslararası Muhasebe Standardı
US GAAP	: United States of America Generally Accepted Accounting Principles
UITF	: Urgent Issues Task Force

GİRİŞ

Sermaye piyasasında yatırımcıların en temel bilgi kaynaklarından birini finansal tablolar oluşturmaktadır. Dünya çapındaki finansal tablo skandallarının (Enron, Worldcom v.b.) sonucunda piyasalarda oluşan güvensizlik bunun bir göstergesidir. Finansal tabloların yanıltıcı bir biçimde sunulması sadece piyasaların doğrudan katılımcıları olan yatırımcıları değil, finansal tablo bilgilerinin diğer kullanıcıları olan devlet, çalışanlar, borç verenler gibi pek çok kesimi de etkilemektedir.

Bu kapsamda, etkisi dikkate alınarak çalışmanın amacı finansal tablo hilelerinin incelenmesi olarak seçilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde öncelikle incelemenin kapsamının belirlenebilmesi için finansal tablo hilesi kavramının kavramsal çerçevesi açıklanacaktır. Finansal tablo hilelerindeki çeşitlilik ve konunun farklı alanların ilgisini çekmesi, finansal tablo düzensizliklerini anlatmak için kullanılan terimlerde de çeşitliliğe yol açmıştır. Bu bilginin ışığında, ilk bölümde hile kavramı genel olarak ele alınıp, Türk hukukundaki yerine değinilmiş, hata ile hile kavramları arasındaki fark açıklanıp, muhasebe hilesi kavramı üzerinde yoğunlaşmıştır. Takiben, konunun tam olarak açığa kavuşturulabilmesi için Türkiye’de finansal tablo düzensizlikleri için kullanılan bilanço süslemesi, finansal bilgi manipülasyonu gibi terimler ile literatürde sıklıkla kullanılan yaratıcı muhasebe, kar yönetimi gibi terimlerin tanımı ve kapsamına bu bölümde yer verilmiştir.

Finansal tablo hilesi yöntemlerinin ve sonuçlarının anlaşılması ancak hileye neden olan motivasyonların belirlenmesi ile mümkündür. Bu nedenle, kavramsal çerçevenin oluşturulmasının ardından, birinci bölümde bu konu da ele alınmıştır.

Birinci bölümün takip eden kısımları temel finansal tablo hilesi yöntemlerinin incelenmesine ayrılmıştır. Hilelerin niteliği gereği sektörlere veya ülkelerin kurallarına göre farklılaştırabilmesi nedeniyle çalışmada tüm finansal tablo hilelerine yer verilmesi mümkün olmamıştır. Bu itibarla, ilk olarak hileler üzerine yapılan

araştırmaların çerçevesi hakkında bilgi verilerek hile yöntemlerinin tespitinde kullanılan bakış açısı ortaya konulmuş, takiben sık rastlanıldığı tespit edilen hile yöntemleri başlıklar halinde ele alınmıştır. Böylelikle ilk bölüm ile finansal tablo hilesi kavramı ve sık kullanılan hile yöntemleri açıklanmıştır.

İkinci bölümde ise özellikle ABD’de en sık kullanılan hile yöntemlerinden biri olduğu araştırmaların sonucunda ortaya çıkan ve hız ile yeniliğin yarıştığı teknoloji, bilgi işlem, pazarlama gibi alanlarda faaliyet gösteren şirketlerde çoklukla kullanılan hasılatın kaydedilmesine ilişkin hile yöntemleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu bölümün başında hasılatın kaydedilmesine ilişkin muhasebe standartları ve mevcut standartlarda değişiklik yapmak üzere yürütölen proje hakkında bilgiye yer verilmiştir. Takiben ise, ilgili düzenlemeye de referans verilmek suretiyle hasılatın kaydedilmesine ilişkin hile yöntemleri incelenmiştir. Bu bölümün sonunda, genel olarak incelenen hile kavram ve yöntemleri ile hasılatın kaydedilmesi konusunda, finansal tablolara ve dayanağı olan muhasebe sistemine güvenin korunması için yapılabilecekler hakkındaki değerlendirme ve görüşlerimiz yer almaktadır.

I. BÖLÜM

FİNANSAL TABLO HİLESİ KAVRAMI, HİLE NEDEN ve YÖNTEMLERİ

1.1.FİNANSAL TABLO HİLESİ KAVRAMI VE HİLENİN NEDENLERİ

1.1.1.Finansal Tablo Terimi

Türkiye’de muhasebe, finansal tablo ve raporlara ilişkin ilk hükümler TTKn’da yer almıştır. Ancak, TTKn’nun hükümleri genel bir çerçeve belirlemekte olup, uygulamaya yeterince yansımamıştır. Bunun yanında, vergi yasalarında vergi matrahının tespitine yönelik hükümlerle birlikte işletmelerin muhasebe, kayıt belge düzenleri ile finansal tablolarına ilişkin hükümlerin yer alması ve bu hükümlere uyulmaması halinde etkili müeyyidelerin bulunması, SPK tarafından yapılan düzenlemelere kadar muhasebe uygulamalarının vergi yasaları çerçevesinde yürütülmesi sonucunu doğurmuştur.¹

TTKn ve vergi mevzuatına ek olarak İktisadi Devlet Teşekkülleri Yeniden Düzenleme Komisyonu tarafından hazırlanan tek düzen muhasebe sistemi, bankalara, sigorta şirketlerine ilişkin düzenlemeler, SPK’nın Muhasebe Tebliğleri, MSUGT, TÜRMOB tarafından oluşturulan “Türkiye Denetim ve Muhasebe Standartları Kurulu” tarafından yayınlanan² ve daha sonra bu kurulun yerini alan TMSK³ tarafından onaylanıp yayınlanan standartlar Türkiye’deki muhasebe sistemine yönelik diğer düzenlemelerdir.

¹ Cemal Küçüksözen, **Sermaye Piyasasında Yatırımcının Korunması**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları No:131, Ankara,1999, s. 119

² Saim Üstündağ, **Muhasebe Standartları Oluşturulması Süreci ve Düzenleyici Kuruluşlar**, Yayınlanmamış SPK Yeterlik Etüdü, Ankara, 1999, s. 29

³ 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu’na 18.12.1999 tarih ve 4487 sayılı Kanunla eklenen Ek-1’inci madde uyarınca kurulmuştur. Anılan madde uyarınca amacı denetlenmiş finansal tabloların sunumunda; finansal tabloların ihtiyaca uygun, gerçek, güvenilir, dengeli, karşılaştırılabilir ve anlaşılabilir nitelikte olmaları için ulusal muhasebe ilkelerinin gelişmesi ve benimsenmesini sağlamak, kamu yararı için uygulanacak ulusal muhasebe standartlarını saptamak ve yayınlamak olarak belirlenmiştir. Kurul bu kapsamda uluslararası muhasebe standartlarının ulusal muhasebe standartları olarak seçilmesini benimsemiş ve bu çerçevede hazırlanan “Türkiye Muhasebe Standartları’nı(TMS)” yayınlamaktadır.

SPKn'nun 16 ve 22/e maddeleri ile SPK'ya halka açık ortaklıklar ve sermaye piyasası kurumlarına ilişkin muhasebe standartları ve bağımsız denetime ilişkin ilkeleri belirleme yetkisi tanınmıştır. Bu kapsamda, SPK tarafından finansal tablolara, ara dönem finansal tablolarına, menkul kıymet yatırım fonları finansal tablolarına, aracı kurum hesap planı ve bu planın kullanım esaslarına, enflasyon muhasebesine ve konsolide finansal tablolara ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

Hisse senetleri İMKB'de işlem görmeyen halka açık şirketler için halen yürürlükte olan Seri:XI, No:1 sayılı "Sermaye Piyasasında Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkında Tebliğ" bu konudaki SPK düzenlemelerinin temelini oluşturmaktadır.

SPK tarafından 01.01.2003 tarihinden itibaren isteğe bağlı olarak, 01.01.2005 tarihinden itibaren ise zorunlu olarak İMKB şirketlerine uluslararası muhasebe standartlarını uygulama yükümlülüğü getirilmiştir. Bu kapsamda, SPK'nun oluşturduğu standartlar seti, Seri:XI, No:25⁴ sayılı "Sermaye Piyasasında Muhasebe Standartları Hakkında Tebliğ"⁵ yürürlüğe konulmuştur. Uluslararası standartlara uyum amacıyla UFRS/UMS'nin⁶ kullanılması da alternatif uygulama olarak SPK tarafından kabul edilmektedir. Bu düzenlemelere ek olarak SPK İlke Kararları suretiyle de muhasebe alanında uygulama esasları belirleyebilmektedir.

⁴ Ancak, yürürlük tarihi itibarıyla uluslararası muhasebe standartlarına tam uyumlu olmak üzere çıkarılan Seri:XI, No:25 sayılı Tebliğ'in yürürlüğe girmesinden sonra, UFRS 1-UFRS'nin İlk Kez Uygulanması (First Time Adoption of IFRS), UFRS 2-Hisse Bazlı Ödemeler (Share-based Payment), UFRS 3-İşletme Birleşmeleri (Business Combinations), UFRS 4-Sigorta Sözleşmeleri (Insurance Contracts), UFRS 5-Satış İçin Elde Tutulan Varlıklar ve Durdurulan Faaliyetler (Non-current Assets Held for Sale and Discontinued Operations), UFRS 6-Maden Kaynaklarının Araştırılması ve Değerlendirilmesi (Exploration for and Evaluation of Mineral Resources), UFRS 7-Finansal Araçlar:Açıklamalar (Financial Instruments: Disclosures), UFRS 8-Faaliyet Gösteren Bölümler (Operating Segments) olup, UFRS 4, 5, 6 ve 7 dışında kalanların taslakları yayınlanmış olmasına karşın halen yürürlüğe konulmamıştır. UFRS 4 sigortacılık sektörüne ilişkin olup, SPKn'nun 50/a maddesi uyarınca ilave bir çalışma yürütülmediği SPK'nın web sayfası ile kamuya duyurulmuştur.

⁵ 15.11.2003 tarihli ve 25290 sayılı mükerrer Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁶ Uluslararası standartlar önceleri Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi, (IASB), 1 nisan 2001'den itibaren ise Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) adlı bağımsız kuruluş tarafından oluşturulmaktadır. Uluslararası Muhasebe Standartları-UMS ("International Accounting Standards"- IAS), 1973 ile 2001 yılları arasında IASB Yönetim Kurulunun onayı ile yürürlüğe girmiştir. Bu standartlar IAS 1, 2, 3, ... olarak isimlendirilmiştir. Nisan 2001'den sonra muhasebe standartlarının yayımlama yetkisini kendi üzerine IASB kendi döneminde çıkarılan standartları Uluslararası Finansal Raporlama Standartları-UFRS ("International Financial Reporting Standards") olarak isimlendirme kararı almıştır. IASB ayrıca daha önce komite onayı ile yayınlanmış olan tüm IAS'lerin de yürürlükte kalmasını benimsemiştir. Bu nedenle, şu anda yürürlükte olan uluslararası muhasebe standartları iki ayrı isimle anılmaktadırlar.

Vergi düzenlemeleri dikkate alındığında ise, VUK’nda mükelleflerin defter tutma usullerine ve çeşitli finansal tablo kalemlerinin değerlemesine ilişkin hükümler yer almaktadır. Bunun yanında, VUK’nun 175 ve mükerrer 257. maddelerinde MB’na tanınan muhasebe standartları, tek düzen hesap planı ve finansal tabloların çıkarılmasına ilişkin usul ve esasları tespit etme ve bu usul ve esasları mükellef, işletme türü ve meslek grupları itibarıyla belirleme yetkisi çerçevesinde, MB tarafından MSUGT yayınlanmıştır. MB tarafından bugüne kadar muhasebe sistemi konusunda 14 adet tebliğ yayınlanmış, sistemin temel usul ve esasları 1 sıra No’lu MSUGT’nde açıklanmış, diğer standartlarda ise muhasebenin temel kavramları, muhasebe politikalarının açıklanması, finansal tablo ilkeleri, düzenlenmesi, sunulması, tek düzen hesap planı çerçevesi ve işleyişi hususları belirlenmiştir.⁷

Bu çalışmada, temel olarak halka açık şirketlerin finansal tablolarına ilişkin hileler ele alınacağından, konunun açıklanması bakımından zorunlu haller dışında vergi düzenlemeleri ve dolayısıyla MSUGT düzenlemelerinin ayrıntısına yer verilmeyecektir.

Yukarıda verilen muhasebe düzenlemeleri dikkate alındığında; finansal tablo tanımlamasının kapsamını İMKB’de işlem gören şirketler açısından, Seri:XI, No:25 sayılı Tebliğ uyarınca dipnotlarıyla birlikte bilanço, gelir tablosu, nakit akım tablosu ve öz sermaye değişim tablosunun oluşturduğu görülmektedir. Bu kapsamda, SPK tarafından 20.12.2004 tarihli duyuru ile uluslararası muhasebe standartlarına geçiş sırasında finansal tabloların gösteriminde birliği sağlamak üzere; zorunlu olarak uygulanacak tablo formatları belirlenerek kamuya duyurulmuştur.⁸

UMS 1-Mali Tabloların Sunumu’nda (IAS 1-Presentation of Financial Statements) belirlenen finansal tablo kapsamı da SPK’nın Seri:XI, No:25 sayılı Tebliği ile uyumludur.

⁷ Ömer Kaya, **Muhasebe Sistemine Uyulmaması Halleri ve Özel Usulsüzlük Cezası Uygulaması**, Maliye ve Sigorta Yorumları Dergisi, Sayı 295, s. 74

⁸ 06-10.12.2004 tarih ve 2004/51 sayılı SPK Haftalık Bülteni’nde ilan edilmiştir.

SPK Seri:XI, No:1 sayılı Tebliğ açısından ise finansal tablolar dipnotlarıyla birlikte bilanço ve gelir tablolarını ve bu tabloların eki tabloları içermektedir. Ek finansal tablolar ise anılan Tebliğde fon akım tablosu, nakit akım tablosu, satışların maliyeti tablosu ile kar dağıtım tablosundan oluşmaktadır. Tebliğ ekinde söz konusu finansal tabloların formatları da belirlenmiş bulunmaktadır.

MSUGT uyarınca düzenlenmesi istenen finansal tablolar ise bilanço, gelir tablosu, satışların maliyeti tablosu, fon akım tablosu, nakit akım tablosu, kar dağıtım tablosu ve öz kaynaklar değişim tablosudur. Bunlardan bilanço ve gelir tablosu temel finansal tablolar, diğerleri ise ek finansal tablolar olarak sınıflandırılmıştır.⁹

Tüm bu tanımların birlikte değerlendirilmesi ile; finansal tablo kavramının, bilanço ve gelir tablosu gibi temel finansal tablolar yanında, öz sermaye değişim, nakit akım tablosu gibi ek tablolar ile dipnotları içerdiği görülmektedir. Ancak, finansal tablo hilesi üzerinde yapılan çalışmalarda büyük ölçüde bilanço ve gelir tablosuna etkileri üzerinde durulduğu görülmektedir. Finansal tablolarda hile yapılması için arka planda çeşitli yapıların oluşturulduğu, kayıtlar veya belgelerde çeşitli sahtekarlıkların yapıldığı görülmektedir. Bunun yanında, nakit akım tabloları tahakkuk prensibinin etkisinin arındırılmasını sağladığı ve dolayısıyla daha gerçekçi bir portre çizdiği için daha çok hilelerinin anlaşılması için incelenmesi gerekli tablo olarak ele alınmaktadır.

1.1.2. Finansal Tablo Hilesi Kavramı

1.1.2.1.Hata ve Hile Kavramları

Hile kavramının genel olarak değerlendirilmesi, Türk Hukuku ve muhasebe düzenlemelerinde anılan kavramın ve hata kavramı ile arasındaki farkın incelenmesi ile mümkün olabilecektir.

⁹ Nalan Akdoğan, Orhan Sevilengül, **Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne Göre Tek Düzen Muhasebe Sistemi Uygulaması**, Ankara Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Yayınları, Ankara 1996, s. 6, 7

1.1.2.1.1. Borçlar Hukuku'nda

Borçlar Hukuku'nda hilenin açık tanımı yer almamaktadır. Ancak Borçlar Hukuku'nda hile sözleşmede iradeyi sakatlayan unsurlardan biridir. Sözleşme tarafların irade beyanları üzerine kurulur ve taraflardan biri diğerinin hilesi ile sözleşmeyi icra ederse bu sözleşme ile bağlı kalma yükümlülüğü yoktur. Bu durum Borçlar Kanunu'nun 28'nci maddesinde yerini bulmuş olup madde de *“Diğer tarafın hilesiyle akit icrasına mecbur olan tarafın hatası esaslı olmasa bile o akit ile ilzam olunmaz”* denilmektedir.¹⁰

Maddeden anlaşılabileceği üzere hilede sözleşme oluşturulurken iradenin beyan edilmesi veya iradenin oluşması esnasında bir sakatlık söz konusudur.¹¹ Madde sadece hileyi içermemekte aynı zamanda hata unsurunu da içermektedir. Hata durumunun uygulanması iradenin istenilmeyerek farklı bir şekilde beyan edilmiş olması ile ortaya çıkacaktır. Hata, iradesini beyan eden tarafın kendi alanında dışarıdan etki yapılmaksızın yanılsaması¹² ile oluşmaktadır.

Borçlar Kanunu'nda hile kavramı ile hatanın da kapsanmasının nedeni, iradesini istemeyerek beyan eden taraf ile karşı tarafın iradesini bilmesi mümkün olmayan ve beyana güvenmek durumunda olan tarafın yararının çatışmasının söz konusu olmasıdır. Borçlar Kanunu sözleşmeyi sakatlayabilecek hata halleri arasında, sadece 23'üncü madde ile esaslı hata hallerini dikkate almıştır. Bu kapsamda, bunlarla sınırlayıcı olmamak üzere esaslı hatalar sözleşmenin niteliğinde, konusunda, şahısta, miktarda ve sözleşmenin zorunlu unsurlarındaki hatalardır.¹³

Bu durumda sözleşmede esaslı hataya düşen taraf (kusurlu olsa ve karşı tarafı iyi niyetli bulsa dahi) sözleşme ile bağlı değildir. Hataya düşen taraf sözleşmeyi feshedebilir ancak hataya düşen taraf korunurken belirli koşulların oluşması durumunda beyana güvenerek sözleşmeyi yapan tarafa da tazminat talep etme hakkı

¹⁰ E. Elif Şimşek, **Türk Vergi Hukuku'nda Muhasebe Hileleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı Mali Hukuk Bilim Dalı, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2001, s.6

¹¹ Safa Reisoğlu, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul 1993, s. 84

¹² Şener Akyol, **Borçlar Kanunu**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 292

¹³ Reisoğlu, 1993, s.85, 86

tanımıştır. Bu kapsamda hata edenin kusurlu olması, karşı tarafın hataya düşürüldüğünü bilmemesi gibi unsurlar belirlenmiştir¹⁴.

Hile (aldatma)'da ise bir kimseye irade beyanında sözleşme yapmaya sevk etmek için onda bile bile yanlış bir kanaat oluşturulması veya esasen mevcut kanaatin devam ettirilmesi söz konusudur. Bu durumda irade ile beyan arasında bir uygunsuzluk olmayıp, iradenin oluşması aşamasında bir sakatlık meydana gelmektedir.¹⁵

Hile durumunda akdi yapan taraflardan biri kasıtlı olarak yanıltılmış, aldatılmıştır. Bu durumda hile de esaslı bir hata bulunup bulunmadığının araştırılmasına gerek kalmadan yapılan sözleşme aldatılan taraf için bağlayıcı değildir.¹⁶ Kasıttan söz edebilmek için aldatan taraf karşı tarafta uyandırdığı veya kuvvetlendirdiği veya muhafaza ettiği hatayı bilmeli istemeli veya hiç olmazsa bilmek zorunda olmalıdır.¹⁷

Hile de aldatan taraf mevcut olmayan durumu mevcutmuş gibi göstererek onun var olduğunu iddia edebileceği gibi, gerçekte varolan bir olay veya durumu gizleyebilir. Bunun yanında dürüstlük kurallarına göre bilgi verilmesi gereken bir durumda bundan kaçınarak susmak da aldatma niteliğindedir.¹⁸

*Hile de bilerek kasden yanıltma vardır. Hile yapanda, hem karşı tarafı bir gerçek konusunda yanıltma ve aldatma, hem de onu bir irade açıklaması yapmaya sevk etme iradesi ve bilinci vardır. Hilenin kasdi olması için üç şartın varlığı gerekir.*¹⁹

a) Hile yapan muhatapta yanlış bir fikir doğurmuş olduğunu bilmelidir.

¹⁴ ibid s.88, 89

¹⁵ ibid s.90

¹⁶ Fikret Eren, **Borçlar Hukuku-Genel Hükümler**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 5. Bası, İstanbul, 1994, s.479

¹⁷ ibid s.481

¹⁸ ibid s.480

¹⁹ Akyol, 1996, s.278

b) Hile yapan, karşı tarafın bu yanlış açıklamalarına inandığına, bu beyanlarına göre sözleşme kuracağına, beyanlarının bu konuda etkili olduğuna inanmalıdır.

c) Hilenin amacı, karşı tarafı istenen sözleşmeyi veya tek taraflı irade açıklamasını yapmaya sevk etmek olmalıdır.

Hilenin kasıtlı yapılmış olması yanında, hile ile sözleşme arasında bir illiyet bağı bulunması da hilenin oluştuğuna kanaat getirilmesi için gerekli olan unsurlardır.

1.1.2.1.2. Vergi Hukuku'nda

Vergi Hukuku'nda ise hile kelimesinin kaçakçılık suçunun tanımlandığı maddede geçtiği görülmektedir. Hilenin tanımı yapılmasa da kaçakçılık suçunun düzenlendiği VUK'nun 359'uncu maddesinin a bendinde; “*Defter ve kayıtlarda hesap ve muhasebe hileleri yapanlar*” suç kapsamında değerlendirildikten sonra; gerçek olmayan veya kayda konu işlemlerle ilgisi bulunmayan kişiler adına hesap açanlar veya defterlere kaydı gereken hesap ve işlemleri vergi matrahının azalması sonucunu doğuracak şekilde tamamen veya kısmen başka defter, belge veya diğer kayıt ortamlarına kaydedenler, defter, kayıt ve belgeleri tahrif edenler veya gizleyenler veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenleyenler veya bu belgeleri kullananlar (Muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge; gerçek bir muamele veya duruma dayanmakla birlikte bu muamele veya durumu mahiyet veya miktar itibariyle gerçeğe aykırı şekilde yansıtan belgedir.) da kaçakçılık suçunu işleyenler arasında sayılmıştır.

İçinde hile kavramı açıkça geçmemekle birlikte vergideki usulsüzlük suçunun da hile kapsamında değerlendirilmesi yönünde görüşler bulunmaktadır.²⁰

²⁰ Ayşe Pamukçu, **Muhasebe Hata ve Hilelerinin Raporlama İlkeleri Yönünden Değerlendirilmesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Muhasebe Finansman Dalı, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2000, s. 7

1.1.2.1.3. Sermaye Piyasası Mevzuatında Hile

SPKn'nun cezai sorumluluğu düzenleyen 47/B maddesinin 2'nci bendinde de defter ve kayıt tutmayanlar, defter ve kayıtlarda gerçeğe aykırı hesap açan veya kayıt tutanlar ve bunlarda her türlü muhasebe hilesi yapanlar için hapis cezasını içeren yaptırımlar yer almaktadır. SPKn'nun da açıkça maddede geçen muhasebe hilesi kavramının tanımı yapılmamıştır. Bununla birlikte, SPKn'na dayanılarak çıkarılan muhasebe ve bağımsız denetim tebliğlerinde muhasebe hilesi kavramı kapsamında hükümler bulunmakta olup, bunlar aşağıda muhasebe hilesi başlığı altında ele alınacaktır.

1.1.2.1.4. Muhasebede Hata ve Hile Kavramları

1.1.2.1.4.1. Muhasebe Hatası

Muhasebe hataları da, muhasebe hileleri gibi finansal tablo düzensizliklerinden birini oluşturmaktadır. Hatayı hilelerden ayıran en temel özellik hiledeki kasıt unsurunun hatada bulunmamasıdır.²¹ Muhasebe hataları; unutkanlık, dikkatsizlik, ihmal veya bilgisizlik gibi nedenlerle muhasebe ile ilgili işlem, kayıt ve hesaplarda yapılan düzensizliklerdir.²²

Bu çerçevede de, çeşitli şekillerde ortaya çıkan hatalar; matematiksel hatalar, nakil hataları, prensip hataları, unutma, tekrar ve değerlendirme hataları gibi sınıflandırılabilir.²³

Muhasebe düzensizliklerinin hata mı yoksa hile mi olduğunun belirlenmesi kasıt unsurunun ortaya konulmasına bağlı olup, bu her durumda kolay olmamaktadır. Örneğin bir sabit kıymetin gayrimenkuller arasında yer alması gerekirken, giderler arasında gösterilmesi dikkatsizlik veya bilgisizlik kaynaklı ise hata olarak değerlendirilebilecekken, karı azaltma amacının güdüldüğü ortaya konabilirse veya aynı sonucu doğuran başka düzensizliklerin de tespiti durumunda yapılan işlemde

²¹ Can Kaymak, **Muhasebede Yapılan Hata ve Hilelerin Muhasebe ve Muhasebe Denetimi Yönünden Değerlendirilmesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Finansman Bilim Dalı, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 1996, s. 63

²² T.C. Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü; Revizyon ve İşletmelerde Vergi İncelemesi, Güneş Matbaası, Ankara, 1973

²³ Şimşek, 2001, s.14

kasıt unusrur bulunduğu ortaya konularak muhasebe hilesi olduğundan söz edilebilecektir.²⁴

SPK Seri:XI, No:25 sayılı Tebliğ'in 466'ncı maddesinde hata kavramı, *"Hatalar: Cari dönemde fark edilen, geçmiş dönem veya dönemlere ilişkin mali tabloların hazırlanması ve açıklanması esnasında mevcut ve dikkate alınmış olması beklenen güvenilir bilginin mali tablolar dışında bırakılması veya diğer raporlama yanlışlıklarının yapılmasını ifade eder."* şeklinde tanımlanmıştır. Aynı Tebliğin 473 ve 474'üncü maddelerinde temel olarak hataların tespiti durumunda finansal tablolarda yapılması gereken düzeltmelere ve kamuya duyurulması gereken bilgiler düzenlenmiştir. Bununla birlikte, söz konusu muhasebe hatalarının, matematiksel hatalar, muhasebe politikalarının yanlış uygulanması, bilgilerin yanlış yorumlanması, dikkatten kaçması veya kasdi hatalar²⁵ şeklinde oluşabileceği de Tebliğ'de ifade edilmiştir. Ancak madde metninde kasdi hata şeklinde bir ifadeye yer verilmesi ve ayrıca muhasebe hilelerinin Tebliğ'de tanımlanmadığı da dikkate alınırsa, Tebliğ'de yer alan hata kavramının hile nedeniyle düzeltme gerektiren halleri de kapsadığı düşünülebilir.

1.1.2.1.4.2. Muhasebe Hilesi

Muhasebe hatası kavramı hakkında belirgin tanımlama ve kabullerle karşılaşılmalıdır. Ancak muhasebe hilesi kavramı üzerinde uzlaşma daha büyük güçlük arz etmektedir. Bunun nedeninin, hilenin geniş bir kavram olması ve bu itibarla sınırlarının belirlenmesinin güçlük arz etmesi olduğu düşünülmektedir.

Bu çerçevede, araştırmacılar tarafından çalışmanın yöneldiği alana göre muhasebe hilesinin sınırlarının belirlenip, bir tanımlama oluşturulmaya çalışıldığı gözlenmiştir.

²⁴ Kaymak, 1996, s.63

²⁵ ibid s. 96; Muhasebe hatalarının gayrimeşru bir menfaat sağlamak amacıyla bilerek ve isteyerek işlenmiş olması durumunda bunların kasdi nitelik olarak muhasebe hilesine dönüşeceği belirtilmiştir.

Örneğin; vergi temelinde yapılan bir çalışmada, öncelikle vergi hukuku bakımından muhasebe hilesini kapsayan kaçakçılık suçunun sınırları belirlenmekte, muhasebe hilesi tanımına ilişkin değerlendirmeler de bu boyutta yapılmaktadır.

Bu şekilde oluşturulan muhasebe hilesi tanımlarının bir kısmı;

-“*gerek işletmeye gerekse işletmeyle ilgili üçüncü kişilere karşı yapılan her türlü bilinçli düzensizlik*”,²⁶

-“*gayri meşru menfaat sağlamak amacıyla işletmeye ait muamele, kayıt ve hesapların değiştirilmesi ve tahrif edilmesi*”,²⁷

“*işletmenin kayıt ve belgelerinin bilerek tahrif edilmesi*”,²⁸

şeklindeir. Anlaşılacağı üzere ilk tanımda kapsam geniş olarak belirlenmiş, kasıtlı her türlü düzensizlik hile olarak nitelenmiştir. Buna karşın, ikinci ve üçüncü tanımlarda kapsamın daraldığı, ikinci tanımda kayıtların veya belgelerin tahrifatı ve menfaat temini koşulları muhasebe hilesinden söz edilebilmesi için gerekli unsurlar olarak belirlenirken, üçüncü tanımda menfaat sağlama koşulunun da tanımdan çıkarıldığı, kasdi tahrifatın muhasebe hilesi için yeterli bulunduğu görülmektedir.

SPK’nın halka açık şirketlere ilişkin yürürlükte bulunan muhasebe standartlarında muhasebe hilesinin tanımı yer almamaktadır.

Finansal tabloların bağımsız denetimine ilişkin standartlara bakıldığında ise, Türkiye’de halka açık şirketlerin bağımsız denetimine ilişkin geçmişte temel düzenleme olan SPK Seri:X, No:16 sayılı “Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğ”de bağımsız denetçilerin muhasebe düzensizlikleri karşısındaki sorumlulukları belirlenirken 32’nci maddede hata ve hile kelimelerinin kullanıldığı ancak, bu Tebliğ’de hile tanımının yapılmadığı görülmektedir.

²⁶ Şimşek, 2001, s. 17

²⁷ Kaymak, 1996, s.96

²⁸ Maliye Hesap Uzmanları, **Denetim İlke ve Esasları Cilt I**, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, İstanbul, 1996, s.128

Uluslararası alanda ise karşılaşılan muhasebe düzensizliklerini²⁹ suç olarak nitelendirmekten kaçınılması neticesinde hata ve düzensizlikler olarak iki ayrı kavramın kullanılmasının öncelikle tercih edildiği görülmektedir. Bu seçimin bağımsız denetim standartlarına ilişkin SAS³⁰ No:53 Bağımsız Denetim Standardı (Statement on Auditing Standards No:53³¹)’nda yer aldığı anlaşılmakta olup, anılan standartta düzensizlik; “*bilinçli olarak mali tablolarda tutar veya açıklamalara yanlış olarak yer verilmesi veya hiç yer verilmemesi*” olarak tanımlanmıştır.³²

Ancak anılan denetim standardının yerini alan SAS 82 ve 99 nolu standartlarda hata ve düzensizlik terimlerinin kullanımına son verilerek, yerine “Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Suçun Değerlendirilmesi”³³ başlığına yer verilmiştir.³⁴

SAS 99 nolu standardın³⁵ içeriğinde suç ve hata arasındaki farkın, finansal tabloda düzensizliğine yol açan eylemin kasıtlı veya kasıtsız yapılmış olması olduğu açıkça belirtilmiştir. Bunun yanında, suç “*finansal tablolarda önemli bir yanlışlığa yol açan kasıtlı eylem*” olarak tanımlanmıştır. Yanlışlık, usulsüz veya hileli finansal raporlama veya varlıkların kötüye kullanımı olarak ikiye ayrılmıştır. Usulsüz ve hileli finansal raporlamanın tanımı ise daha önce kullanılan düzensizlik tanımından pek de farklı olmayıp; “*tutarların veya bilgilerin finansal tablolarda kasdi yanlış gösterimi veya gösterilmemesi*” şeklindedir. Bunun;

i.Finansal tabloların hazırlanmasında kullanılan kayıtların veya destekleyici dökümanların manipülasyonu, değiştirilmesi veya tahrif edilmesi,

²⁹ Bu bölümde İngilizce yazın ve standartlarda sıklıkla karşılaşılan “fraud” suç, “error” hata, “irregularities” düzensizlikler, “misstatement” açıklamalara yanlış olarak yer verilmesi, “fraudulent financial reporting” usulsüz veya hileli finansal raporlama, “misappropriation of assets” varlıkların kötüye kullanımı kavramları ile ifade edilmiştir.

³⁰ Bağımsız denetim standartları ilk olarak AICPA’nın kurulduğu 1947 yılından itibaren başlamış olup, AICPA 1973 yılından sonra bu kapsamdaki standartlarını SAS adı ile yayınlamaya başlamıştır. IFAC tarafından yayınlanan ISA’lar ise 1994’den itibaren yayınlanmaya başlamıştır.

³¹ 1988 yılında AICPA tarafından yürürlüğe konulmuştur.

³² Michael R. Young, **Accounting Irregularities and Financial Fraud**, Aspen Law&Business, USA, Second Edition, 2002, s. 4

³³ Consideration of Fraud in a Financial Statements Audit

³⁴ ibid s.4

³⁵ <http://www.aicpa.org/download/members/div/auditstd/AU-00316.PDF>

ii. Finansal tablolarda önemli olay, işlem veya diğer bilgilerin yanlış gösterilmesi veya hiç gösterilmemesi,

iii. Tutarlar, sınıflandırma, gösterim veya açıklamalarda muhasebe prensiplerinin bilinçli olarak yanlış uygulanması,

şeklinde ortaya çıkabileceği de standartta belirtilmiştir.

Varlıkların kötüye kullanımı ise; “*şirket varlıklarındaki hırsızlık nedeniyle finansal tabloların tüm yönleriyle genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uyumlu olmaması*” olarak tanımlanmıştır. Bunun, faturaların ele geçirilmesi, varlıkların çalınması veya şirketin hiç almadığı hizmet veya varlıklara ödeme yapmak zorunda bırakılması şeklinde ortaya çıkabileceği de standartta belirtilmektedir. Dolayısıyla varlıkların kötüye kullanımında da yanlış veya yanıltıcı kayıtlar ile dokümanların kullanımı söz konusu olabilecektir.

Standart, usulsüz ve hileli raporlama riski taşıyan durumlara ilişkin ayrıntılı açıklamalar da içermektedir. Standartta, usulsüz ve hileli raporlamanın ortaya çıkması için yönetici veya çalışanların bu yönde bir motivasyonun veya üzerlerinde bir baskının bulunması, kontrol eksikliği veya yönetimin kontrolü ortadan kaldırma yetkisinin bulunması ve suçu işleyenlerin bunu mantık çerçevesine oturtulması unsurlarının bulunması gerektiği belirtilmektedir.

Bu değişim, SPK tarafından hazırlanıp kamuya duyurulan ve bazı kısımları yayımı tarihinde bazı kısımları ise 31.12.2006 tarihli yıllık finansal tabloların bağımsız denetiminde uygulanmak üzere yürürlüğe giren³⁶ uluslararası bağımsız denetim standartlarının getirilmesini amaçlayan Seri:X, No:22 “Sermaye Piyasasında

³⁶ Seri:X, No:22 Tebliği’nin yürürlük başlıklı maddesi uyarınca Tebliğ’in;

a) Başlangıç hükümleri, 1 inci Kısım, 2 nci Kısım (2 nci Kısımın bu Tebliğin 3-34 üncü Kısımlarındaki düzenlemelere atıfta bulunan madde hükümleri ile 30 uncu maddesi hükmü hariç) ve 35 inci Kısım hükümleri yayımı tarihinde,

b) 3-34 üncü Kısım hükümleri ile 2 nci Kısımın bu Tebliğin 3-34 üncü Kısımlarındaki düzenlemelere atıfta bulunan madde hükümleri ve 30 uncu maddesi hükmü, 31/12/2006 tarihli yıllık finansal tabloların (özel hesap dönemine sahip işletmeler için 2007 yılı içinde sona eren yıllık finansal tabloların) bağımsız denetiminde uygulanmaya başlanmak üzere, yayımı tarihinde, yürürlüğe girer.

Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ’de³⁷ etkisini göstermiştir. Tebliğ’in “Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Hile ve Usulsüzlükler Konusunda Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu” başlıklı 6’ncı kısmında ³⁸ hile ve usulsüzlük kavramları kullanılmıştır. Bu yeni denetim standardında hile ve usulsüzlüklerin tanımına da yer verilerek kapsamı aydınlatılmıştır. İlgili bölümün 4’üncü maddesinde hile ve usulsüzlükler *“işletme yönetiminden sorumlu kişilerin, işletme çalışanlarının veya üçüncü şahısların kasıtlı olarak aldatma yoluyla adil veya yasal olmayan bir avantaj sağlamalarını ifade eder. Hile ve usulsüzlük çok genel bir hukuki kavram olmakla birlikte, bu Tebliğ’in uygulamasında bağımsız denetçinin göz önünde bulundurması gereken husus, finansal tablolarda önemli yanlışlıklara sebep olabilecek hile ve usulsüz iş ve işlemlerdir.”* olarak tanımlanmıştır. Bunun yanında aynı madde de finansal tablolardaki yanlışların sadece hile ve usulsüzlüklerden değil hatadan da kaynaklanabileceği, bunları birbirinden ayıran temel unsurun “kasıt” olduğu da açıkça belirtilmiştir. Söz konusu Tebliğ’de hata finansal tablolarda kasıt olmaksızın yapılan, bir tutarın veya bir açıklamanın atlanması gibi yanlışlıklar olarak tanımlanmıştır. Hata olarak değerlendirilebilecek hususlar;

i. Finansal tabloların hazırlanmasında kullanılan verileri toplarken ve bunlar üzerinde çalışırken yapılabilecek yanlışlık,

ii. Olayların gözden kaçırılmasından veya yanlış yorumlanmasından kaynaklanan yanlış bir muhasebe tahmini,

³⁷ 12.06.2006 tarihli ve 26196 sayılı mükerrer Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

³⁸ Tebliğ’in bu kısmı ISA 240 nolu “The Auditor’s Responsibility to Consider Fraud in an Audit of Financial Statements” Standart’a karşılık olarak düzenlenmiştir. IFAC (International Federation of Accountants), bünyesinde bulunan IAASB (International Auditing and Assurance Standards Board) uluslararası denetim standartları ve uygulamaları ile ilgili çalışmaları yürütmektedir. Bu Kurul tarafından hazırlanan düzenlemelerden özellikle Uluslararası Bağımsız Denetim Standartları-ISA (International Standards on Auditing) ve Uluslararası Denetim Uygulamaları-IAP (International Auditing Practice Statement), denetim uygulamaları konusunda birlik sağlanması bakımından önem taşımaktadır. ISA 10 konu başlığı altında 52 adet standarttan oluşmaktadır ve bu standartlar finansal tabloların denetiminde kullanılmaktadır.(İzzet Gökhan Özbilgin, **Bilgi Teknolojileri Denetimi ve Uluslararası Standartlar**, Sayıştay Dergisi sayı 49, (<http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der49m7.pdf>), s. 124

iii. Muhasebe ilkelerini uygularken, değerleme, kayda alma, sınıflandırma, açıklama konuları ile ilgili olarak yapılabilecek bir yanlışlık,

olarak ayrıntılandırılmıştır.

Anılan yeni denetim standardının önceki düzenlemelere nazaran oldukça açıklayıcı olduğu görölmektedir. Çünkü anılan Tebliğ’de sadece hatanın açıklanması ile yetinilmeyerek, hile ve usulsüzlükler kavramı da ayrıntılandırılmış, varlıkların kötüye kullanılmasından kaynaklananlar ve hileli finansal raporlamadan kaynaklananlar olarak ayırma tabi tutulmuş ve bunların alt tanımlarına da yer verilmiştir. Hileli finansal raporlama; *“kasıtlı olarak finansal tablolarda olması gereken tutarların veya açıklamaların yer almaması veya yanlış beyan edilmesi suretiyle finansal tablo kullanıcılarının yanıltılması”* olarak tanımlanmıştır.

Bunun yanında, standartta hileli finansal raporlamanın, işletme yönetiminin finansal tablo kullanıcılarının işletmenin performansı ve kârlılığı konusundaki algılarını etkileyerek, onları yanıltmak amacıyla işletmenin karını manipüle etmesi şeklinde ortaya çıkabileceği, karın bu şekilde manipüle edilmesinin, küçük tutarlı işlemlerle veya uygun olmayan varsayımlarla ve kanaatlerin işletme yönetimi tarafından değiştirilmesiyle başlatılabileceği, baskılar ve teşviklerin bu faaliyetleri artırmaya öncülük etmesi ile hileli finansal raporlamaya neden olabileceği ve bu durumun piyasa beklentilerini karşılamak veya performansa dayalı ücretlerini azami düzeye ulaştırmak amacıyla işletme yönetiminin finansal tabloları önemli ölçüde yanlış sunması suretiyle hileli finansal raporlama ile sonuçlanabileceği de belirtilmiştir. Bunun yanında, bazı şirket yöneticilerinin, vergiyi en aza indirmek için karını önemli tutarda azaltmaya veya yabancı kaynak teminini güvence altına almak amacıyla karını olduğundan çok göstermeye yönelebileceği de açıklama olarak standartta yer almıştır.

Varlıkların kötüye kullanılması ise *“bir işletmenin varlıklarının çalınması eylemini içerdieği ve genellikle çalışanları tarafından nispeten küçük ve önemsiz miktarlarda gerçekleştirilebildiği”* şeklinde betimlenmiştir. Ayrıca anılan Tebliğ’de bu durumlara ilişkin çeşitli örnekler de verilmiştir.

Çalışmada, halka açık şirketlerin finansal tablolarındaki hilelerin incelenmesi amaçlandığından, SPK'nın Seri:X, No:22 sayılı Tebliğ'indeki "hileli finansal raporlama" tanımı çalışma kapsamının oluşturulmasında daha yararlı olacaktır. Varlıkların kötüye kullanılması ise, finansal tabloların gerçeği yansıtması açısından önem taşımakla birlikte, özünde hırsızlık benzeri bir eylem olup, oluşum nedenleri ve sonuçları daha açık bir biçimde ortaya konabilmekte ve finansal tablo kullanıcılarının yanıltılması dışında başka pek çok sonuç da doğurmaktadır.

Muhasebe hilesi kavramını doğrudan karşıladığı düşünülen terimler yukarıda ele alınmakla birlikte, Türkiye'de bu çerçevede kullanılan diğer terimlere de çalışmada yer verilecektir. Çünkü, kavramsal çerçevenin oluşturulması ancak, bu terimlerin neler olduğunun, genellikle hangi anlamlarda kullanıldığının ve sonuçta hangilerinin finansal tablo hilesi olarak değerlendirilebileceğinin tartışılması ile mümkün olabilecektir.

1.1.2.2.Türkiye’de Kullanılan Benzer Kavramlar

Sadece akademik çevrelerin değil, toplumun tüm kesimlerini ilgilendiren unsurlar taşınması nedeniyle basınının da sıklıkla dikkatini çekmesi, yaratıcılık unsuru taşınması ve pek çok değişik yöntemle her seferinde farklı bir yüzle ortaya çıkması gibi nedenler, finansal tablo düzensizliklerinin pek çok ayrı isimle karşımıza çıkmasına neden olmuştur.

Bu çeşitlilik Türkiye’de de kendisini göstermekte olup, örneğin, bilanço makyajı ifadesi bir gazetenin manşetinde bilânçoların gerçeği yansıtmamasını anlatmak için kullanılabilmektedir.³⁹ Bunun yanında, bilanço süslemesi, maskeleyesi, değiştirilmesi ve finansal bilgi manipülasyonu gibi kavramların kullanımına da rastlanmaktadır. Çalışma sırasında tespit edilen diğer terimler ise şöyledir;

³⁹ Finansal Forum Gazetesi, 08.03.2002 tarihli “**Makyajlı Bilanço İtirafı**” başlıklı haber, istihbarat servisi.

i. **“Bilançonun Değiştirilmesi”**; Bilançonun doğruluk ilkesine aykırı davranıştır. Bilançonun muhasebe kayıtlarına göre saptırılarak düzenlenmesidir⁴⁰.

ii. Bilançoyu etkileyen hata işletmeyi olduğundan kötü göstermek için yapılırsa **“bilanço maskelenmiş”** olur, diğer taraftan işletmenin durumunu daha iyi göstermek için bilançoda yapılan düzensizliklere **“bilanço süslemesi”** denir⁴¹.

iii. **“Finansal Bilgi Manipülasyonu”**, bir şirketin finansal durum ve faaliyet sonuçları hakkında ilgililere ya da finansal bilgi kullanıcılarına gerçeğe aykırı bilgi sunulması sonucunu doğuran bütün işlem ve uygulamalardır.⁴²

Yukarıda belirtilmemekle birlikte, finansal tablo düzensizliğinin bir boyutunu içeren, farklı ifadelerle de karşılaşılabilmektedir. Çalışmada tüm tanımların kapsanamayacağı düşünülerek, ulaşılan örneklere yer verilmiştir.

1.1.2.3. Uluslararası Alanda Kullanılan Benzer Kavramlar

Uluslararası literatürde de, pek çok terimin finansal tablo hilesinin kapsamı ile örtüşebilecek anlamlarla kullanıldığı ve bunların içeriği konusunda her durumda bir fikir birliği bulunmadığı görülmektedir. Çalışma sırasında pek çok ifadenin⁴³ finansal tabloların gerçeği tam olarak yansıtmadığı durumlar için kullanılabildiği tespit edilmiştir.

⁴⁰ Önder Türkan, **Finansal Tabloların Denetiminde Hilenin Araştırılması ve Denetçinin Sorumluluğu-82 nolu Denetim Standardı ve SPK Standartları Arasındaki Farklar**, MÜ İ.İ.B.F Dergisi, Yıl:1999, Cilt XV, Sayı:1, s.323-324

⁴¹ Hasan Gürbüz, **Muhasebe Denetimi**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1995, s. 60

⁴² Küçüksözen, 2005, s. 58

⁴³ Konuyla ilgili yazında **“creative accounting”** (yaratıcı muhasebe), **“window dressing”** (vitrin düzenlemesi) (A Dictionary of Accounting, Ed. R. Hussey, Oxford University Press, 1999, Oxford Reference Online’a göre, bir durumu gerçekte olduğundan daha iyi göstermeye çalışan uygulamalar olup, genellikle muhasebeciler tarafından bilançonun görünüşünü iyileştirmek üzere kullanılmaktadır, **“earning management”** (kar yönetimi), **“income smoothing”** (karın istikrarlı hale getirilmesi), **“aggressive accounting”** (saldırgan muhasebe), **“cooked books”** (üzerinde oynanmış muhasebe kayıtları veya isteğe göre hazırlanmış kayıtlar) (A Dictionary of Accounting, Ed. R. Hussey, Oxford University Press, 1999, Oxford Reference Online’a göre, üçüncü kişileri, bir şirketin finansal performansı ve pozisyonu hakkında yanıltmak kasdıyla finansal kayıtların ve raporların tahrif edilmesidir), **“cosmetic effect”**(kozmetik etki), **“fudge figures”** (uydurma muhasebe rakamları), **“false profits”** (sahte karlar) ve **“accounting gimmicks”** (muhasebe yutturmacaları), **“big bath accounting”** (büyük temizlik muhasebesi), **“income smoothing”** (karın istikrarlı hale getirilmesi) gibi kavramların finansal tabloların gerçeği tam olarak yansıtmadığı durumlar için kullanılabildiği belirlenmiştir.

1.1.2.3.1. Yaratıcı Muhasebe

Yaratıcı muhasebe finansal tabloların gerçeği tam olarak yansıtmayı yansıtmadığı çerçevesinde yapılan değerlendirmelerde sıklıkla rastlanan adlandırmalardan biridir. Daha sonra anlatılacak kar yönetimi ve karın istikrarlı hale getirilmesi gibi akademisyenler tarafından geliştirilen bir kavram olmaktan çok, finansal raporlama ile ilgili profesyonellerin ilgi gösterdiği bir terimdir.⁴⁴ Bu anlamda, yaratıcı muhasebe tanımı daha çok herhangi bir teoriye değil genellikle profesyonellerin piyasadaki gözlemlerine dayanmaktadır.⁴⁵

Örneğin, ekonomi yazarı-gazeteci olan Ian Griffiths yaratıcı muhasebe üzerine yazdığı kitabında yaratıcı muhasebeyi, şirketlerin karları üzerinde oynanması, yayınlanan, kayıtlar üzerinden hazırlanan finansal bilgilerin az ya da çok üzerinde oynanması ve bu uygulamaların genellikle iyi bir görünüm ile ve kurallara uygun olarak yatırımcılara sunulması olarak tanımlamaktadır.⁴⁶

Akademisyen Naser (1993)'te ise, yaratıcı muhasebe, finansal raporlarda yer alan bilgilerin gerçekte olduklarından mevcut kuralların sunduğu imkanlardan yararlanarak veya kuralları tamamen veya kısmen görmezden gelerek hazırlayanların istediği şekle dönüştürülmesi olarak tanımlanmıştır.⁴⁷

Sözkonusu tanımlardan, yaratıcı muhasebenin genel bir kapsamı olduğu, mevcut kuralların içinde kalarak, sunulan muhasebe alternatiflerinin kullanılması ve finansal raporların objektif bir gözle oluşturulmasına göre farklılaştırılması yanında, zaman zaman mevcut kurallara aykırı işlemlerde bulunulmasını da içerdiği anlaşılmaktadır.

Pratik gözlemlere dayandığından, yaratıcı muhasebenin örnekler vasıtasıyla tanımlanması daha uygun olacaktır. Bu kapsamda;

⁴⁴ Herve Styolowy, Gaëtan Breton, **A Framework For The Classification of Accounts Manipulations**, Haziran 2000, s. 44 (http://www.hec.fr/hec/fr/professeurs_recherche/upload/cahiers/CR708.pdf)

⁴⁵ ibid s. 44, 45

⁴⁶ Ian Griffiths, **Creative Accounting**, Unwin Paperbacks, London, 1986, s. 1

⁴⁷ Kamal H. M. Naser, **Creative Financial Accounting**, Prentice Hall, New York, 1993, s. 2

i. Muhasebe standartlarında politika belirlerken izin verilen seçimlik hakkı kullanmak (Örneğin; stok değerleme yöntemleri arasındaki seçimlik hakkın kullanılması, FIFO veya LIFO yada Ağırlıklı Ortalama Maliyetin seçilmesi),

ii. Muhasebe tahminlerinde tarafsız olması gerektiği halde taraflı davranılması (Örneğin; maddi varlıkların kullanım ömrünün belirlenmesinde),

iii. İşlemleri finansal raporlara yansıyacak sonuçları manipüle edecek biçimde yapılandırmak (Örneğin, bir banka aracılığı ile yürütülecek maddi varlığa ilişkin sat ve geri kiralama sözleşmesinin koşullarını, kira bedelleri ile eşleştirmek veya kira bedellerini karşılamak üzere, varlığın cari değeri daha düşük olacak şekilde yapılandırmak),

iv. Doğal bir işlemin zamanını ayarlamak (Örneğin, finansal tablolarda tarihi değeri ile yer alan bir varlığın satışı durumunda cari değeri arasındaki farktan dolayı kar oluşabilecek olup, bu varlığın satış tarihini dolayısıyla bu satışın kara yansıyacağı zamanı yönetici olarak ayarlamak),

yaratıcı muhasebe uygulamalarına örnek olarak gösterilebilir.⁴⁸

Yukarıda verilen özellikle ilk iki yöntemin hile olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışmalı bir husustur. Burada iki yöntem arasında tercihte bulunarak veya kesinliği bulunmayan tahminlerde yanlı davranılarak, muhasebe sisteminin sunduğu imkanlardan yararlanılmıştır.⁴⁹ Bununla birlikte, işletme açısından en uygun varsayım veya muhasebe politikası seçiminin ne olduğunun belirlenmesi, değerlendirme yapanın tecrübesine bağlı olarak değişecektir. Dolayısıyla işletme yönetiminin hangi durumda tarafsızlıktan ayrıldığıнын tespiti güçlük arz eden bir husustur.

Diğer taraftan, yaratıcı muhasebe terimi altında örneklenen yöntemlerin çoğunun çok da yaratıcı nitelikler taşımadığı, muhasebe düzenlemelerinde imkan

⁴⁸ Oriol Amat, John Blake, Jack Dowds, **The Ethics of Creative Accounting**, Aralık 1999, Economics Working Papers, (<http://www.econ.upf.edu/docs/papers/downloads/349.pdf>)

⁴⁹ Oriol Amat, Ester Oliveras, **Ethics and Creative Accounting: Some Empirical Evidence on Accounting for Intangibles in Spain**, Working Paper, (<http://www.econ.upf.edu/docs/papers/downloads/732.pdf>), s. 8

tanınan alternatif uygulamalar arasında seçim yapılmasının pek de yaratıcı kabul edilemeyeceği de yorumlar arasındadır. Asıl muhasebenin yaratıcı olduğu durumun ise, bir hukuki, ekonomik, veya finansal yeniliğin henüz ortada duruma uygun bir muhasebe standardı bulunmadan ortaya çıkması halinde, söz konusu olabileceği savunulmaktadır.⁵⁰ Ancak, böyle bir yaratıcılığın da hile olarak değerlendirilmesi zordur. Çünkü henüz genel kabul görmüş bir muhasebeleştirme yöntemi olmayan bir işlemde seçilen muhasebeleştirme yöntemi nedeniyle uygulayıcıların, kasıtlı olarak yanlış gösterimde bulunduğu iddia edilmesi mümkün olmayacaktır.

Daha yakın tarihli bir çalışma olan Mulford & Comiskey (2002)'de ise kavram oldukça genişletilerek, yaratıcı muhasebe; mevcut muhasebe prensiplerinin içinde kalarak veya dışına çıkarak saldırgan muhasebe politikalarının seçilmesi ve uygulanması, hileli ve usulsüz finansal raporlama, kar yönetimi ve kara istikrar kazandırılması gibi finansal kalemlerin gerçeği yansıtmaması durumu için kullanılan neredeyse tüm kavramları içerecek şekilde tanımlanmıştır.⁵¹

1.1.2.3.2. Büyük Temizlik Muhasebesi

Büyük temizlik muhasebesi, varlıklar ve yükümlülükler için cari dönemde büyük tutarlı karşılıklar ayırarak, gelecek yıl karına yansıyacak harcamaların daha az tutarda olmasının sağlanmasıdır.⁵²

Bu yöntem, genellikle şirket yönetimin değişmesi sonrasında, yeni yönetim tarafından, ortaya çıkacak kötü durum için eski yönetimin sorumluluğunun öne sürülmesi mümkün olduğundan, kendi kontrolünde olacak gelecek dönemlerde kar yönetimine imkan yaratmak üzere kullanılmaktadır. Özünde, yeni yönetim kendisine gelecekte istediği gibi kullanabileceği bakir bir alan yaratabilmek için büyük bir temizliğe girişmektedir.⁵³

⁵⁰ Styolow ve Breton, 2000, s.48

⁵¹ Charles W. Mulford, Eugene E. Comiskey, **The Financial Numbers Game-Detecting Creative Accounting Practices**, John Wiley&Sons, Inc, USA, 2002, s. 3, 51

⁵² ibid s. 51

⁵³ Styolow ve Breton, 2000, s.48

Bu kavram, finansal tablolarda düzensizliğe yol açan genel bir tanımlamadan çok belli bir amaç doğrultusunda kullanılan bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında, büyük temizlik muhasebesi takip eden dönemlerde kar yönetimi veya karın istikrarlı hale getirilmesi gibi yöntemlerin kullanılmasına imkan yarattığından, bu iki yöntem ile de doğrudan bağlantılıdır.

1.1.2.3.3. Saldırgan Muhasebe

Saldırgan muhasebe, muhasebe politikalarının seçimi ve uygulamasında koşulları zorlamak suretiyle ve isteyerek, muhasebe standartlarının belirlediği sınırlarının içerisinde kalarak veya onları ihlal ederek, beklenen sonuçların, özellikle de daha yüksek karların ortaya konulması çabasıdır.⁵⁴

Görüldüğü üzere, bu kavram hem muhasebe kuralları içinde kalınarak, hem de dışına çıkılarak yapılan işlem ve uygulamaları içermektedir. Burada, muhasebe kurallarının tanıdığı limitlerin varılmak istenen amaç için zorlanması söz konusudur. Bu suretle, şirketin finansal sonuçları ve durumu hakkında yanıltıcı bir izlenim yaratılmaktadır.⁵⁵

Özellikle karın yüksek gösterilmesi gayesini içermesi, saldırgan muhasebeyi yaratıcı muhasebeden ayırt etmekte kullanılabilir. Ancak, bazı tanımlamalarda yaratıcı yerine saldırgan ifadesinin de kullanıldığına rastlandığından,⁵⁶ yaratıcı ve saldırgan muhasebe tanımları arasında keskin bir ayrım bulunmadığı kanaatine ulaşılmıştır.

1.1.2.3.4. Kar Yönetimi

Kar yönetiminin de bu bölümde açıklanan diğer terimlerde olduğu gibi kesin ve üzerinde uzlaşmaya varılmış bir tanımı bulunmamaktadır.

Kar yönetiminin temelinde, finansal tablolar ile şirketlerin performansı hakkında bilgi sunulurken, yöneticilere belli konularda muhakemede bulunma

⁵⁴ Mulford ve Comiskey, 2002, s.3

⁵⁵ ibid s. 26

⁵⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Creative_accounting

imkanı tanınması yatmaktadır. Yöneticilerden bilgisini ve imkânlarını kullanarak, şirketin işlerinin iktisadi yönü ile en uyumlu metot, tahmin ve açıklama yöntemlerini seçmesi ve bu suretle finansal tablo kullanıcıları ile iletişim metodu olan muhasebenin değerini artırmaları beklenmektedir. Ancak, bağımsız denetimin mükemmel olmadığı da dikkate alındığında, yönetim tarafından seçilen yöntem ve tahminler her zaman ekonomik durumun gerektirdiği seçenek olmamakta, zaman zaman yönetimin kar yönetimi tercihlerinin sonucunu da yansıtabilmektedir.⁵⁷

Kar yönetimi hususu SEC'nin eski Başkanı Arthur Levitt'in finansal tablolarının gerçekliğindeki sorunlara dikkat çeken ünlü konuşmasında yer almış ve bu konuşmada kar yönetiminin kaynakların tahsisinde sorunlar yarattığı belirtilmiştir.⁵⁸

Buna karşılık, kar yönetiminin şirket yönetiminin dışarıya şirketin geleceği hakkında sinyal vermesini sağladığı, dolayısıyla yararlı olduğu yönünde görüşler de bulunmaktadır.⁵⁹

Bu çerçevede, kar yönetimi; yöneticilerin finansal tabloların belirli kullanıcılarını şirketin ekonomik performansı hakkında yanıltmak veya raporlanan rakamlara dayalı olarak belirlenen kazançlarını etkilemek amacıyla muhasebe politikası belirlemeleri veya işlemleri yapılandırılmaları olarak tanımlanabilir.⁶⁰ Bu tanım kapsamında, kar yönetimi temelde, muhasebenin nakit işlem değil tahakkuk esasına dayanması nedeniyle tahakkuklarla oynanması, muhasebe politikalarının uygulama zamanlarının veya muhasebe politikasının değiştirilmesi ile gerçekleştirilebilmektedir.⁶¹

Yöneticiler finansal tablo hazırlanırken, pek çok konuda, varlıkların değer düşüklüğünün veya şüpheli alacakların belirlenmesi gibi, yargıda bulunma imkanına

⁵⁷ Paul M. Healey, James M. Wahlen, **A Review of the Earning Management Literature and Its Implications for Standard Setting, Accounting Horizons**, Vol 13 No:4, Ameican Accounting Association, Aralık 1999, s. 366

⁵⁸ Arthur Levitt, Speech at the New York University, **The Financial Numbers Game**, 28 Eylül 1998.

⁵⁹ Styolowy ve Breton, 2000, s.6

⁶⁰ Healey ve Wahlen, 1999, s.368

⁶¹ Styolowy ve Breton, 2000, s.6

sahiptir. Aynı ekonomik işlemin raporlanabileceği farklı muhasebe yöntemleri arasında seçimde bulunma yetkisi de (stok değerlendirme yöntemlerinden hangisinin seçileceği gibi) yönetimin elindedir. Bunun yanında, pek çok harcamanın zamanlamasının belirlenmesi de (reklam, araştırma ve geliştirme gibi) yönetimin yetki alanı içindedir. Ayrıca, şirket yönetimi gerçekleştireceği işlemlerin yapısını da farklılaştırabilir. Bir ortaklığa konsolide finansal tablolara yansıtılacak biçimde ortak olmak veya konsolidasyon dışında tutmak için iştirak oranını daha düşük belirlemek bu duruma örnek olarak verilebilir.

Yukarıdaki örneklerin, yaratıcı muhasebeyi tanımlamak için kullanılanlarla büyük ölçüde benzediği görülecektir. Bu durum, iki kavram arasında da geçişkenlik bulunduğunu göstermektedir. Ancak, kar yönetiminin tanımında yanıltma unsuru da yer almakta olup, şirket yönetiminin diğer kullanıcıların ulaşamayacağı bilgilere sahip olması dolayısıyla, kullanıcıların kar yönetiminin etkilerini algılayamayacağı durumlarda buna rastlanmaktadır.

Sonuç olarak, hangi durumda, seçilen muhasebe politikasının şirketin ekonomik gerçeklerini doğru olarak yansıttığı, hangi durumda ise yönetimin amaçlarına dayandığının tespiti güç olduğundan, kar yönetiminin tespiti de zordur. Hangi metodun ekonomik gerçekliğe uygun olduğunun tespiti konuyu inceleyenlerin değerlendirmesini de içerecek olup, subjektif nitelik taşıyacaktır.

Kullanılan tanımdan genel olarak, kar yönetimi uygulamalarının muhasebe sisteminin sınırları içerisinde kaldığı görülmektedir. Muhasebe sistemi dışında kalan uygulamaları ayırtmak için kötü niyetli kar yönetimi (abusive earning management) terimi literatürde kullanılmaktadır. Uygulama şirketin finansal performansının önemli ölçüde yanlış yansıtılmasına neden oluyorsa, kötü niyetli kar yönetiminden söz edilebilecektir.⁶² Bu durumda, kar yönetiminin etkisinin büyüklüğü kadar finansal tablolar da yanlış gösterilecek, önemli tutar veya

⁶² Mulford ve Comiskey, 2002, s.59

açıklamalara finansal tablolarda yer verilmeyebilecektir. Bu tür kar yönetimi uygulamaları da hile ve usulsüzlükler ile aynı anlamı taşır hale gelecektir.⁶³

Kötü niyetli kar yönetimi uygulamalarına ilişkin örneklerin büyük bölümü düzenleyici otoritelerin denetim sonuçlarından elde edilmektedir. Zira, bu konudaki akademik çalışmaların çoğu, yöneticinin davranışlarının kar yönetimi ile ilgili olup olmadığının tespitine yöneliktir. Hangi durumda muhasebe sistemi içinde kaldığı, hangi durumda hile ve usulsüzlük sınırına ulaşıldığı veya kar yönetiminde kullanılan teknikler akademik çalışmalarda genellikle değerlendirilmemiştir.

Diğer taraftan, tam bilgilendirme olduğu varsayımı ile kar yönetiminin etkisiz olduğu da iddia edilmektedir. Bu durumda, piyasanın kar yönetimin performans üzerindeki etkilerini etkin bir biçimde işlediği ve şirket hisse senetlerinin uygun bir biçimde fiyatlandığı varsayılmaktadır. Ancak bu varsayımın kötü niyetli kar yönetimi durumunda doğru olduğunun kabul edilmesi mümkün değildir.

Sonuç olarak, kar yönetimi uygulamasının zararsız veya zararlı olduğunun peşinen kabulü mümkün görülmemektedir. Kar yönetimi uygulamasının sınıflandırılabilmesi ancak arkasındaki motivasyonların, amacının, koşullarının ve methodunun incelenmesi ile yapılabilecektir.⁶⁴

1.2.2.3.6. Karın İstikrarlı Hale Getirilmesi

Kara istikrar kazandırılması kar yönetimi uygulamasının bir alt türü olarak değerlendirilebilir. Bu hususta da literatürde pek çok tanımla karşılaşılmakta olup, bu

⁶³ ibid s. 66

⁶⁴ ibid s. 82

tanımların incelenmesi ile; aşağıdaki unsurların kar yönetiminin açıklamasında temel teşkil ettiği görülmüştür.⁶⁵ Bu kapsamda, karın istikrarlı hale getirilmesi uygulaması;

i.Firma karındaki dalgalanmaları yumuşatmaktadır.

ii.Genellikle iyi yıllardaki karın kötü dönemlere aktarılması suretiyle gerçekleştirilmektedir.

iii.Bilinçli bir eylemdir.

iv.İstikrarı sağlamak için yapılmakta olup, muhasebe politikası tercihleri ile yönetici gelecekteki beklentileri hakkında yatırımcılara sinyal verebilmektedir.

Karın istikrarlı hale getirilmesi konusunda iyi veya kötü niyetli bir eylem olduğuna dair tartışmalar bulunmaktadır.⁶⁶

1.1.2.4. Kavramların Değerlendirilmesi

Yukarıda verilen kavramların incelenmesi neticesinde, pek çok terimin açık bir tanımının bulunmadığı, çoğu kez yapılan açıklamaların incelenmesi ile tanımların birbirini yerine de kullanılabildiği, bazı terimlerin genel bir kavram olmaktan çok yöntemi betimlediği anlaşılmaktadır. Bunun yanında, sözü edildiği üzere finansal tabloların gerçeği yansıtmadığı durumlar için kullanılan terimlerin pek çoğu muhasebe sistemindeki esnekliğin kullanım aralığı içinde kalmaktadır. Bu tip durumlar muhasebe politikalarındaki alternatif uygulama seçenekleri sürdüğü sürece kuşkusuz devam edecektir.

Yukarıda verilen değerlendirmeler çerçevesinde, usulsüz ve hileli finansal raporlama teriminin çalışmanın kavramsal çerçeve olarak belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Bu itibarla, muhasebe kurallarının tanıdığı esnekliklerin dışına taşan ve finansal tablolarda düzeltme ihtiyacı ortaya çıkaran durumlar “finansal tablo hilesi” kavramı altında ele alınacaktır. Diğer önemli unsur ise kastın varlığıdır. Ele alınacak işlemler önceden tasarlanmış, kasıtlı ve önemli sonuçlar doğuran bir

⁶⁵ Styolowy ve Breton, 2000, s.21

aldatma niyeti taşınmalıdır.⁶⁷ Dolayısıyla, bilinçsizce yapılan muhasebe hataları çalışmanın kapsamı dışındadır.

Bu durumda; finansal tablo hilesi uygulamaları, kısaca kullanıcıları aldatmak için kasdi olarak, açıklama veya tutarların finansal tablolarda yanlış gösterimi veya hiç gösterilmemesi olarak tanımlanabilecektir.

Ancak, kasıt unsurunun ortaya konulması, her bir olay bazında çeşitli unsurların değerlendirmesini gerektirmektedir. Amaç, genel olarak sık rastlanılan hilelerin açıklanması ve en sık rastlanılan hilelerinden olan hasılatın kaydedilmesindeki hile unsurların ortaya konulması olduğundan, her durum için kasıt unsuru ayrıca ortaya konulmayıp, var olduğu kabul edilecektir. Bu genellemeyi desteklemek için, hileler kapsamında örnekler sunulurken, idari, özel veya kamu takibatı neticesinde ortaya çıkarılmış olaylara yer verilmeye çalışılacaktır.

1.1.3. Finansal Tablo Hilesine Başvurma Nedenleri

1.1.3.1. Finansal Analistlerin Şirket Karı Konusundaki Tahminleri

Yatırımcılara fonlarını nasıl değerlendirebileceklerine ilişkin önerilerde bulunan analistler, bu önerileri ortaya koyabilmek için çeşitli yöntemler kullanarak analizler yapmaktadırlar. Analistlerin hisse senetleri için öneri oluşturmada kullandıkları en önemli verilerden birini, şirketin gelecekteki karına ilişkin olarak yaptıkları tahminler oluşturmaktadır. Bunu dikkate alan şirket yöneticileri genellikle analistlerin şirketlerinin gelecekteki karları konusundaki tahminleri ile uyumlu kar tutarları açıklamaya çalışmaktadırlar.⁶⁸ Çünkü tahminlerden önemli bir sapma, paniğe kapılarak şirket hisse senetlerinin satılmasına ve fiyatların bu durumdan önemli ölçüde etkilenmesine neden olabilmektedir.⁶⁹

⁶⁶ ibid s.37, 38

⁶⁷ Mulford ve Comiskey, 2002, s.40

⁶⁸ SEC Eski Başkanı Arthur LEVİTT, 8.12.1998 tarihinde AICPA'da yaptığı konuşmada, şirketlerin Wall Street'in kar beklentilerini yakalama gayretinin genel bir prensip haline gelebileceğinden ve bu durumun finansal raporların kalitesinde belirgin bir aşınma meydana getirebileceğinden endişe duyduğunu ifade etmiştir.

⁶⁹ Griffiths, 1986, s.2-3

1.1.3.2. İlk Halka Arzlar

Halka açılma niyetinde olan bir şirketin, finansal tablo kalemlerini karlılığının sürekli arttığı imajını yaratacak şekilde manipüle etmesi, potansiyel yatırımcıların dikkatini çekmekte yararlı olacaktır. Bu amaçla şirketler kötü dönemlerde finansal tabloların iyileştirilerek karın artırılması, iyi dönemlerde ise gelecek dönemlerin performansının garanti edilebilmesi için karın azaltılması suretiyle finansal tablo hilesine başvurabilecektir.⁷⁰

Halka açılacak şirketlerin borsa kotuna alınmak için gerekli karlılık, aktif toplamı, sermaye v.b. gibi şartları sağlama amacı da, finansal tablo hilesinin motivasyonları arasında sayılmaktadır.⁷¹ İlk halka arzlarda hisse senedi fiyatlarının belirlenmesinde, çoğunlukla kullanılan iskonto edilmiş nakit akımları, fiyat/kazanç oranı gibi yöntemlerin, şirket finansal tablolarından elde edilen verilerin baz alınması da ilk halka arzlarda finansal tablo hilesinin kullanımının nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

1.1.3.3. Şirket Yöneticileri İçin Oluşturulan Ödüllendirme Sistemleri

Şirket yöneticilerinin verimliliklerinin artırılması çabaları çerçevesinde yürürlüğe konulan, genellikle şirketin kar ve hisse senedi performansına dayalı ödüllendirme sistemleri, yöneticilerin finansal tablolara ilişkin varsayımlarını ve politikalarını, söz konusu sistemden faydalanmalarını sağlayabilecek şekilde belirlemelerine neden olabilmektedir.⁷²

1.1.3.4. Finansal Açıdan Zor Durumda Bulunan Şirketler

Sürekli olarak finansal durumu kötüleşen şirketler, finansal durumlarını iyi gösterebilmek için, gittikçe artan ölçüde finansal sonuçlarını manipüle etmektedir. Bunun en önemli nedenini, örneğin borç verenlerin daha katı kurallar uygulamaları,

⁷⁰ John Simon, **Why Do Companies Use Creative Accounting?**, The Association of Chartered Certified Accountants, 1998, <http://www.acca.co.uk>, s. 2

⁷¹ İMKB Kotasyon Yönetmeliği'nin 13'üncü maddesinde belirlenen ilk kotasyon şartları arasında, kotasyon için başvuran şirketin başvuru tarihinden önceki son 2 yıla ilişkin finansal tablolarına göre (halka arz edilen hisse senetlerinin piyasa değerinin en az 38.000.000 YTL veya halka açıklık oranının %35 olması halinde son 1 yılda) vergiden önce kâr etmiş olması ve bağımsız denetimden geçmiş son bilançosundaki özsermayesinin en az 13.000.000 YTL olması şartlarını içeren hükümler bulunmaktadır.

⁷² Naser, 1993, s. 60-61; Howard M. Schilit, **Financial Shenanigans**, McGraw-Hill, Inc. New York, 1993, s.3

hammadde temin edenlerin nakit ödeme talep etmeleri gibi finansal durumu kötüye giden şirketlerin ilişkili bulunduğu tarafların bu durumdan etkilenmeleri oluşturmaktadır⁷³. Finansal durumun bozulması nedeniyle ortaya çıkan çeşitli sonuç ve sorumluluklardan, örneğin ülkemizde TTKn'nun 324'üncü maddesi⁷⁴ ve İMKB Kotasyon Yönetmeliği'nin 24'üncü maddesi⁷⁵ ile getirilen yükümlülüklerden, kaçınma güdüsü de finansal tablolarda hileye neden olabilecektir.

Bunun yanında, şirketin finansal durumunu düzeltebilmek için finansman temininde başvuracağı kaynaklar açısından da finansal tabloların büyük önem taşıması, yöneticileri finansal tabloları şirketin finansal durumunu olduğundan daha iyi yansıtacak biçimde manipüle etmeleri yönünde güdülemektedir.⁷⁶

1.1.3.5. Vergi Yükümlülüğü

Finansal tablolardaki kar rakamlarının vergi yükümlülüğü doğurması hilenin önemli nedenleri arasında yer almaktadır.⁷⁷ Genellikle şirketler vergi yükümlülüğünü azaltmak için finansal karlarını düşük göstermeye çalışmaktadırlar. Ancak enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde, şirketlere tanınan sabit tutarlı vergi avantaj ve istisnalarının daha sonra kullanımı, reel değerinin azalmasına neden olacağından, cari dönemde kullanılması tercih edilebilmekte ve bu durumda karın yüksek gösterilmesi ile doğacak vergi yükümlülüğü endişesi de ortadan kalkmaktadır.

⁷³ Naser, 1993, s.64

⁷⁴ TTKn'nun 324'üncü maddesi ile, şirketin sermayesinin yarısının karşılıksız kalması ve aciz içinde bulunduğu yönünde ibareler bulunması halinde gerekli tedbirlerin alınmaması durumunda şirketin tasfiyesine kadar gidebilecek bir takım yükümlülükler getirilmiştir.

⁷⁵ İMKB Kotasyon Yönetmeliği'nin 24'üncü maddesinde, borsa kotundan çıkarma şartları veya çıkarmayı gerektiren haller arasında, ortaklığın hesap dönemi sonuna ait bilançosunda yer alan dönem zararı ve birikmiş zararlar toplamının, özsermayenin dönem zararı ve birikmiş zararlar dışında kalan diğer kalemlerinin toplamına ulaşmış olması, ortaklığın, borçlarını ödemekte güçlük içerisine girmiş veya finansman sıkıntısına düşmüş ya da konkordato mühleti talep etmiş olması, TTKn kapsamında ortaklığın, aktiflerinin satış fiyatları esas olmak üzere düzenlenen ara bilançosuna göre sermayesinin 2/3 ünü yitirmesi gibi mali durum bozukluğunu içeren çeşitli haller sayılmıştır.

⁷⁶ Örneğin SPK tarafından düzenlenen borçlanma senetlerine ilişkin ihraç limitlerinin artırılmasında kar rakamı etkiye bulunan unsurlardan birini teşkil etmektedir.

⁷⁷ Marks S. Beasley, V. Joseph Carcell, Dana R. Hermanson, **Fraudulent Financial Reporting: 1987-1997-An Analysis of U.S. Public Companies (COSO Report)**, Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, USA, s. 16

1.1.3.6. Ara Dönem Finansal Tabloları

Şirketlerin ara dönem finansal tabloları da yıllık finansal tabloları gibi kamuya açıklanmasına karşın, ülke uygulamalarına göre farklılaşmakla birlikte söz konusu tablolarının tamamı veya bir kısmı bağımsız denetim yükümlülüğü kapsamına girmemektedir. Bağımsız denetime tabi olmaması şirketlerin ara dönem finansal tablolarında iyi finansal sonuçlar göstermek yönündeki eğilimlerini artırmaktadır.⁷⁸

Ara dönem finansal tablolarda açıklanan kar rakamları üzerinden kar dağıtımı yükümlülüğü ve/veya vergi yükü doğmuyor ise; bu finansal tablolarda hile olasılığı artmaktadır.

1.1.3.7. Ele Geçirmeler

Ele geçirme ile şirket yönetimi değişmekte ve yeni yönetim mevcut döneme ilişkin finansal tablolardaki sonuçların eski yönetimden kaynaklandığının da düşünüleceğinden hareketle, gelecekteki başarısının derecesini artırmak için cari dönemde şirketin finansal tablolarını olduğundan kötü gösterme gayreti içerisinde olmaktadır.⁷⁹

İstenmeyen bir ele geçirme ile karşı karşıya bulunan şirket yöneticileri ise, ele geçirme gerçekleştiğinde şirketten ayrılmaları gerekeceğinin bilincinde olarak, bu duruma engel olmak için şirketin finansal durumunu olduğundan kötü olarak yansıtabilmektedir.

1.1.3.8. Politik Etkiler

Şirketlerin nakit akımları, finansal tablolarında açıkladıkları kar rakamları nedeniyle ortaya çıkan ve şirkete finansal yük getiren politik prosedürlerden etkilenmektedir. Bu durum, şirketlerin herhangi bir politik baskıya maruz kalmamak için karlarını düşük göstermelerine neden olabilmektedir.⁸⁰

⁷⁸ Schilit, 1993, s.7, 8; Simon, 1998, s.2

⁷⁹ Simon, 1998, s.2

⁸⁰ Naser, 1993, s.62, 63

Örneğin hizmet şirketlerinin finansal sonuçlarının iyi olması toplumun dikkatini çekebilmekte ve bunun etkisiyle politikacılar tarafından söz konusu şirketlerin vergi veya diğer kamusal yükleri artırılabilir. Yabancı şirketlerin rekabeti ile karşı karşıya olan firmalar da, faaliyet gösterdikleri ülkenin kamu otoritesinin bu durumu kısıtlayıcı tedbirler almasını teminen finansal tablolarını olduğundan kötü gösterebilmektedirler.

1.1.3.9. Hukuki Sözleşmeler

Şirketlerin tabi olduğu çeşitli hukuki sözleşmelerde finansal göstergelerine dayalı çeşitli yükümlülük ve kısıtlar yer alabilmektedir. Bu tip sözleşmelerde belirlenen kıstaslara uyum sağlama gayreti ile de çeşitli hilelere başvurulabilmektedir. Örneğin, bu tür sözleşmelerin en önemlilerinden biri olan borç sözleşmelerinde, şirketin borçlanma tutarına öz sermaye büyüklükleri ile orantılı bir sınır getirilebilmekte olup, sınırı doldurmak üzere olan şirket tarafından karını artırarak öz sermayesini yüksek göstermek veya sağladığı finansmanı bilançoda borçlar arasında göstermeyerek borç toplamını düşürmek gibi yöntemlere başvurulabilmektedir.⁸¹

Bunun yanında, şirketlerin çalışanlarına sunacağı ücret artışı finansal durum ve karlılıkları ile ilgilidir. Bu nedenle şirketler, çalışanlarının talep edeceği yüksek ücret artışından kaçınmak için, özellikle toplu sözleşme dönemlerinde, karlarını düşük göstermek için çeşitli finansal tablo hilelerine başvurabilmektedir.⁸²

1.1.3.10. Sektörel Etkiler

Sektör itibarıyla değişken karlılık oranları gösteren şirketler, bu değişkenliğin şirketin yatırımcılar açısından riskini artırdığı ve bunun da şirket hisse senetlerinin performansına yansıtacağı düşüncesiyle finansal tablolarını düzenli bir karlılık yansıtacak şekilde manipüle edebilmektedirler.⁸³

⁸¹ Amat, Blake ve Dowds, 1999, s.7

⁸² Simon, 1998, s.4

⁸³ ibid s. 4

Diğer taraftan, belirli bir sektör için yüksek karları da dikkate alarak kartel incelemesi başlaması gibi durumlarda, şirketler için bu incelemelerin kapsamına girmemek için karların azaltılması yönünde bir motivasyon ortaya çıkabilmektedir.⁸⁴

1.2.TEMEL FİNANSAL TABLO HİLE YÖNTEMLERİ

1.2.1.Finansal Tablo Hilelerine İlişkin Araştırmalar

Finansal tablo hilelerinin kullanımının temel amacının, finansal tabloların kullanıcılarının şirketin gerçek finansal durumu hakkında bilgi sahibi olmasını engellemek olduğu dikkate alındığında, konu hakkında uygulayıcılarından bilgi almanın güçlüğü ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, finansal tablo hilelerini ortaya çıkarmak yönündeki araştırmalar, genellikle düzenleyici ve denetleyici otoritelerin kamuya açıkladığı sonuçların incelenmesi veya finansal tablo kullanıcılarına (özellikle denetleyenlere ya da analiz edenlere) uygulanan anketler veya bu kişilerle yapılan görüşmelerin değerlendirilmesi suretiyle gerçekleştirilmektedir.

1.2.1.1.COSO⁸⁵ Raporu

1987-1997 dönemini kapsayan ve sponsorluğu COSO tarafından üstlenilen araştırma⁸⁶ finansal tablo hilelerinin önüne geçilmesi için yapılacaklara rehber teşkil etmek ve hilelerin daha iyi anlaşılması amacını taşımaktadır. “Finansal Tablo Hileleri:1987-1997-ABD’deki Halka Açık Şirketlerin Analizi⁸⁷” adlı COSO Raporu, SEC’nin denetim birimi tarafından yapılan denetimlerin kamuya duyurulan 800 adedinin incelenmesi sonucunda, finansal tablo hilesi kapsamında değerlendirilebileceği belirlenen 300 kadar olaydan rastgele seçilen 220’sinin ayrıntılı biçimde analizini içermektedir. Araştırma sonucunda varılan sonuçlar ise şöyledir;

⁸⁴ Styolowy ve Breton, 2000, s. 10

⁸⁵ Committee of Sponsoring Organization of Treadway Commission (Treadway Komisyonu Destekleyici Örgütler Komitesi)

⁸⁶ Bu çalışma, kasıtlı olarak finansal tabloların veya finansal açıklamaların önemli ölçüde yanlış gösterimi veya finansal tablolar veya finansal açıklamaların önemli ölçüde yanlış gösterimine neden olan yasa dışı fiilleri kapsamaktadır. Araştırmada, ABD Federal Yasalarının ihlali sonucunu doğurmayan finansal tablolardaki hata ve kar yönetimi (earning management) işlemleri inceleme dışında tutulmuştur.

⁸⁷ “Fraudulent Financial Reporting:1987-1997-An Analysis of U.S. Public Companies”

1.2.1.1.1.Hile Tespit Edilen Şirketlerin Yapısı

Diğer halka açık şirketlerle karşılaştırıldığında, finansal tablo hilesi yaptığı tespit edilen şirketler genellikle küçük boyutludur. Hile tespit edilen şirketlerden bazıları hile devresi öncesinde zarar etmekte veya iflas ihtimali taşımaktadır. Genellikle suça üst düzey yöneticiler iştirak etmektedir. Söz konusu şirketlerin büyük bölümünde denetim komiteleri yoktur veya yılda bir defa toplanmaktadır. Hile tespit edilen şirketlerin yönetim kurulu üyeleri büyük ölçüde şirkette pay sahibi olan ve genellikle aynı zamanda şirkette veya şirketin iştirakinde çalışan, yada şirketle ilişkisi⁸⁸ bulunan ve başka şirketlerin yönetim kurullarında yeterli tecrübesi bulunmayan kişilerden oluşmaktadır. Anılan şirketlerde yüksek düzeyde sorumluluğu bulunan yöneticiler arasında akrabalık ilişkisine oldukça sık rastlanmaktadır.

1.2.1.1.2.Hilenin Niteliği

Küçük şirketlerde hile tespit edildiği dikkate alındığında, göreceli olarak suçun birikimli tutarı oldukça yüksektir. Suçlar genellikle sadece bir hesap dönemi ile sınırlı kalmamaktadır. Tipik finansal tablo suçlarını, karın veya varlıkların yüksek gösterilmesi oluşturmaktadır.

1.2.1.1.3.Bağımsız Denetçiler

Finansal tablo hilesi tespit edilen şirketlerle büyük ya da küçük her tipte bağımsız denetim firmasının ilişkisi bulunmaktadır. Hilenin işlendiği dönemde her tür görüş içeren (olumlu, olumsuz, şartlı v.b) bağımsız denetim raporu düzenlenmiş olup, hile döneminin sonundaki finansal tablolara ilişkin bağımsız denetim raporlarının %55'inde şart bulunmamaktadır. Denetimler sonucunda, finansal tablo hilelerinden %29 oranında bağımsız denetçi de sorumlu tutulmuştur. Şirketlerin %25'i hilenin işlendiği dönemde bağımsız denetim firmalarını değiştirmiştir .

⁸⁸ Şirketle ilişkisi bulunan yönetim kurulu üyesi çalışmada, daha önce şirkette veya şirketin iştirak veya bağlı ortaklıklarında çalışmış, yöneticilerin akrabası olan, şirkete profesyonel danışmalık hizmeti veren, şirketin büyük hammadde sağlayıcısı veya müşterisi olan işletmelerde çalışan veya bu işletmelerin sahibi olan, yönetim kurulunun veya şirketin büyük pay sahiplerinin kontrolünde bulunan diğer şirketlerde çalışan, ilişkili bir şirketin sahibi bulunan veya şirkete borç sağlayan kişileri kapsayacak şekilde tanımlanmıştır.

1.2.1.1.4. Hilenin Etkileri

Finansal tablo hilesi yapan şirketler, uygulanan parasal cezalar yanında genellikle iflas, ortaklık yapısında önemli değişiklikler, ulusal borsaların kotundan çıkarılma gibi yaptırım ve olumsuzluklar ile karşı karşıya kalmaktadır.

Finansal tablo hilesine katılan yöneticiler SEC tarafından verilen para cezaları ve mahkemelerde açılan davalara muhatap olmaktadır.

1.2.1.2. SEC Raporu

Enron ve Worldcom gibi skandalların ardından ABD tarafından sorunun çözümü için 30.06.2002 tarihinde yürürlüğe konulan Sarbannes-Oxley Kanunu'nu pek çok diğer düzenleme yanında, Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu⁸⁹ (PCAOB) adında bağımsız bir muhasebe kontrol otoritesi yaratmış, SEC'ye daha güçlü denetim araçları sunmuş, bağımsız denetim şirketlerinin danışmanlık hizmeti sunmasını kısıtlamış, şirket yöneticilerini finansal tablolarının uygunluğunu sağlamak açısından sorumlu kılmış, sermaye piyasası suçlarına uygulanan cezaları artırmış ve aracı kurumların yatırım bankacılığı ile yatırım analizi faaliyetlerinin birbirinden ayrılması için kurallar getirmiştir. Bunun yanında, Sarbannes-Oxley Kanunu getirdiği çeşitli düzenlemeler dışında düzenlemelerin de gerekli olup olmadığının tespiti için çeşitli inceleme raporlarının hazırlanmasını zorunlu kılmıştır. Bu raporlardan birini, sözkonusu Kanun'un 704'üncü maddesindeki Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihten önceki beş yılda finansal tablo hilesi, manipülasyon ve kötü niyetli kar yönetimine açık olan alanların tespiti için SEC'ye hazırlatılan rapor oluşturmaktadır. Sözkonusu SEC Raporu⁹⁰ 31 Temmuz 1997-30 Temmuz 2002 tarihleri SEC'nin arasında tespit ettiği finansal raporlama hileleri ile bağımsız denetçilerin hataları ve bağımsızlıklarının zedelendiği durumların incelenmesini içermektedir. SEC denetim birimi bu süreçte 227 denetim sonucuna ilişkin 515 adet işlem yürütmüştür. Sonuçta, bu Rapor ile SEC denetim birimi tarafından en çok tespit edilen hile türülerinin hayali satışlar, hasılatın zamanlaması ile oynanması ve hasılatın yanlış değerlemesini içeren hasılatın uygun olmayan biçimde kaydedilmesi

⁸⁹ Public Companies Accounting Oversight Board-PCAOB

⁹⁰ Report Pursuant to Section 704 of The Sarbannes-Oxley Act (<http://www.sec.gov>)

(improper revenue recognition) olduğu tespit edilmiştir. İkinci önemli finansal tablo hilesini ise giderlerin hatalı biçimde kaydedilmesi oluşturmaktadır. Bu konudaki tespitler ise; giderlerin uygun olmayan biçimde muhasebeleştirilmesi, giderlerin hile yapılarak ertelenmesi veya aktifleştirilmesi, karşılıkların uygunsuz kullanımı, giderlerin olduğundan daha düşük gösterilmesi şeklindedir. Şirket birleşmeleri kaynaklı finansal tablo hileleri, üçüncü sırayı alırken, bu üç hile grubunun dışında kalan hususları ise, yönetici raporlarındaki hileler, ilişkili taraf işlemlerinin açıklanmaması ve bilanço dışı işlemlerin yanlış gösterimi oluşturmaktadır.

1.2.1.3. PriceWaterhouseCoopers Raporu

PriceWaterhouseCoopers unvanlı bağımsız denetim ve danışmanlık şirketi tarafından 10 yıldır, düzenli olarak kişiler tarafından açılan sermaye piyasası toplu davalarının (Private Securities Class Action) sıklık ve nitelikleri incelenerek, araştırma sonuçları yayınlanmaktadır. 2005 yılına ilişkin PriceWaterhouseCoopers Raporu'nda⁹¹, incelemenin ilk olarak yapıldığı 1996 yılından bu yana ilk defa hasılatın kaydedilmesi kaynaklı uygulamaların, muhasebe kaynaklı davaların %50'sinden azını oluşturduğu belirtilmektedir. Bu düşüğe karşın hala hasılatın kaydedilmesi konusu, iç kontrol davalarından sonra, dava konusu olan hileler arasında en sık karşılaşılanı olmuştur. İnceleme sonucunda, iç kontrole ilişkin davalar toplam davaların %55'ini, hasılatın kaydedilmesi konusundakiler ise %39'unu oluşturmuştur. Üçüncü sırayı %27 ile varlıkların değerinin yüksek gösterilmesi, dördüncü sırayı %26 ile muhasebe tahminlerinde yapılan hileler ve beşinci sırayı %23 ile yükümlülük ve giderlerin düşük gösterilmesi almıştır. Sayılan başlıklar altında sınıflandırılamayan konular ise %28 ile diğer muhasebe uygulamalarıdır. Dava konusu olan muhasebe hileleri araştırmada; alacakların yüksek gösterilmesi, şüpheli alacakların düşük gösterilmesi, stokların yüksek, satışların maliyetinin düşük gösterilmesi, uzun ömürlü varlıkların amortismanının zamanında ve uygun biçimde ayrılması, yeniden yapılandırma karşılıklarının yanlış muhasebeleştirilmesi, şarta bağlı varlıklar için gerekli karşılıkların ayrılmaması ve dipnot açıklamalarındaki aykırılıklar olarak belirtilmiştir.

⁹¹ 2005 Securities Litigation Study, PWC Advisory, Crisis Management, www.pwc.com

1.2.1.4. Türkiye’de Yapılan Araştırmalar

Kepekçi (1983)’de⁹² sonuçları yayınlanan Aralık 1977 tarihli anket çalışmasında ise, finansal raporlarda açıklanan bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğinin araştırılması ve muhasebe bilgilerinin yatırım kararlarında nasıl değerlendirildiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma için hazırlanan anket 7 borsa bankeri, 4 borsa acentası, 5 finansal analist, 3 yatırım danışmanı ve 3 profesyonel yatırımcı olmak üzere, toplam 22 kişiye görüşme yöntemi ile uygulanmıştır. Yapılan anketin sonuçları ise özetle şöyledir:

i-Görüşme yapılan kişiler, bilgilerin açıklama biçimindeki ve kalemlerin ismindeki değişikliklerin değil, uygulanan muhasebe metotlarında yapılan değişikliklerin önemli olduğunu ancak bunların yatırım kararlarında kullanılmadığını bildirmişlerdir.

ii- Görüşme yapılan kişilerden 17’si bazı istisnalar dışında anonim şirketlerin yıllık raporlarında yer alan muhasebe bilgilerinin doğru kabul edilmesi gerektiğini, şirketlerin gerçek işlemlerini yansıttığını belirtmişlerdir. Görüşme yapılan kişilerin tümü, muhasebe bilgilerini doğru yayınlanan şirketlerin bile yasal çerçeve içinde kalmak şartıyla bir takım muhasebe oyunları ile bilanço ve kar-zarar rakamlarını değiştirdiklerini belirtmiştir.

iii-Çalışma sonucu yatırım kararlarında muhasebe bilgilerinden çok, kalitatif faktörlerin ağırlık kazandığını göstermektedir. Muhasebe bilgilerinden önemli bilgi kapsamına girenler ise dağıtılmamış karların tutarı ve öz sermaye içindeki payı ile şirketin faaliyet karı olarak ortaya çıkmıştır.

Ulusoy (1999)’da⁹³ sermaye piyasasında karşılaşılan finansal tablo makyajlama usullerinin⁹⁴ tespiti amacıyla; SPK Uzmanları tarafından 1996, 1997 ve 1998 yıllarında ilk halka arz başvuruları çerçevesinde hazırlanan toplam 62 İnceleme

⁹² Celal Kepekçi, Sermaye Piyasasının Gelişmesinde Muhasebenin Rolü, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:6, Eskişehir, 1983, s. 141-154

⁹³ Sibel Ulusoy, **Temel Mali Tablo Makyajlama Yöntemleri ve Kontrolü**, Yayınlanmamış SPK Yeterlik Etüdü, 1999

⁹⁴ Çalışmada mali tablo makyajı “mali tablolarının gerçeği tam olarak yansıtmamasını engelleyen muhasebe uygulamaları” olarak tanımlanmıştır.

Raporu ve aynı dönem ile 1999 yılında halka açık şirket denetimlerine ilişkin olarak hazırlanan Denetim Raporları'ndan 30 adedinin incelenmesi suretiyle gerçekleştirilmiştir. İnceleme sonucunda;

i-Halka açılan şirketlerin büyük bölümünün bir gruba dahil olması, grupla ilişkilerin şirketin iştirak veya bağlı ortaklıkları ile olan ilişkilerini de kapsaması nedeniyle yapılan denetimlerde en çok tespit edilen husus kar aktarımı olarak görüldüğü,

ii-Giderlerin aktifleştirilmesi, hesapların yanlış gösterimi, gerekli karşılıkların ayrılmaması işlemleri ise inceleme ve denetimlerde en sık karşılaşılan finansal tablo makyajlama yöntemlerini oluşturduğu,

iii-Finansal durumu bozulan şirketlerin ise daha çok durumun gizlenilmesini sağlayan fiktif kayıtlar yaratma ve yükümlülüklerin finansal tablolara yansıtılmaması gibi finansal tablo makyajlama yöntemlerini kullandığı gözlemlendiği,

sonuçlarına ulaşılmıştır.

Küçüksözen (2005)⁹⁵'in çalışması; İMKB'de hisse senetleri işlem gören ve reel sektörde faaliyet gösteren 126 şirketin örneklem olarak seçilmesi ile bunların 1992-2002 yıllarına ilişkin finansal tablolarının analizine dayanmaktadır. Çalışma yürütülürken aynı dönemdeki İMKB Bültenleri ve SPK Haftalık Bültenleri üzerinde gerekli tetkiklerin yapılması sonucu finansal bilgi manipülasyonu⁹⁶ yaptığina kanaat getirilen toplam 27 adet şirket finansal bilgi manipülasyonu yapan şirketler olarak kabul edilmiştir. Çalışmada Türkiye'de finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarındaki bulgular çerçevesinde bu amaçla kullanılan tekniklerin;

i. %65'inin finansman giderlerinin cari dönem giderleri olarak gelir tablosuna yansıtılması yerine aktifleştirilmesi, şüpheli alacaklar için eksik karşılık ayrılması, döviz bazında olan borçların döviz satış kuru yerine döviz alış kuru üzerinden

⁹⁵ Küçüksözen, 2005, s. 268, 269, 270 ve 160, 161

⁹⁶ Çalışmada finansal bilgi manipülasyonu "*şirketin finansal durum ve faaliyet sonuçları hakkında, ilgililere ya da finansal bilgi kullanıcılarına gerçeğe aykırı bilgi sunulması sonucunu doğuran bütün iş ve işlemler olarak*" tanımlanmıştır.

değerlenerek döviz kuru değerlemesinden doğan giderlerin daha düşük tutarda gösterilmesi ve konsinye satışların satış hasılatı olarak olarak gösterilmesi gibi dönem karını yükseltmeye,

ii. %22'sinin dönem karını düşürmeye,

iii. Diğerlerinin ise o dönemde karı değiştirmemekle birlikte finansal tablolarda yer alan hesapların sınıflandırılmasını ve/veya tutarlarını değiştirmeye, yol açan nitelikte işlem ve uygulamalardan oluştuğu sonucuna varılmıştır.

Bunun yanında, finansal bilgi manipülasyonu yapmayan ya da buna ilişkin kamuya yapılan herhangi bir açıklama bulunmayan 99 adet kontrol şirketi saptanmış ve manipülasyon yaptığı tespit edilen şirketlerin kontrol şirketlerine göre;

i. Aktif büyüklüğü dikkate alındığında daha küçük şirketler oldukları,

ii. İşletme sermayeleri daha düşük hatta ortalama olarak negatif şirketler olduğu, ağırlıklı olarak kısa vadeli borçlarla finanse edildikleri,

iii. Kaynak yapılarının daha fazla oranda borç ağırlıklı olduğu,

iv. Satışlarındaki büyümenin az da olsa daha yüksek olduğu, sonucuna varılmıştır.

Sözkonusu çalışmada esas olarak Beneish (1999)⁹⁷'da kullanılan değişkenler ve buna ek iki bağımsız değişken daha tanımlanmıştır. 1997 yılı verileri kullanarak, kurulan model test edilmiş ve probit analizi yapılmıştır. Bu kapsamda ticari alacaklar endeksi, brüt kar marjı endeksi, amortisman endeksi, finansman giderlerinin satışlara oranı endeksi, aktif kalitesi endeksi, stokların satışlara oranı endeksi değişkenlerinin finansal bilgi manipülasyonun tespiti açısından ayırt edici özellikler taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Model kullanılarak yapılan tahmin sonuçlarına göre ise İMKB'de hisse senetleri işlem gören 126 şirketten 1998-2002 döneminde sırasıyla %23, %34, %25, %44 ve %23'ünün finansal bilgi manipülasyonu yapmış olabileceği

⁹⁷ M. D. Beneish, **The Detection of Earnings Manipulation**, Financial Analysts Journal, vol. 55, No.5, September-October 1999, s. 24-36

sonucuna ulaşılmıştır. Bunların 1998’de %41’inin, 1999’da 53’ünün, 2000’de %41’inin, 1999’da %53’ünün, 2000’de %41’inin, 2001’de %31’inin ve 2002’de %35’inin İMKB 100 endeksinde yer alan şirketler olduğu tespit edilmiştir. Ancak çalışmada, modelin uygulama sonucunun bu şirketlerin kesin olarak finansal bilgi manipölasyonu yaptıkları sonucuna ulaşmak yerine ipucu verdiği şeklinde değerlendirilmesinin uygun olacağı da belirtilmiştir.

Yukarıda verilen çalışmalardan finansal tablo hileleri içerisinde karı artırmaya veya yönetmeye yönelik olanların en sık kullanılan yöntemler olduğu görölmektedir. ABD’de de yapılan çalışmalarda ise hasılatın kaydedilmesi kapsamındaki hilelerin en çok rastlanılan yöntem olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda aşağıda en çok rastlanan finansal tablo hileleri başlıklar halinde açıklanmaya çalışılacaktır. Ancak finansal tabloların gerçekliğine en büyük etkisi olan hile yöntemlerinden biri olan hasılatın kaydedilmesi hususu çalışmanın ikinci bölümünde detaylı olarak ele alınacağından, diğer yöntemlerle birlikte aşağıda ayrıca belirtilmemiştir.

Bunun yanında, bankalar, katılım bankaları, sigorta şirketleri, faktoring, finansman, finansal kiralama şirketleri gibi özellikli yapıları nedeniyle bu kuruluşlara özel muhasebe düzenlemeleri çerçevesinde ortaya çıkan muhasebe hilelerine ayrıca değinilmemiştir.

1.2.2. Temel Finansal Tablo Hile Yöntemleri

1.2.2.1.Finansal Tablo Kalemlerinin Gerçek Nitelikleri Dışında Tablolara Yansıtılması

Muhasebe sistemine ilişkin düzenlemelerde finansal tablo formatlarına ve bu finansal tablolarda gösterilen hesap kalemlerine ilişkin açıklama ve değerleme hükümlerine yer verilerek, finansal tabloların kullanıcıları açısından anlaşılır ve karşılaştırılabilir olmasının temini amaçlanır. Gerek SPK düzenlemelerinde, gerekse MSUGT’nde bu çerçevede düzenlemeler bulunmaktadır.

Finansal tablo kalemlerine ilişkin sınıflandırma hilesine başvurulması için bunu özendiren çeşitli faktörlerin bulunması gerekir. Örneğin, gelir tablosu

incelenirken, eğer sadece kullanıcılar tarafından dikkat edilen husus şirketlerin net dönem karları olsa idi, bu sonucu doğuran kalemlerin yerleri çok önem taşımayabilirdi. Ancak, gittikçe analistler tarafından sadece net kar rakamı değil, gelir tablosunun daha yukarılarında bulunan brüt satışlar, satışların maliyeti, brüt kar gibi kalemlerde, özellikle yeni ekonomi ve teknoloji şirketleri gibi şirketler açısından önem taşımaya başlamıştır.⁹⁸

Bu kapsamda, sadece finansal tablo kalemlerinin niceliğini etkileyen hususlar değil, finansal tablo kalemlerinin gösterimini etkileyen hileler de kullanıcıların yanıltılması açısından büyük önem taşımaktadır.⁹⁹

Çünkü finansal tabloları hazırlayanlar tarafından finansal tablo kalemleri arasında yapılan devir ve mahsuplar sonucunda, kullanıcıların şirketin işlem ve ilişkileri konusunda tam bilgi sahibi olmasının engellenmesi, hesap kalemleri için getirilen çeşitli değerleme hükümlerinden kaçınılması ve bu suretle finansal tabloların karşılaştırılabilirliğinin zarar görmesi söz konusudur. Aşağıda bu çerçevede değerlendirilebilecek uygulamalara ilişkin çeşitli örneklerle yer verilmektedir:

Şirketin ilişkili şirketler ile olan bakiyelerinin, gerçek niteliği dışında, örneğin ticari ilişkilerin yansıtıldığı hesaplarda gösterilmesi suretiyle bu ilişkilerin niteliğinin gizlenmesi söz konusu olabilmektedir.

İşlemlerin vadelerinin olduğundan farklı gösterilmesi suretiyle, kısa vadeli ve uzun vadeli varlık veya kaynak ayrımının gerçeği yansıtmasının engellenmesi söz konusu olabilmektedir. Bu uygulama şirketlerin finansal tabloları üzerinden gerçekleştirilen oran, yüzde ve trend analizi gibi yöntemlerin yanlış sonuçlar vermesine ve alacak ve borç kalemlerinin vadeleri baz alınarak hesaplanan alacak ve borç reeskontları ile gelir ve gider tahakkuklarının gerçek olmayan bir biçimde hesaplanmasına yol açacaktır.

⁹⁸ Mulford ve Comiskey, 2002, s.280

⁹⁹ Griffiths, 1995, s. 1

Finansal varlıkların gerçek niteliği dışında finansal tablolarda gösterilmesi de kullanılan metodlardan biridir. Örneğin, bir finansal varlığın, uluslararası standart uyarınca vadeye kadar elde tutulacak varlıklar, alım satım amaçlı varlıklar veya satılmaya hazır finansal varlıklar olarak sınıflandırılma konusunda yönetimin yargıda bulunma yetkisi bulunmaktadır. Bu sınıflandırma varlık ilk alındığında belirlenmekte ve belirli durumlar ortaya çıktığında değiştirilmesi mümkün bulunmaktadır. Örneğin bir borç senedi, satılmaya hazır varlık olarak sınıflandırması durumunda makul değer/piyasa değeri ile değerlendirilmekte, değişiklikler doğrudan gelir tablosunda değil özkaynaklar içerisinde gösterilmektedir. Ancak vadeye kadar elde tutma amaçlı olarak alınması durumunda iskonto edilmiş değeri ile değerlendirilmekte ve değerindeki değişiklikler gelir tablosuna aksettirilmektedir. Görüldüğü üzere bu iki başlık altında tanımlama hem değerlendirme yönteminde değişiklik yaratmakta hem de değer değişikliklerinin gelir tablosuna mı, bilançodaki özkaynaklara mı yansıtılacağını belirlemektedir.

Sahip olunan maddi varlıklar normal olarak kullanımı durumunda alternatif yöntemin kullanılmaması halinde kayıtlı değerleri ile yansıtılıp, faydalı ömürleri dikkate alınarak amortisman tabi tutulmak suretiyle finansal tablolarda gösterilmektedir. Ancak, satılmak üzere tutulan bir varlık olarak sınıflandırılması durumunda, amortisman ayrılmasını durdurma imkanı bulunmaktadır. Varlığın bu şekilde sınıflandırılmasına ilişkin değerlendirme de şirket yönetimi tarafından yapılmakta olup, yapılan bu sınıflandırma değişikliği ile kar tutarları etkilenebilecektir.

Verilen sipariş avansları da şirketlerden bir takım fon çıkışlarının gizlenmesi yanında, alacaklara ilişkin değerlendirme hükümlerinden kaçınmak için kullanılabilir. Örneğin alacak senetlerinin, dönem sonunda ilişkili şirketlerinden birine ciro edilerek sipariş avansları arasında gösterilmesi, alacak senetlerine ilişkin reeskont giderinin gelir tablosuna yansıtılmamasını sağlayacaktır.

Gelir tablosunun alt kalemlerinin arasındaki hareketlerle yaratılan sınıflandırma hileleri de önemli taşımaktadır. Olağanüstü gelir ve karların gerçek niteliği dışında, şirketin temel faaliyetlerinin sonucunu oluşturan faaliyet karları arasında gösterilmesi veya faaliyet giderlerinin unsurlarının diğer giderler arasında

gösterilmesi bu alanda kullanılan yöntemlerinden biridir.¹⁰⁰ Çeşitli dava kazanım gelirleri, iştirak veya varlık satışından sağlanan gelirlerinin faaliyet gelirleri arasında gösterilmesi bu tip işlemlere örnek olarak gösterilebilir. Bunun yanında, finansal tablo kullanıcıları açısından önem taşıyan brüt kar kalemini manipüle etmek amacıyla, satılan malın maliyeti kaleminde yer alması gereken giderlerin satış, pazarlama ve genel yönetim giderleri arasında gösterilmesi de bu tip hile yöntemlerine bir örnek olarak verilebilir.¹⁰¹

Bu kapsamda, şirketin devam eden faaliyetlerinden sağladığı gelirin sürekliliğininde yatırımcıların önem verdiği bir husus olduğu dikkate alınarak; durdurulan faaliyetlere ilişkin varlıkların karla satılması durumunda, bu kar devam eden faaliyetlerle ilişkilendirilerek gösterilirken, satıştan zarar edilmesi durumunda durdurulan faaliyetlerden elde edilen zararlar arasında sınıflandırılması gelir tablosuna ilişkin sınıflandırma hilelerinden birini teşkil etmektedir.¹⁰²

Genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine aykırı olarak bilançonun varlık ve kaynak yapısını yansıtan hesapların mahsup edilmesi de bazı hesap kalemlerinin finansal tablolara yansıtılmaması veya finansal tablolarda yer alan hesapların şirket işlemleri içerisindeki gerçek hacminin gizlenmesine neden olacaktır.

Yapılan hileli işlemler nedeniyle aktif ve pasif arasında meydana gelen farkı kapatmak amacıyla finansal tablolarda aktif ve pasif karakterli çeşitli gerçek dışı (fiktif) hesaplar yaratılması da bir yöntemdir.

Vadesi geçmiş senetlerinin, vadesi bilanço tarihiymiş gibi hazır değerler kalemine alınması ile, gerek alacak senetleri için şüpheli alacak karşılığı ayrılması yükümlülüğünden kaçınılması, gerekse şirketin likiditesinin yüksek gösterilmesi de mümkün olabilmektedir.

¹⁰⁰ ibid, s.2, 3

¹⁰¹ ibid s.295

¹⁰² ibid s.295

1.2.2.2.Varlıklara İlişkin Hileler

1.2.2.2.1.Maddi Duran Varlıklar

Maddi duran varlıklar işletme faaliyetlerinde kullanılmak üzere edinilen ve tahmini yararlanma süresi bir yıldan fazla olan varlık kalemleridir. Değerleme ve amortisman uygulamalarına ilişkin düzenlemeler maddi duran varlıkların finansal tabloda gösterimini etkileyen önemli konuları oluşturmaktadır.

Maddi duran varlık kalemlerinde kullanılan finansal tablo hile yöntemlerinden bir bölümüne aşağıda yer verilmektedir;

Maddi duran varlıkların amortismanına ilişkin olarak VUK’nda normal ve azalan bakiyeler usulü olmak üzere iki yöntem benimsenmiş, SPK düzenlemesinde ise bu yöntemler yanında¹⁰³ şirketlerin, diğer amortisman hesaplama yöntemlerini kullanabilmeleri imkanı getirilmiştir. SPK’nın Seri:XI, No:25 sayılı Tebliği uyarınca üretim miktarlarını baz alan yöntemler bunlardan birini oluşturmaktadır. VUK’nda amortisman yönteminin azalan bakiyelerden normal amortismana değiştirilmesi imkanı tanınırken, tersi bir değişiklik yasaklanmıştır. SPK düzenlemelerinde ise seçilen amortisman yöntemlerinin sürekliliği temel ilke olarak benimsenmekte, ancak makul bir gerekçeye dayanılarak değiştirilmesi durumunda, gerekli düzeltme ve açıklamaların yapılması gerekmektedir. Her ne kadar gerekli düzeltme ve açıklamaların yapılması zorunluluğu getirilse de, duran varlık ağırlıklı şirketlerde yöntem değişikliği gelir tablosuna yansıyacak amortisman gideri tutarını büyük ölçüde değiştirebilecektir.

Şirketlerin kullandığı amortisman yöntemlerini değiştirmesi şirketlerin sahip olduğu maddi duran varlıkların değerinin anlaşılmasını da güçleştirmektedir.¹⁰⁴ SPK düzenlemeleri uyarınca şirketler başlangıçta amortisman sürelerini duran varlıkların faydalı ömürlerini tahmin etmek suretiyle serbestçe belirleyebilmektedirler.¹⁰⁵ Amortisman sürelerinin varlığın gerçek faydalı ömrü dışında belirlenmesi, cari yıla yansımaya gereken amortisman gideri tutarını etkilemektedir. Bunun yanında, varlığın

¹⁰³ SPK’nın Seri:XI, No:25 Tebliği madde 168 ve Seri:XI, No:1 Tebliği madde 39/(a)

¹⁰⁴ Naser, 1993, s.111

¹⁰⁵ SPK’nın Seri:XI, No:25 Tebliği madde 167, 169 ve Seri:XI, No:I Tebliği madde 39/39(b)

finansal tablolarda gerçek değeri ile yer alması da engellenebilmektedir. Amortisman sürelerinin belirlenmesindeki subjektif nitelik bu serbestinin kötüye kullanılıp kullanılmadığının değerlendirilmesini güçleştirmektedir. Diğer taraftan SPK düzenlemeleri faydalı ömür ve amortisman yöntemlerinin her yıl gözden geçirilmesini ve değişiklik bulunduğu kanaatine varılması durumunda cari ve gelecek dönemlerdeki finansal tablolarına bunun yansıtılmasını talep etmektedir.¹⁰⁶ Bu değişikliklerin muhasebe tahmin değişikliği olarak kabul edilmesi ve dolayısıyla düzenlemeler uyarınca geçmiş dönem finansal tablolarının düzeltilmesini gerektirmemesi, kullanım ömrünü değiştirmek suretiyle cari yıl finansal tablolarındaki maddi varlık ve ilgili gider olan amortisman kalemlerinde değişiklik yaratılmasına yol açabilmektedir.

SPK düzenlemeleri, maddi varlıkların finansal tablolarda maliyetinden, birikmiş amortisman payları ve birikmiş değer düşüklüğü indirildikten sonraki değeri üzerinden gösterilmesi yanında alternatif yöntem olarak yeniden değerlendirilmiş tutarı üzerinden gösterilmesine de imkan vermektedir.¹⁰⁷ Yeniden değerlendirilmiş tutar, yeniden değerlendirme tarihindeki makul değerden birikmiş amortisman payları ve birikmiş değer düşüklüğünün indirilmesi suretiyle bulunan değerdir. Bu değerlemenin düzenli aralıklarla yapılması gerekmektedir. Yeniden değerlendirme yöntemini seçen şirketler bu değer artışını özkaynaklarının altında yer alan yeniden değerlendirme kalemi olarak göstermek durumundadırlar. Bu değerlemenin esasları hakkında da ayrıntılı düzenlemeler bulunmakla birlikte, değerlemede yapılan hileler ve gecikmelerin şirketlerin özkaynakları üzerinde önemli etkisi olacağı açıktır.

Çeşitli varlık türleri gibi maddi varlıklar içinde değer düşüklüğü karşılığı ayrılmasına gerek bulunup bulunmadığının ilgili kurallar çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Şirketler tarafından ayrılması gerekli değer düşüklüğü karşılığını ayırmamak suretiyle muhasebe hilesi yapılması da kullanılan yöntemlerden biridir. Örneğin, SEC tarafından ABD’de kurulu New Jersey Resources Corporation’un kayıtlarında bulunan petrol ve gaz teçhizatlarının

¹⁰⁶ SPK’nın Seri:XI, No:25 Tebliği madde 169, 170

¹⁰⁷ SPK’nın Seri:XI, No:25 Tebliği madde 166

değerindeki düşüklüğü yansıtmamak suretiyle karını 6,3 milyon ABD Doları artırdığı tespit edilmiştir.¹⁰⁸

Maddi duran varlıkların amortismanına tabi tutulması finansal tablolara alınması ile başlamaktadır. Özellikle önemli ölçekteki yapılmakta olan yatırımların kullanılabilir hale gelip varlık olarak kayıtlara alınmasında, ortaya çıkabilecek yüklü amortisman giderinden kaçınmak amacıyla, şirketler maddi varlıkların kayıtlara alınmasını geciktirebilmektedirler.

İşletmede yapımı süren ve tamamlandığında maddi duran varlık niteliğini kazanacak olan değerler için yapılmış bulunan çeşitli madde ve malzeme ile işçilik ve genel gider harcamaları, yapılmakta olan yatırımlar hesabında izlenmektedir. Bu hesabın içerisinde yer alan giderlerin, ilgili sabit varlığın maliyet bedeli içinde yer verilebilecek unsurlardan oluşup oluşmadığının tespiti, gider kaydırmaları için kullanılabileceğinden önem taşımaktadır.¹⁰⁹ Bu hile yönteminin kullanılması durumunda, ilgili maddi varlık kalemi finansal tablolarda olması gerekene göre yüksek bir tutarda gösterilecektir.

Şirketlerin sahip olmadıkları varlıkları aktiflerinde göstermeleri de kullanılan hile yöntemlerinden biridir. Örneğin, tapuya şirket adına tescil edilmemiş gayrimenkullerin maddi duran varlıklar içerisinde gösterilmesi, varlığın satılmasına karşın aktiften çıkarılmayarak hem maddi duran varlıkların, hem de satış karının yüksek gösterilmesi gibi hile teknikleri de bulunmaktadır.

Duran varlıklara ilişkin kullanılan yöntemlerden birisi de aynı tip varlıkların değiştirilmesi suretiyle gelir yaratılmasıdır.¹¹⁰ Herhangi bir nakit alışverişi olmadığı halde aynı değerde varlıkların takası alım satım işlemi gibi gösterilerek, hem varlıkların değeri hem de kar rakamı yükseltilmektedir.

¹⁰⁸ Report Pursuant to Section 704 of The Sarbannes-Oxley Act, (<http://www.sec.gov>), s. 18

¹⁰⁹ Mazhar Hiçşasmaz, **İşletme Hesaplarının İncelenmesi**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No: 177, Ankara, 1982, s. 107

¹¹⁰ Schilit, 1993, s.50-51

1.2.2.2.2.Stoklar

Stoklar hesap kalemi doğrudan şirketin satış ve maliyetleri ile ilişkili olduğundan finansal tabloların güvenilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Stok hesabının muhasebeleştirilmesinin iki yönü bulunmaktadır. Birincisi finansal tablolarda yer alan stok kaleminin değerlemesi, diğeri ise stokların akışı, yani stokların satılan malın maliyetini oluşturma ve bilançoda kalan stok miktarının belirlenmesi sürecidir.

Düzenlemelerde farklı stok değerlendirme yöntemleri arasında seçim imkanının tanınması durumunda,¹¹¹ yöntemlerden birinin seçilmesi, seçilen yöntemin veya yöntemin uygulama döneminin (örneğin yıllık olarak uygulanan yöntemin aylık olarak) değiştirilmesi suretiyle finansal tablolarda farklı stok ve satılan malın maliyeti rakamlarının yer alması sağlanabilecektir. Ayrıca, kapanış stoklarında meydana gelen bir değişim bir sonraki dönemin açılış stoklarını ve dolayısıyla karını da etkileyerek gelecek döneme de yansıyacaktır. FIFO yönteminin kullanılması özellikle enflasyon döneminde yüksek kar rakamları oluşmasına neden olurken, LIFO yönteminin kullanılması daha düşük bir kar rakamının ortaya çıkması sonucunu doğuracaktır. Ancak bu durum bir muhasebe politikası seçimi niteliği taşıdığından, doğrudan finansal tablo hilesi olarak kabul edilmesi güçlük arz edecektir. Öte yandan, LIFO'nun kullanılması yıl sonunda yapılan yüksek fiyatlı alımlar ile karın düşük gösterilmesi imkanını da yaratmaktadır.¹¹² LIFO yöntemini kullanan şirketler için, stokların her ürün bazında çok sayıda küçük gruplara ayrılması ve değerlemesinin bu şekilde gerçekleştirilmesi suretiyle de, finansal tabloları hazırlayanlar açısından gruplar arasında seçim yapılması suretiyle stok ve satılan malın maliyeti tutarlarının ayarlanması söz konusu olmaktadır.¹¹³ Bu gibi durumlar açıkça bu ekonomik mantık dışında özellikle finansal tablolara yansıtılan tutarları farklılaştırmak amacı güttüğünden sadece alternatifler arası seçim olarak değerlendirilmesi mümkün olmayacaktır.

¹¹¹ SPK'nın Seri:XI, No:25 Tebliği madde 150 ve UMS/UFRS, LIFO stok değerlendirme yöntemine izin verilmemektedir.

¹¹² Naser, 1993, s.86-89

¹¹³ Schilit, 1993, s.64-65

Stokların değerinin yüksek gösterilmesi ile otomatik olarak satılan malın maliyeti olduğundan düşük gösterilebilmektedir. Bunun için yapılan stok değerlemesinde hile, stokda kalan malların fiziki değerini artırma veya değeri düşen stoklar için karşılık ayırmayı erteleme yöntemleri kullanılabilir.

Stokların fiziki olarak sayısını artırmak, sayımda değersiz varlıkların düşülmemesi ve alakasız varlıkları paketlemek veya başka yanıltıcı işlemlerle stokların sayımına dahil etmek suretiyle gerçekleştirilebilir. Bu kapsamdaki uygulamalar pek çok şirkette tespit edilmiş olup, en bilinen olaylardan birinde, şirket yönetimi petrol tankları kiralamış ve bunları deniz suyu ile doldurmuştur. Şirket bağımsız denetçileri de bu tankların 100 milyon ABD Doları'ndan fazla yağ içerdiğine inandırmıştır. Şirket bunu da su dolu tanklara bir miktar yağ döküp, kaldırma kuvveti ile yağların yukarı çıkması ile gerçekleştirmiştir. Kontrolde problem çıkmaması için yağ tanktan tanka aktarılmış ve bağımsız denetçiye bu organizasyonla aldatmak da bağımsız denetçinin stok sayım planının elde edilmesi ile mümkün kılınmıştır.¹¹⁴

Bunun yanında, kayıtlarla oynayıp açıkça sahte bir isim altında yeni stoklar yaratıp bunların değerlemeye dahil edilmesini sağlayarak ve hatta toplam stok tutarını değiştirmeden stok kayıtlarında yapılan hile ile stok sayısının artırılması suretiyle birim başına stok maliyeti düşürülüp dönem içerisinde satılan malın maliyetine giden tutarın azaltılması gibi yöntemlerle de stok değeri artırılabilir.¹¹⁵

Stokların finansal tablolarda, kullanımları veya satılmaları sonucunda elde edilmesi beklenen tutardan daha yüksek bir bedelle izlenmemesi gerekmektedir. Bu durumda fiyat düşüşleri, stoğun fiziki olarak değer yitirmesi gibi nedenlerle şirketlerin stoklarındaki değer düşüklükleri gerekli karşılıkların ayrılması ile gelir tablosuna yansıtılmalıdır. Hızla değişen ekonomik koşullar dikkate alındığında yönetim tarafından stokların gerçekçi değeri ile gösterilmesi için gerekli

¹¹⁴ Jamal Ahmad, David Jansen, C.A., Jonny J. Frank, **Common Financial Statement Fraud Schemes**, (<http://www.som.yale.edu/faculty/Sunder/FinancialFraud/FrankCommon%20Financial%20Fraud%20Schemes%207May%2003v1.doc>)

¹¹⁵ Mulford ve Comiskey, 2002, s.244-249

değerlendirmeleri yapması beklenir, bunun yapılmadığı durumların tespiti ise çok güçtür.¹¹⁶

Çok çeşitli usuller kullanarak, stoklarda hileye başvulabilmekte olup, örneğin, ABD'deki Rite Aid Corporation adlı firmanın net karını, stoklarında hile yaparak artırdığı tespit edilmiştir. Şirket bu hileyi fiziki stoğundaki 8,8 milyon ABD Doları tutarındaki kayıp ve hırsızlık sonucu yok olan malı aktifte göstermek ve yasal defterlerinde stokların maliyetini düşürmek üzere sahte düzeltmeler yapmak suretiyle gerçekleştirmiştir.

Yine ABD'de SEC tarafından MiniScribe Corporation'un bazı fiktif transferler yaratılıp, aslında olmayan çeşitli stokları, merkezden denizaşırı ülkelere transfer edilen yoldaki mallar olarak kayıtlarda gösterdiği, bu suretle stok tutarlarını artırdığı ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, firma işe yaramayan ve değer düşüklüğü karşılığı ayrılması gereken stok parçalarını paketleyerek, değerli stoklar gibi göstermek suretiyle, stoklarını yüksek, değer düşüklüğü karşılıklarını ise olduğundan düşük olarak göstermiştir. Aynı şirket borçla aldığı bazı malları stok olarak kayıtlarda gösterip kayıtlarını şişirmiş, borçları finansal tablolarında göstermeyerek ise aktif pasif dengesini bozmuştur.¹¹⁷

1.2.2.2.3.Alacaklar

Alacaklar şirketler açısından önemli bir finansal varlıktır. Bunların değerinin doğru gösterilmemesi de şirketin varlık yapısının doğru algılanmasını engelleyecektir.

Bu kalemin oluşumu hasılat kayıtları ile doğrudan ilgilidir, bu durum da hasılatın kaydedilmesi bölümünde daha ayrıntılı incelenecek olan sahte veya abartılmış satışlar sonucunda gösterilen alacaklar ile aynı nitelikte alacakların oluşmasına yol açabilecektir.

¹¹⁶ ibid s.244-249

¹¹⁷ Report Pursuant to Section 704 of The Sarbannes-Oxley Act, (<http://www.sec.gov>), s. 16

Buna ilave olarak, bu kalemler değ erlenirken gerekli karşılığın ayrıl maması da hem varlığın yüksek gösterilmesine, hem de ilgili karşılığın gelir tablosuna yansıtılmaması nedeniyle karların yüksek gösterilmesine yol açacaktır. Alacaklar için ayrılacak şüpheli alacak karşılığı tutarının belirlenmesi, şirket yönetiminin değerlendirmesini gerektiren bir husustur. Alacak yoğun bir şirkette karı yüksek göstermek için bu kaleme ilişkin gerekli şüpheli alacak karşılığının ayrıl maması bir hile yöntemi oluşturacaktır.

Diğer taraftan, alacakların vadesinin doğru gösterilmemesi de onlardan kaynaklanan reeskontların doğru hesaplanmamasına ve dolayısıyla hem gerekli gelirlerin tutar olarak tabloya doğru yansıtılmamasına, hem de vade açılması nedeniyle alacaklara ilişkin oluşan faiz gelirinin hasılat tan uygun biçimde ayrıştırılmamasına yol açacaktır.

1.2.2.2.4. Diğer Varlıklar

şirketler tarafından varlık alımı hisse senedi ihracı suretiyle de gerçekleştirilebilir. Bu suretle alınan varlıkların değeri aynı zamanda özkaynakların değerini de doğrudan etkilediğinden önem taşımaktadır. Böyle bir işlemede, varlıkların değerlemesinde yapılan bir hile doğrudan gelir tablosunu değil özkaynakları etkileyecektir. Bu değerlemedeki hile ise ancak alınan varlığın satılması veya gerekli karşılıkların ayrılması ile ilerleyen dönemlerde gelir tablosuna yansıtılabilecektir.¹¹⁸

şirketlerin yaptıkları araştırma geliştirme giderleri neticesinde çeşitli patent veya lisans hakları yaratılabilmekte, patent veya lisans hakkı başka işletmelerden de satın alınabilmektedir. Patent veya lisanslar, şirketin faaliyetlerini ve karını önemli ölçüde etkileyebilecek kaynaklar olması nedeniyle gerçekçiliği büyük önem taşımaktadır. Bir patentin sahipliğinin sahte olması durumunda, yatırımcılar hem şirketin aktifteki varlıkları, hem de sahip olduğu teknoloji konusunda yanıltılmış olacaklardır. şirket'in senetlerinde gelecekteki getiri beklentisi nedeniyle büyük bir

¹¹⁸ Mulford ve Comiskey, 2002, s.239, 240

artış yaratan teknolojinin bir üniversitenin çalışmalarından çalınmış olduğunun anlaşılması bu suretle yapılabilecek hilelere bir örnek olabilir.¹¹⁹

1.2.2.3. Giderlere İlişkin Hileler

Giderlerin kontrol edilmesinde kullanılabilecek dört temel yöntem bulunmaktadır. Bunlar; giderlerin aktifleştirilmesi, giderlerin dağıtımı konusunda farklı anahtarlar kullanılması, giderlerin çeşitli karşılıklarla kapatılması ve/veya ertelenmesi giderlerin olduğundan az gösterilmesidir.¹²⁰

Bu kapsamda değerlendirilebilecek çeşitli hile yöntemleri aşağıda açıklanmaktadır.

1.2.2.3.1. Giderlerin Aktifleştirilmesi

Giderlerin aktifleştirilmesi ile cari yıla yansıtılması beklenen giderler, aktifte tutularak aktif büyütülmekte, cari yıl karında artışa yol açan bu işlem, giderin aktifleştirildiği varlığın satışı ile ilgili yılın veya belirlenen amortisman veya itfa yöntemine göre gelecek yılların karının azalmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede, aktifleştirme yöntemi yanında aktifleştirilen giderlerin itfasında belirlenen yöntem de finansal tabloların gerçekliği açısından önem taşımaktadır.

Aktifleştirilen giderler içinde finansman giderleri önemli bir yer tutmaktadır.¹²¹ Sadece özellikli varlıklar için katlanılan finansman maliyetinin aktifleştirilmesine izin verilmektedir. Bunların dışında kalan varlıkların alımı ile ilgili finansman giderinin aktifleştirilmesi ile finansal tabloda hile yapılmış olmaktadır. Aktifleştirmeye vaktinde son verilmesi de önem taşımakta olup, amaçlandığı şekilde kullanıma veya satışa hazır hale getirilmesi için gerekli faaliyetler sona erdiğinde varlık üzerinde aktifleştirmeye son verilmemesi de bir hile teşkil edecektir. Tamamlanmış varlıklar üzerinde aktifleştirme yapılması artık bu varlıklar kullanılarak gelir yazılması mümkün olduğundan gelir ve giderin aynı

¹¹⁹ ibid s. 212, 213

¹²⁰ Griffiths, 1995, s.21-28

¹²¹ ibid s.22

döneme yansıtılması prensibine aykırılık yaratmakta ve aktifleştirilen birikimli finansman giderlerinin amortisman suretiyle gelir tablosuna yansıtılmasını da geciktirmektedir.

Özellikli varlığın kayıtlı değerinin veya beklenen nihai maliyetinin, ilgili özellikli varlığın geri kazanılabilir tutarını veya net gerçekleşebilir değerini aşmamasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Karını artırmak için aktifleştirme yapan bir firma, bu işlemin boyutlarının artırılması ile varlığı satılabilir değerinin çok üstünde bir bedelle finansal tablolarında izler konuma gelebilir.

Finansman giderleri dışında, en çok aktifleştirilen giderler arasında maddi olmayan varlıklara ilişkin giderler yer almaktadır.

Maddi olmayan varlıkların aktifte gösterilebilmesi için tanımlanabilir olması, ilgili kaynak üzerinde kontrolün bulunması ve gelecekte elde edilmesi beklenen bir ekonomik faydanın varlığı gibi kriterlerin sağlanması gerekmektedir. Maddi olmayan varlıkların taşıdığı riskler, tanımlamasındaki güçlükler ve gelişim hızı nedeniyle henüz yeterli hukuki bir koruma kazanmamış olması nedeniyle sadece kısıtlı koşullarda aktifte bulundurulmasına imkan tanınmaktadır. Maddi olmayan varlıkların nitelikleri, aynı zamanda bu varlıkların aktifleştirme için belirlenen çeşitli kriterleri taşıyıp taşımadığının tespitinde de güçlükler yaratmakta ve daha kolay biçimde muhasebe hilelerine konu olmasına yol açmaktadır.

Giderleştirme genel bir prensip olan gelirlerin giderlerle karşılanması kapsamında yapılmalıdır. Nasıl ki stok alındığında aktifte, fakat satışı gerçekleştiğinde satış geliri ile birlikte maliyeti gelir tablosunda gösteriliyorsa, diğer varlık kalemleri için de bu prensip uygulanmalıdır. Ancak bu basit prensibin her durumda uygulaması kolay olmamakta, gelir ve gider ilişkisinin kurulması veya oluşturulan veya elde edilen varlığın, başkaları tarafından da kullanılıp kullanılamayacağının veya gelir getirip getirmeyeceğinin tespiti güç olabilmektedir.¹²²

¹²² Mulford ve Comiskey, 2002, s.203

Araştırma ve geliştirme giderleri bu tip kalemlerden birini teşkil etmektedir. SPK düzenlemelerinde, araştırma giderlerinin aktifleştirilmesine bu safhada maddi olmayan varlığın, gelecekte ekonomik fayda sağlayıp sağlayamayacağının belirlenmesi mümkün olmadığından izin verilmemektedir.¹²³ Ancak belli bir safhaya ulaşılması ve geliştirme aşamasına gelinmesi durumunda aktifleştirilme mümkün olmaktadır.¹²⁴ Bu aşamaya ulaşıp ulaşılmadığının tespiti de; kullanıma veya satışa hazır hale gelmesinin teknik olarak mümkün olması, satma niyetinin bulunması, gerekli kaynağın bulunması, süreçte yapılan harcamaların ölçülebilir olması ve bir iş planının bulunması gibi pek çok kriterin değerlendirmesini içermektedir.

Bu şekilde kriterler oluşturulmaya çalışılmasına karşın, halen işletme bünyesinde oluşturulan markalar, yayın isimleri, müşteri listeleri ve bu nitelikteki benzer unsurlar işletmenin bir bütün olarak geliştirme maliyetlerinden ayrılamayacağından, maddi olmayan varlık olarak finansal tablolara alınamamaktadır.

Teknolojik olarak uygulanabilir hale gelinip gelinmediği ve gerekli planların oluşturulması, yani aktifleştirme kriteri olan geliştirme aşamasına ulaşıp ulaşılmadığının tespiti önemli ölçüde yönetici takdirini gerektirmektedir. Örneğin, bilgisayar programı geliştiren bir şirket eğer bu giderlerinin büyük bölümünü aktifleştirmek istiyorsa yapması gereken detaylı tasarımları önceden planlayıp,

¹²³ SPK'nın Seri XI, No:25 Tebliği madde 190

¹²⁴ SPK'nın Seri XI, No:25 Tebliği madde 191

oluşturmaya başlamaktadır. Buna karşın, aktifleştirdiği giderleri azaltmak isteyen bir firma ise, gerekli planları oluşturmayı önemsemeyip, programın nerede ise pazarlanabilir hale geldiği, yani aktifleştirebilecek masrafların önemsiz kaldığı bir noktaya kadar aktifleştirmeyi geciktirebilir. Bu durumda tercihleri farklı olan iki şirketin geliştirme faaliyetlerinin finansal tablolara etkisi karşılaştırılabilirlikten uzaklaştırılacaktır.¹²⁵ Ancak burada da, bir politika seçimi sözkonusu olduğundan, bu seçimin arkasındaki gerekçenin ekonomik mi, yoksa finansal tablolar üzerinde hile yapmaya mı yönelik olduğunun tespiti güç olacaktır.

Maddi olmayan varlıklara ilişkin harcamalar aktifleştirilirken, işletmenin kısmen veya tamamen yeniden organizasyonu veya yeniden yerleşimine ilişkin harcamalar, başlangıç maliyetleri olan yeni bir faaliyet veya işyeri açmak için yapılan harcamalar, yeni faaliyetlerin başlatılması veya yeni ürünler veya yeni süreçlerin oluşturulması için yapılan harcamaların aktifleştirilmesi mümkün değildir.¹²⁶ Ancak şirketler tarafından bu başlangıç maliyetlerini, ertelemek için aktifleştirme yönteminin benimsendiği ve hatta amortisman süresini artırmak için yapılan bu aktifleştirmenin maddi olmayan varlıklar yerine maddi varlıklar içerisinde gösterilmek suretiyle finansal tablo hilesine başvurulduğu durumlara rastlanmaktadır. Dolayısıyla başlangıç maliyetlerinin aktifleştirilmesi, yasak olmasına karşın karını artırmak isteyen şirketlerce, bu giderlerin başka adlar altında sınıflandırılması suretiyle gerçekleştirilebilmektedir.¹²⁷

Bunun yanında, şirketler tarafından ilk halka arz giderlerinin, katalogların bastırılıp dağıtılması gibi doğrudan satış giderlerinin, bir satınalma nedeniyle işçilerin çıkarılması nedeniyle ödenen tazminatların, bir davada anlaşma karşılığı karşı tarafa ödenen tutarın ve sigorta poliçesi kazanmak için yapılan komisyon ve diğer satış giderlerinin aktifleştirilmesi gibi yöntemlerin de benimsendiği görülmektedir.¹²⁸ Bu kapsamda reklam giderleri, pazarlama satış ve dağıtım ile genel

¹²⁵ Mulford ve Comiskey, 2002, s.204, 205, 206

¹²⁶ SPK'nın Seri:XI, No:25 Tebliği madde 193

¹²⁷ Mulford ve Comiskey, 2002, s.207

¹²⁸ ibid s. 210, 213, 214

yönetim giderleri gibi çeşitli faaliyet giderleri de aktifleştirme yoluyla hile yapılarak, gelir tablosu yerine şirket bilançosunun aktifinde gösterilebilmektedir.

Hileli aktifleştirme işlemlerine başvuran şirketlerin bunu gerçekleştirmek için çeşitli gizleme faaliyetlerine başvuracağı tabiidir. Bu şirketlerin finansal tablolarının dipnotlarında yaptıkları aktifleştirme işlemini açıkça belirtmeyecekleri de tabiidir. Bu çerçevede, pek çok şirket tarafından, yapılan aktifleştirmenin niteliğine uygun olmayan isimlerle kayıtlara yansıtıldığı gözlenmiştir. Gelecek yıllara ilişkin giderler, alacaklar, stoklar, duran varlık kalemleri bu tip fiktif kayıtların görülebileceği kalemlerdir. Örneğin, ABD’de bir şirket tarafından çeşitli faaliyet giderlerinin alacaklar kaleminin altında çeşitli alacaklar adı ile izlendiği, bir kısmının ise makine teçizat ve araziler hesabının altında başka bir fiktif bir isimle izlendiği ortaya çıkarılmıştır.¹²⁹

Aktifleştirme konusunda uluslararası alanda en bilinen örneklerden birini Worldcom Inc’in diğer yöntemler yanında aktifleştirmeyi de kullanarak karını 9 milyar ABD Doları tutarında yüksek gösterdiğinin tespiti oluşturmaktadır. Söz konusu şirkette, hile çeşitli faaliyet giderlerinin şirketteki yöneticilerin muhasebe birimi çalışanlarını yönlendirmesi ile yeniden tanımlanarak aktifleştirilmesi suretiyle gerçekleştirilmiştir.¹³⁰

1.2.2.3.2. Giderlerin Dağıtımı

Satılan mal maliyetinin oluşumu ve genel üretim giderlerinin dağıtımı hususları finansal tablonun gerçekliği açısından önemli konulardır. Giderlerin dağıtılması VUK’nun 275’nci maddesinde¹³¹ düzenlenmiştir. MSUGT’nde ise maliyet hesapları, maliyetlerin gider fonksiyonları, gider çeşitleri ve gider yerleri itibarıyla oluşmasını sağlayacak kayıt düzeni ile her türlü maliyet yönteminin

¹²⁹ ibid s. 219, 220

¹³⁰ Report Pursuant to Section 704 of The Sarbanes-Oxley Act, (<http://www.sec.gov>), s.14, 15

¹³¹ VUK’nun 275’nci maddesinde üretilen malın maliyet bedelinin ihtiva edebileceği gider unsurları, mamulün vücuda getirilmesinde sarfolunan iptidai ve hammaddelerin bedeli, mamule isabet eden işçilik, genel imal giderlerinden mamule düşen hisse, genel idare giderlerinden mamule düşen hisse (Bu hissenin mamulün maliyetine katılması ihtiyaridir.) ve ambalajlı olarak piyasaya arz edilmesi zaruri olan mamullerde ambalaj malzemesi bedeli olarak belirlenmiştir. Mükelleflerin imal ettikleri emtianın maliyet bedellerini belirtilen unsurları ihtiva etmek şartıyla diledikleri usulde belirleyebilecekleri de madde hükmünde yer almaktadır.

uygulanmasına ve maliyet hesaplarının genel muhasebe içinde veya genel muhasebeden ayrı tutulmasına olanak verecek şekilde düzenlenmiştir. Giderlerin dağıtılmasına ilişkin VUK hükmü faaliyet gideri olan genel yönetim giderlerinden üretim maliyetine pay verilmesine ihtiyari olarak imkan vermektedir.

SPK düzenlemeleri uyarınca ise, stokların dönüştürülmesi için katlanılan maliyetler sıralandıktan sonra,¹³² diğer maliyetlerin¹³³ sadece stokların mevcut durumuna ve konumuna getirilmesi için katlanması halinde stok maliyetine dahil edilebileceği ve üretim için olmayan depolama maliyetleri, stokların mevcut durumuna ve konumuna getirilmesine katkı sağlamayan genel yönetim giderleri, satış maliyetlerinin ve aktifleştirilmesine izin verilen dışındaki borçlanma maliyetlerinin stokların maliyetlerine dahil edilemeyeceği belirtilmiştir.

Şirketlerin biraz da bu iki düzenleme arasındaki farklılık kaynaklı olarak, genel yönetim giderlerinden üretim maliyetine pay vermek suretiyle halka açıklanan finansal tablolarında hile yaptıkları görülmektedir.

Yukarıda belirtilen düzenlemelerde genel üretim giderlerinin dağıtımına ilişkin bir yöntem belirlenmemiştir. Giderlerinin dağıtım anahtarlarının belirlenerek maliyetin hesaplanması tamamen şirketlerin değerlendirmelerine dayalı olarak olarak gerçekleştirilmektedir. Bu şekilde, giderlerin dağıtım esaslarına ilişkin varsayımların gerçek dışı belirlenmesi suretiyle finansal tablolarda hile yapılması söz konusu olabilecektir. Bu durum, hem bilançoda yer alan mamul stokların değerini, hem de gelir tablosunda yer alan satılan malın maliyeti kalemini etkileyebilecektir.

Diğer taraftan, SPK düzenlemelerinde giderlerin dağıtımında normal kapasitenin dikkate alınması, atıl kapasite veya düşük kapasite ile çalışıldığı dönemlerde sabit üretim giderlerinin artırılamayacağı doğrudan gelir tablosuna yansıtılacağı düzenlenmiştir. Özellikle üretimleri mevsimsellik arz eden şirketler (Yılın sadece belirli bir döneminde çalışan, konserve, dondurulmuş gıda üreten şirketler gibi) tarafından bu düzenlemelerin gereğini, karların finansal tablo

¹³² SPK'nın Seri:XI, No:25 Tebliği madde 145

¹³³ SPK'nın Seri:XI, No:25 Tebliği madde 146

dönemlerinde önemli dalgalanmalar arz etmesine neden olması nedeniyle yerine getirmedikleri görülmektedir. Bu şekilde üretim yapılmamasına karşın sabit genel üretim giderleri şirketin aktifinde izlenebilmekte, yani aktifleştirilmekte, üretime başlanması ile birlikte de üretimin maliyetine yansıtılabilmektedir. Bu şekilde giderler ileriki dönemlere aktararak cari dönem karı artırılmaktadır.

1.2.2.3.3.Giderlerin Kapatılması-Ertelenmesi

Karşılıkların işletme için bir yükümlülük bulunduğu ve tutarının ölçülebildiği durumlarda ayrılması gerekmektedir. Ancak şirketler tarafından finansal durumun iyi olduğu dönemlerde ayrılan karşılıklar, kötü dönemlerde giderlerin kapatılması için kullanılabilmektedir. Şirketler tarafından bu şekilde ayrılan karşılıkların en önemlilerini yeniden yapılandırma karşılıkları, çevreye ilişkin yükümlülükleri yerine getirmek üzere hesaplanan karşılıklar ve dava karşılıkları oluşturmaktadır. Bu tip karşılıklar oluşturulduktan sonra ayrılan karşılıklara ilişkin olarak ödenen giderlerin bu karşılıklarla kapatılması, gelir tablosuna dahil edilmemesi gerekmektedir. Ancak şirketler genellikle olması gerekene göre yüksek tutarlı karşılıklar ayırıp, bunu takip eden dönemlerde azaltarak gelirlerini artırmak gibi bir yöntem benimseyebilmektedirler.¹³⁴

Karşılıkların bu şekilde yoğun kullanımı şirketin nakit akımları ile kar zararı arasındaki ilişkiye zarar vermektedir.

Bu tip işlem yapan şirketlere Xerox Corporation örnek olarak verilebilir. SEC tarafından, ABD’de bulunan bu şirkette yapılan incelemede, analistlerin kar bekletilerini karşılayabilmek için şirket tarafından gerekli koşullar oluşmadığı halde 396 milyon ABD Doları tutarında karşılık ayrıldığı ve bu karşılıkların gelecek dönemlerde faaliyet sonuçlarını daha iyi göstermek için kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunu takiben şirket tarafından Ocak 1997’den Aralık 2000’e kadar olan bütün finansal tabloları düzeltilerek kamuya duyurulmuştur.¹³⁵

¹³⁴ Report Pursuant to Section 704 of The Sarbannes-Oxley Act, (<http://www.sec.gov>), s. 17

¹³⁵ ibid s. 17

Giderlerin ertelenmesi de şirketler tarafından finansal tablo hilelerine başvurmak için kullanılan yöntemlerden birini oluşturmaktadır. Örneğin, gelecekte şirkete fayda sağlanması beklenmeyen değersiz hale gelmiş varlıkların aktiften çıkarılarak gelir tablosuna yansıtılmasının, cari yılda gerçekleştirilmeyerek bir sonraki döneme aktarılması da cari yıl giderlerinin azaltılması sonucunu doğuracaktır.¹³⁶

Aynı şekilde çeşitli varlık kalemlerindeki değer düşüklüklerini yansıtmak için reeskont veya gerekli karşılıkların ilgili dönemde ayrılmaması da gelir tablosuna yansıtılacak giderleri azaltacaktır. Şüpheli alacaklar için karşılık ayrılmaması veya eksik ayrılması bu kapsamda en sık rastlanılan finansal tablo hilelerindendir. Şirketler alacaklarının tahsil kabiliyetini yitirdiğinin öğrenmesine karşın gerekli karşılıkları ayırmayarak karşılıklarını düşük gösterip, karını yüksek gösterebilmektedir.

Bu duruma örnek olarak, Allenghy Health Education and Research Foundation adlı şirketin tahsil edilemeyen alacakları için ayırması gereken karşılıkları yaklaşık 100 milyon ABD Doları tutarında düşük göstererek, kötü giden finansal durumunu gizlediğinin SEC tarafından tespit edilmesi verilebilir.¹³⁷

1.2.2.4.Çalışanlara İlişkin Hileler

Şirketlerin ileride çalışanlarına sağlayacağı çeşitli faydalar için karşılıklar ayırması ve şirkete ekonomik fayda sağlayan çalışanlara ilişkin giderleri de gelir tablosuna yansıtması gerekir.¹³⁸ Bu kapsamda, Türkiye'deki en temel yükümlülük 1475 sayılı İK'nun 14'üncü maddesinde düzenlenen kıdem tazminatı karşılığıdır. Bu karşılığın kuralları ve şirketlere getirdiği yükümlülükler ayrıntılı düzenlemelerle ele alınmış bulunmaktadır.

¹³⁶ Schilit, 1993, s.92-93

¹³⁷ Report Pursuant to Section 704 of The Sarbannes-Oxley Act, (<http://www.sec.gov>), s. 18

¹³⁸ SPK'nın Seri:XII, No:25 sayılı Tebliği'nin 29'uncu Kısımında "Çalışanlara Sağlanan Faydalar" başlıklı bölümde düzenlenmiştir.

Bunun yanında, Türkiye’de de özel emeklilik planlarının yürürlüğe girmesi ile; bu planlar kapsamında şirketler için belirli katkı veya belirli fayda planının niteliğine göre özelleşen karşılık ve giderler oluşabilmektedir.

Çalışanlara ilişkin yükümlülükler kapsamında da hilelere başvurulabilmektedir. Çalışan sayısının veya çalışanların ücretlerinin gerek belgelerde yapılan tahrifat, gerekse kıdem tazminatı tablolarında bilgilerin doğru gösterilmemesi suretiyle kıdem tazminatı karşılığının finansal tablolarda gerçek değerinden farklı olarak gösterilmesi sağlanabilmektedir. Bunun yanında, kıdem tazminatı değeri için ayrılması gereken karşılıklar belirlenirken muhtemel işten ayrılma oranı gibi çeşitli varsayımlara da ihtiyaç duyulmakta olup, bu varsayımlardaki hileler de kıdem tazminatı karşılığı tutarının düşük gösterilmesine yol açabilecektir.

Kıdem tazminatı karşılığı tutarı bilançonun pasifinde gösterilirken, ayrılan gider karşılıklarının üretim maliyetine verilmesi veya geleceğe ait giderler hesabında aktifleştirilmesi suretiyle, ilgili giderin kar zarar hesaplarına yansıtılmaması söz konusu olabilmektedir.

Diğer taraftan, şirketin çalışanlarına işten ayrılmaları durumunda kıdem tazminatı dışında çeşitli ödemelerde bulunma taahhüdünün olmasına karşın, (kullanılmayan izin karşılıkları gibi) bu tutarların finansal tablolara yansıtılmaması, çeşitli yükümlülüklerin tam olarak finansal tablolarda yer almasını engelleyebilecektir.

1.2.2.5.Yükümlülüklerin Finansal Tablolara Yansıtılmasına İlişkin Hileler

Şirketlerin yükümlülüklerinin tümünü finansal tablolarına yansıtılmamak için kullanabilecekleri; gelirlerin kaydedilip bundan kaynaklanan yükümlülüklerin finansal tablolara yansıtılmaması, şarta bağlı veya beklenen yükümlülüklerin tahakkuk ettirilmemesi veya bunların tam olarak kamuya duyurulmaması ve borçları kayıt dışında tutacak işlemler yapılması şeklinde üç temel yöntem bulunmaktadır.

Bazı şirketlerin örneğin belirli bir uçuş sayısına ulaştığında yolcularına bedava uçuş imkanı tanıyan havayolu şirketlerinin, yaptıkları satıştan kaynaklanan

bir takım yükümlölükleri de bulunmaktadır. Bu tip taahhütler şirketlerin gelecek gelirleri üzerinde etkili olmasına karşın pek çok şirket tarafından satış kaydedilirken, bu tip satıştan doğabilecek muhtemel yükümlölükler finansal tablolara yansıtılabilmektedir.¹³⁹ Bu işlem, tüm gelirler için gelirin finansal tablolara yansıtılmasına karşın, ilgili taahhütlerin kayıtlarda gösterilmemesi şeklinde ortaya çıkabilecektir. Bu duruma ilişkin ayrıntılara, hasılatın kaydedilmesine ilişkin bölümde yer verilmektedir.

Muhasebe ilkelerinden ihtiyatlılık çerçevesinde işletmelerin, muhtemel giderleri, zararları ve borçları için karşılık ayırmaları gerekirken, pek çok işletme tarafından bu ilkenin ihlal edildiği görülmektedir. Şarta bağlı olayların getireceği yükümlölüklerin finansal tablolara yansıtılması hususu bunlardan birini oluşturmaktadır. Finansal tablolarda yer alan yükümlölüklere ilişkin vade farkı, faiz, kur farkı veya gecikme faizi gibi gider unsurlarının finansal tablolara yansıtılmaması da, yükümlölüklerin olduğundan daha az, karın ise daha yüksek gösterilmesine neden olabilmektedir. Ayrıca banka kredilerinin veya diğer borçların kayıt dışı izlenmesi de yükümlölüklerin finansal tablolara tam olarak yansıtılmaması sonucunu getirecektir.

Önemli şirket skandallarından biri olan Parmalat'ta tespit edilen finansal tablo hilelerinden birini de daha önce şirketin ödediği şeklinde kamuya duyurulan 2,9 milyar Euro tutarındaki tahvil borcunun gerçekte ödenmediğinin anlaşılması oluşturmaktadır.¹⁴⁰

Gelecekte belli bir fiyattan hammadde alımını içeren sözleşmeler, borçlulara standart bir finansal yapının korunacağı, aksi takdirde anlaşmanın sona ereceği yönünde verilen garantiler, uzun dönemli kira anlaşmaları gibi şirkete geleceğe dönük bir takım yükümlölükler getiren önemli uzun dönemli anlaşmaların, yarattığı/yaratabileceği yükümlölüklerin finansal tablolarda ayrıntılı olarak

¹³⁹ Schilit, 1993, s.101

¹⁴⁰ Küçüksözen, 2005, s. 209-213

açıklanmaması da şirketin gerçek finansal yükünün anlaşılmasını engelleyebilmektedir.¹⁴¹

Finansman yükünün finansal tablolara yansıtılmaması için özellikle konsolidasyonun olmadığı durumlarda, şirketin borç yükünün finansal tablo döneminde gruba dahil diğer firmalara aktarılması yöntemi kullanılabilir. Bu işlem örneğin şirketin ortağı olan holding şirketinin şirkete olan sermaye artırım taahhüdü karşılığında şirketin borç yükünü devralması vasıtasıyla gerçekleştirilebilir. Şirketin borçlanma limitinin yeterli gelmemesi nedeniyle kurduğu ve konsolide kapsamında bulunmayan ilişkili şirket aracılığı ile borçlanmaya devam etmesi de bu amaçla kullanılabilecek yöntemlerden biridir.

Finansal piyasalardaki gelişim, şirketlere çeşitli araçlar vasıtasıyla bilançolarına yansıtmadan kaynak temin etme imkanı getirmiştir. Bilanço dışı finansman borçlanma oranının düşürülmesi yanında, şirketin gelecekteki yatırım planları için kaynak temini olasılığının artırılması için de kullanılabilecektir. Ancak işlemler finansal tablo kullanıcılarının şirketin gerçek finansal pozisyonunu görmelerini engellemektedir.¹⁴²

Örneğin finansal kiralama işlemine ilişkin olarak, uluslararası muhasebe standartlarında belirlenmiş kurallar bulunmasına karşın, işleminin finansal kiralama niteliği taşıması durumunda varlığın ve ilgili yükümlülüğün kiracının finansal tablolarına yansıtılması, faaliyet kiralaması olması durumunda ise dipnotlarında bilgi verilip, sadece döneme ilişkin kira giderlerinin gelir tablosuna yansıtılması, finansal

¹⁴¹ Schilit, 1993, s.103-107

¹⁴² Finansal kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesi UMS 17 (IAS 17-Leases)’i baz alan SPK Seri:XI, No:25 Tebliği Kısım 20 “Kiralama İşlemleri” başlıklı bölümde düzenlenmiştir. Uluslararası muhasebe standartlarının temelinde özün önceliği kavramı yer almaktadır. Genel olarak finansal kiralama sözleşmesi, mala sahip olmakla sağlanan tüm risk ve faydaların hukuki biçim dışında kiralayana geçmesine yol açıyorsa finansal kiralama olarak tanımlanmaktadır. Finansal kiralama işleminin tanımlanmasındaki temel göstergelerden biri de kiralama tutarlarının bugünkü değerinin finansal kiralama işlemine konu malın rayiç değerine büyük ölçüde eşit olmasıdır. Büyük ölçüde genellikle %90 veya daha fazla olarak benimsenmiştir. Bunun dışında bir takım belirleyici kriterler daha bulunmaktadır. İşlemin finansal kiralama kapsamına girmesi durumunda varlık ve yükümlülüklerin finansal tablolara yansıtılması gerekmektedir. Bu kriterler dışında kalan finansal kiralama işlemleri ise faaliyet kiralaması olarak sınıflandırılmakta ve sadece dipnotlarda açıklama yapılmaktadır.

kiralama niteliği taşıyan işlemlerin faaliyet kiralaması olarak gösterilmesi suretiyle kötüye kullanılabilir¹⁴³.

Bilanço dışı finansmanda kullanılan araçlardan biri de sat ve geri kirala (sell and lease back) sözleşmeleridir. Bu anlaşma sahibi tarafından bir alıcıya satılan sabit varlığın, sonradan aynı kişiden geri kiralanmasını içermektedir. Sat ve geri kirala sözleşmelerinde ortaya çıkan muhasebe sorunu, satış ve kiralama işlemi yapan şirket tarafından bu işlemle elde edilen karın yorumu ve ne şekilde muhasebeleştirileceğidir.¹⁴⁴ Bu işlemde doğan karın cari yılda gelir tablosuna aktarılması durumunda, şirketin karını önemli ölçüde etkileyebilecektir. UMS 17 uyarınca, eğer sat ve geri kiralama işlemi bir finansal kiralama işlemi kapsamında gerçekleşiyorsa ortaya çıkan kar veya zarar ertelenmeli ve kiralama dönemi boyunca amorti edilmelidir. Kiralamanın faaliyet kiralaması olması durumunda ise, satış fiyatına göre belirlenen kiralama işlemi çerçevesinde muhasebe işlemi gerçekleştirilmektedir.¹⁴⁵

Bilanço dışı işlemler, karışık yapıların kullanılması, yapılandırılmış finansman (structured finance)¹⁴⁶ yöntemlerinin benimsenmesi, özel amaçlı kuruluşlar (special purpose entities)¹⁴⁷ kullanılması suretiyle şirketin bazı

¹⁴³ Griffiths, 1995, s.124

¹⁴⁴ Kamuran Pekiner, **İşletme Denetimi**, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Muhasebe Enstitüsü Yayın No:55, İstanbul, 1988

¹⁴⁵ SPK'nın Seri:XI, No:25 Tebliği, IAS 17 ve ABD'de düzenlemesi olan FAS 13 ile düzenlenmiştir. Uluslararası standartta eğer sat ve geri kirala işlemi bir finansal kiralama işlemi kapsamında gerçekleşiyorsa ortaya çıkan kar veya zarar ertelenmeli ve kiralama dönemi boyunca amorti edilmelidir. Faaliyet kiralaması olması durumunda ise satış fiyatına göre belirlenen kiralama işlemi çerçevesinde muhasebe işlemi gerçekleştirilir. ABD düzenlemesinde sat ve geri kirala işleminden doğan kar veya zarar faaliyet kiralamasında minimum kiralama harcamalarının bugünkü değeri, finansal kiralamada kiralanın varlığın kayıtlı değeri kadar ertelenir. Ertelenen kar faaliyet kiralamasında kiralama dönemi boyunca gelir tablosuna aktarılan kira giderleri ile orantılı olarak, finansal kiralama işleminde kiralanın varlığın amortisman gideri tutarı ile orantılı olarak itfa edilir. Zarar ise gerçekleştiğinde hesaplara aktarılır.

¹⁴⁶ Structured Finance (Yapılandırılmış Finansman): Belirli bir müşterinin ihtiyaçlarına cevap vermek üzere düzenlenmiş, standart olmayan borçlanma sözleşmeleridir. (<http://www.investorwords.com>)

¹⁴⁷ Special Purpose Entities (Özel Amaçlı Varlık): IASB, FASB gibi kuruluşlar tarafından yapılan çeşitli düzenlemelerde sıklıkla telaffuz edilmelerine rağmen, ÖAV'lar için üzerinde mutabakata varılmış kesin bir tanım bulunmamaktadır. Bununla birlikte, ÖAV, tek bir etkinlikte veya tek bir amaç için bir dizi faaliyette bulunmak üzere tasarlanmış; anonim ortaklık, limited ortaklık, kolektif ortaklık, trust vb. gibi birçok hukuki form alabilen işletme tipi olarak tanımlanabilir. Çok geniş bir alanda faaliyet gösterebilen ÖAV'ların temel işleyiş biçimleri, sponsor olarak adlandırılan ana ortaklığın varlıklarının bir kısmını, borç ve/veya özkaynakla finanse edilen ÖAV'a nakit veya bir başka varlık karşılığı devretmesi olarak özetlenebilir. (Burak Artunç, **Özel Amaçlı**

varlıklarının transferi veya bazı varlıkların kullanılması amacını taşıyabilir. Bu tip işlemler bir takım şarta bağlı yükümlülükler veya varlıkla ilişkilerin sürmesi gibi sonuçlar doğurabilmektedir. Buna karşın, işlemin yapılandırılması neticesinde konsolidasyon dışında bırakılması ile tüm yükümlülüklerin finansal tablolara yansıtılmaması sağlanabilmektedir.

Bu işlemlere örnek olarak, Adelphia Communication Corporation tarafından, 2.3 milyon ABD Doları tutarındaki banka borcunun, bilinçli olarak, şirketin finansal tablolarının dışına, konsolide olmayan ilişkili şirketlere taşınması verilebilir. Bunun yanında, en büyük şirket skandallarından olan Enron olayında, Finansmandan Sorumlu Yönetici (CFO) ile diğer bir üst düzey yönetici karmaşık bir yapı oluşturarak, fonlanan veya kontrol edilen bazı şirketlerin Enron'dan bağımsız olduğu izlenimini yaratmaya çalışmış ve böylece bu şirketlerle olan işlemlerin Enron'un finansal tablolarının dışına taşınmasını hedeflemiştir. SEC bu işlemlerin Enron'un finansal durumunu iyileştirmek ve kamuya duyurulmayan pek çok ücret veya karın elde edilmesi için gerçekleştirildiği sonucuna varmıştır.¹⁴⁸

1.2.2.6. Birleşme İşlemlerinde Hileler

Şirket birleşmeleri de çeşitli yöntemlerin kullanılması ile finansal tablo hilelerine konu olabilmektedir. Birleşme işleminin büyüklüğü nedeniyle bu konuda yapılan hilelerin şirket finansal tablolarında önemli etki yaratabileceği de tabidir.

Birleşmeye ilişkin hile yöntemleri, varlıkların yanlış değerlendirilmesi, birleşme işlemi nedeniyle ayrılan karşılıkların uygunsuz kullanımı ve birleşmenin finansal tablolara erken yansıtılması olarak sayılabilir.

Birleşme ve devralmalarda iktisap maliyeti varlıklara ilgili varlıkların makul değeri dikkate alınarak yansıtılmalıdır. Bu kapsamda varlıkların yanlış değerlemesine ilişkin hile örneği olarak; varlık değerlerinin yüksek gösterilmesi veya tarihi

Varlıklar (Special Purpose Entities) ve Bilanço Dışı Muhasbeleştirme Yöntemi Olarak Kullanımı, Yayınlanmamış SPK Yeterlik Etüdü, Ankara, 2002, s. 2)

¹⁴⁸ Report Pursuant to Section 704 of The Sarbanes-Oxley Act, (<http://www.sec.gov>), s. 29, 30

değerlerin uygun bir bağımsız kanıt gösterilmeksizin artırılması verilebilir.¹⁴⁹ Devralınan şirketin sahip olduğu markalar da birleşme sonucunda şirket finansal tablolarına alınmakta olup, bu ve diğer kalemlerin değerinin yanlış gösterimi ile finansal tablolarda yer alacak şerefiye tutarının farklılaştırılması söz konusu olabilecektir.¹⁵⁰ Şerefiyenin UFRS 3- Şirket Birleşmeleri (IFRS 3-Business Combinations) uyarınca artık itfa edilmediği hususu da dikkate alındığında, bu durumun etkisinin daha büyük olacağı açıktır.

Birleşme ile şirketler birbirleri ile entegre olmak için veya bazı faaliyetleri durdurmak için çeşitli yükümlülüklerle karşılaşabilmektedir. Bu tip beklenen giderler birleşme gerçekleştiğinde yükümlülük olarak tahakkuk ettirilmesi gerekmekte olup, takip eden dönemlerde şirketler kalan karşılığın yüksek olduğuna kanaat getirmeleri durumunda bu tutarı düşürebilmektedir. Bu uygulama kötü niyetli uygulandığında kar yönetimine yol açabilmektedir. Ayrıca, bu karşılıklar uygun olmayan bir biçimde dönem faaliyet giderleri ile de kapatılabilmektedir. Örneğin, SEC tarafından yapılan incelemelerde Cendant Corporation'da üst yönetimin birleşme karşılıklarını bilinçli olarak yüksek gösterdikleri ve takip eden yıllarda bunların kapatılması yönünde emir verdikleri tespit edilmiştir. Kimberly Clark Corporation'da ise daha sonra yapılan değerlendirmelerde birleşmeye ilişkin karşılıkların çok yüksek belirlendiği tespit edilmiştir. Söz konusu şirket tarafından artan tutarlar daha sonra başka bir birleşmeye ilişkin karşılıklara aktarılmış, bazı karşılıklar ise gerekli veri ve dayanak gösterilmeksizin gelir tablosuna aktarılmıştır.¹⁵¹

Henüz birleşmeye ilişkin iktisap gerçekleşip kontrol sağlanmadan birleşmenin sonuçlarının finansal tablolara yansıtılması da hileli bir işlemdir. Bu işlem sonucu muhasebe düzenlemeleri henüz konsolidasyona izin vermemesine karşın, birleşme sonuçlarının finansal tablolara erken yansıtılması söz konusu olabilmektedir.¹⁵²

¹⁴⁹ ibid s. 19, 20

¹⁵⁰ Naser, 1993, s.136

¹⁵¹ Report Pursuant to Section 704 of The Sarbannes-Oxley Act, (<http://www.sec.gov>), s. 20,21

¹⁵² ibid s.21

1.2.2.7. Diğer Hileler

1.2.2.7.1. Ertelenmiş Vergi

Şirketlerin finansal tablolarındaki bazı kalemlerin farklı dönemlerde vergi yükü doğurması söz konusu olabilmekte, bu zamanlama farklılığı ertelenmiş vergiyi gündeme getirmektedir. Ertelenmiş vergiler için gerekli karşılığın ayrılmaması şirketlerin vergi yükünün finansal tablolara tam olarak yansıtılmasını engellemektedir. Bunun yanında, zarar eden ve gelecekte faaliyetlerini sürdürme ihtimali zayıf olan şirketlerin vergi aktifi kaydetmesi de bir hileli işlem olarak kabul edilebilir.

1.2.2.7.2. Grup İlişkileri

Grup ilişkisi, özellikle de şirketlerin güçlü bir kurumsal yapıya sahip olmadığı ve konsolide finansal tablo düzenlenme zorunluluğunun bulunmadığı durumlarda, finansal tablo hilesini kolaylaştırıcı bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Şirketlerin bağlı oldukları grupla, fon aktarımı, ticari işlem, maddi olmayan duran varlık alım satımı, kiralama ve kefalet gibi pek çok işlemde bulunması söz konusu olup, grup ilişkisi kapsamında değerlendirilebilecek finansal tablo hile yöntemlerinden bir bölümü aşağıda açıklanmaktadır:

İlişkili taraf işlemlerinin esası ile bu tür işlemlerin finansal tablolar üzerindeki potansiyel etkisinin anlaşılması için gerekli olan bilgilerinin finansal tablolarda açıklanmaması bu kapsamdaki hile yöntemlerinden birini oluşturmaktadır. Bu tür bir hile önemli bir işlemin şirketin diğer ortaklarından gizlenmesine yol açacaktır. Aynı zamanda, bu durum şirketin iç kontrol sistemi veya kurumsal yönetimindeki zayıflığın bir göstergesi de olabilir. Bu konuda ABD’de ortaya çıkan örneklerden birini, Adelphia Communications Corporation’ın yönetim kurulu üyeleri ve üst düzey yöneticilerinin kontrol ettikleri firmalar ile şirketin fonlarının ve hisse senetlerinin şirket yöneticileri tarafından kontrol edilen firmalara aktarılması, aktarılan varlıklarla şirket yöneticilerinin kişisel borçlarının ödenmesi, yöneticiler tarafından sahip olunan veya kontrol edilen bir alanda golf kursu düzenlenmesi ve bir hakka ilişkin olarak yöneticilere ödemeler yapılması gibi çok sayıda kamuya açıklanmamış işlem yaptıklarının tespiti oluşturmaktadır.. SEC incelemesinde bu

işlemlerin varlığının açıklanmadığı ya da yanlış açıklandığı tespit edilmiştir. Bu tip hileler sonucu şirketin yaklaşık 300 milyon ABD Doları tutarındaki fonunun gerekli açıklamalar yapılmaksızın yöneticilere aktarılmış olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan, Rite Aid Corporation adlı şirketin CEO'sunun diğer hususlar yanında, şirket ortaklarının zararına kendisine menfaat sağlamak yönünde işlemler yaptığı tespit edilmiştir. Bunlar arasında Rite Aid mağazaları için kiralanan alanlardaki şahsi çıkarların kamuya duyurulmaması ve pek çok başka işlemle kendisi ve akrabalarının kontrol ettiği bir şirkete 2,6 milyon ABD Doları'nın aktarılması da bulunmaktadır.¹⁵³

Grupla yapılan işlemlerde, emsaline göre farklı fiyat, ücret, faiz, vade farkı v.b. belirlemek suretiyle şirketin kar rakamı farklılaştırılabilir. Grup şirketlerinin konsolidasyona dahil olması durumunda bu tip işlemler elimine edileceğinden, sorun teşkil etmeyebilecektir. Ancak grubun yapısının bu tip işlemleri konsolidasyon dışı bırakacak şekilde düzenlenmesi durumunda, sorun sürmeye devam edecektir.

Bu çerçevede, özellikle pazarlama ve satış işleminin ilişkili bir şirket aracılığı ile gerçekleştirilmesi durumunda, belirlenecek farklı uygulamalara göre şirketin satışlarının, kar marjının, pazarlama satış dağıtım giderlerinin ve ödeme yöntemine göre likiditesinin önemli ölçüde değişmesi mümkündür. Gruptan hammadde temininde ise, şirketin stokları, satılan malın maliyeti, alımların ödeme biçim ve ilkeleri çerçevesinde borçluluk oranı önemli ölçüde etkilenebilecektir.

Aynı grupta yer alan şirketlerin hesaplarının global olarak tutulması, gruptaki şirketlerin hesapları arası yapılan mahsup ve virmanlarla ilişkilerin gerçek niteliği ve büyüklüğünün gizlenmesi de, kullanılan yöntemler arasındadır.

Bu tip grup içi işlemlere örnek olarak, SPK tarafından Çukurova Elektrik A.Ş. nezdinde yürütülen inceleme neticesinde;

i. Grup şirketlerinden satın alınan iştiraklerin emsallerine göre daha düşük fiyattan yine grup şirketlerine satılması,

¹⁵³ ibid s.24,25

ii.Hakim ortağın sahip olduğu grup bankalarından alınan kredilere, kredi sözleşmesine aykırı olarak emsallerine göre bariz şekilde yüksek oranda faiz ödenmesi,

iii.Hakim ortağın sahip olduğu grup bankalarında tutulan şirket mevduatına emsallerine göre daha düşük oranda faiz yürütülmesi,

suretiyle halka kapalı grup şirketlerine yaklaşık 96 milyon ABD Doları tutarında örtülü kazanç aktarımı yapıldığının tespit edilmesi verilebilir.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Küçüksözen, 2005, s.224-225

II. BÖLÜM

HASILATIN KAYDEDİLMESİ ve DEĞERLENDİRME

Hasılatın uygun biçimde finansal tablolara yansıtılması yıllardır önemli ölçüde tartışma konusu olmuştur. Ekonomik olarak hasılatın nasıl oluştuğu hakkında mantıklı ve uygun olduğu iddia edilebilecek pek çok aşamadan sözedilebilir. Ekonomistler Adam Smith'den bu yana hasılatın bütün üretim süreci boyunca sürekli olarak elde edildiğini iddia etmektedir. Her bir aşama, alım, üretim, satış ve saklama gibi, organizasyona katma değer yaratmak yönünde bir potansiyele sahiptir. Bu durum, hasılatın sadece süreçte belli bir noktaya gelindiğinde mi yahut süreç içinde bir yöntemle dağıtılarak mı kayıt edilmesi gerektiği sorusunu gündeme getirmektedir. Hasılatın belirli bir noktada kayda alınması yönündeki yaklaşımın benimsenmesi durumunda ise bu noktanın nasıl tanımlanması gerektiği de diğer bir sorunu teşkil etmektedir.¹⁵⁵

Muhasebe bilimi ise ihtiyatlılık prensibi çerçevesinde, tarihsel olarak hasılatın belirli koşulların varlığı halinde kaydedilmesi yönetimini seçmiştir. Muhasebe standartları arasında farklılıklar bulunmakla birlikte genel olarak hasılatın kaydedilmesi için;

- i. Dağıtımın gerçekleşmesi, hizmetin sunulması veya faturalanabilir olması gibi koşulların oluşması suretiyle iki taraf arasındaki değiş tokuşun gerçekleşmesi,
- ii. Hasılatın elde edilmesi sürecinin tamamlanması veya hemen hemen tamam olması,
- iii. İşlem karşılığı olan nakdin veya tahsili mümkün alacakların elde edilmesi, gibi temel kriterler getirilmiştir.¹⁵⁶

¹⁵⁵ David N. Hurtt, Jerry G. Kreuze, Sheldon A. Langsam, “**Auditing to Combat Revenue Recognition Fraud**”, **The Journal of Corporate Accounting&Finance**”, John Wiley&Sons Inc., 2000, s. 51

¹⁵⁶ ibid s. 51, 52

Ancak, günümüzde belirlenen bu temel kriterler pek çok durumda hasılatın kaydedilebileceği aşamayı gösteremez hale gelmiştir. Örneğin, tüketici haklarındaki gelişmeler nedeniyle pek firma tarafından sağlanan garantiler veya sınırsız iade imkanları durumunda hasılatın nasıl kaydedileceği bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında, pek çok sektörün kendine özel koşulları bulunmaktadır; inşaat şirketleri, uçak yapım firmaları gibi, hasılatın oluşumunun yıllar alabildiği sektörlerde hasılatın kaydedilmesi de özel düzenlemeler gerektirmektedir. Bunun yanında, yaratım süreci maliyetli, hangi aşamada satışa hazır hale geldiğinin tespiti güçlük arz eden, hızla geçerliliğini kaybedebilen, teknolojik hızı yakalamak için sürekli revize edilmesi gereken ve dolayısıyla verilen hizmetlerin sürekliliği gereken teknoloji şirketlerinin hasılatlarının kaydedilmesi de farklı sorunlar arz etmektedir.

Bununla birlikte, küresel rekabetin artması ve medya hizmetlerinin gelişmesi, reklam yöntemlerinin çeşitlenmesini getirmiş ve kullanılan bu yöntemlerin satış hasılatına etkisinin yansıtılması da önem taşır hale gelmiştir. Belirli satınalma seviyesine ulaşan müşteriye bedava ürün temini, dünya çapında distribütörlük hizmetlerinin çeşitlenmesi ve marka bağımlılığını artırmak için sunulan ek hizmetler gibi pek çok yöntem hasılatın kaydedilmesi konusunu etkilemektedir.

Ek olarak, yeni teknoloji şirketlerinin ortaya çıkması, bu şirketlerin niteliklerinden dolayı, bu firmaların değerlendirilmesinde karlılık kalemi yerine farklı kalemlere yoğunlaşılması gereğini doğurmuştur. Örneğin, Amazon gibi internet üzerinden hizmet sunan şirketlerin önemsiz kar tutarları dikkate alınarak, piyasa değerlerinin belirlenmesi anlamlı sonuçlar doğurmayacağından, piyasa katılımcıları odaklanacak yeni finansal veriler bulmak zorunda kalmış ve bunlar içinde en önemlisi de hasılat kalemi olmuştur.¹⁵⁷

Bu durum satış ve üretim yöntemleri pek çok yenilik içeren teknoloji şirketlerinde, geleneksel şirket yapıları düşünülerek oluşturulmuş kuralların, bu şirketlerin özel yapılarını karşılamadığı dikkate alındığında, finansal tablo hilesi olasılığını da artırmaktadır.

¹⁵⁷ Jeremy Kahn, “Presto Chango! Sales are Huge”, Fortune, March 20, 2000, s. 1

Bütün bunlar, çalışmanın birinci bölümünde verilen finansal tablo hileleri konusunda yapılan araştırmalarda da, özellikle ABD’de yapılanlarda, hasılatın kaydedilmesi konusunun en sık kullanılan hile yöntemleri arasında yer alması sonucunu doğurmuştur.

2.1.HASILATIN KAYDEDİLMESİNE İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Uluslararası Muhasebe Standartları’nda hasılatın kaydedilmesi hususundaki temel düzenlemeyi UMS 18-Hasılatın Kaydedilmesi¹⁵⁸ (IAS 18-Revenue) oluşturmaktadır. Finansal tabloların sunumu ve hazırlanmasına ilişkin çerçeve olan “Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements” ve finansal tabloların sunumuna ilişkin UFRS 1-Finansal Tabloların Sunumu (IFRS 1-Presentation of Financial Statements) da genel ilkeler yer almaktadır. Bunun yanında, inşaat sözleşmelerinde hasılatın kaydedilmesine ilişkin UMS 11-İnşaat Sözleşmeleri (IAS 11-Construction Contracts) da inşaat sektörüne özel hasılatın muhasebeleştirme esasları düzenlenmiştir. Ayrıca, web tabanlı e-ticaret hizmetlerinin genişlemesi ile barter faaliyetlerinde önemli bir artış yaşanması ve bunlar arasında en çok sorun yaratan hususlardan olan reklam hizmetlerinin barteri konusunda SIC¹⁵⁹ tarafından yayınlanmış bir yorum da bulunmaktadır.

Türkiye’de halka açık şirketlere ilişkin hasılatın kaydedilmesi konusundaki temel düzenleme UMS 18’i baz alan SPK’nın Seri:XI, No:25 sayılı Tebliği Kısım 5’te yer alan “Hasılat” başlıklı bölümdür. Finansal tablolarının hazırlanması ve sunumuna ilişkin uluslararası düzenlemeler ise SPK’nın Seri:XI, No: 25 sayılı Tebliği’nde Kısım 1 ve 2’de yer almaktadır. Bunun yanında, SPK’nın Seri:XI, No:25 sayılı Tebliği’nin yürürlüğe girmesinden önce tüm halka açık şirketler, bu tarihten sonra ise sadece hisse senetleri borsada işlem görmeyen halka açık şirketler için kullanılması zorunlu olan SPK’nın Seri:XI, No:1 sayılı Tebliği’nde ise doğrudan hasılatın kaydedilmesi hakkında bir düzenleme yer almamakta, sadece gelir tablosunda yer alan brüt satış ve ilgili diğer kalemlerin tanımlarına yer verilmektedir.

¹⁵⁸ UMS 18 ilk olarak 1 Ocak 1984 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. 1992, 1995 yıllarında çeşitli değişikliklere uğramış ve son olarak UMS 39 Finansal Araçlar (IAS 39-Financial Instruments:Recognition and Measurement) ile 1 Ocak 2001’de yürürlüğe girecek şekilde değiştirilmiştir.

¹⁵⁹ SIC 31, 31 Aralık 2001’den bu yana yürürlüktedir.

ABD’de ise hasılatın kaydedilmesi konusunda temel bir düzenleme bulunduğundan söz edilemeyecektir. Bunun yerine, farklı seviyelerde yetkisi bulunan, pek çok düzenleyici otorite tarafından yayınlamış, genellikle sektör bazında ve ikincil nitelik taşıyan düzenlemeler bulunmaktadır. FASB tarafından hasılatın kaydedilmesine ilişkin Bildirimler, Yorumlar ve Teknik Bültenler yayınlamıştır. EITF tarafından da çeşitli konsensüsler açıklanmış, FASB personeli tarafından sözkonusu EITF çalışmalarının çeşitli bölümleri hakkında duyurular(announcements) yapılmıştır. Bununla birlikte, AICPA’da bu konuda rehberler yanında, Teknik Uygulama Destekleri, belirli konulara ilişkin beyanlar ve Uygulama Bültenleri yayınlamıştır. Hatta, hala yürürlükte bulunan FASB henüz kurulmadan önce AICPA’nın Muhasebe Standartları Kurulu tarafından kamuya duyurulmuş görüşler ve bu Kurulun yerini aldığı Muhasebe Prosedürü Komitesi tarafından yayınlanmış muhasebe araştırma bültenleri bulunmaktadır. Son olarak, SEC de yayınladığı Personel Muhasebe Bültenleri (SAB 101-104) ve finansal raporlamaya ilişkin dökümanlarla hasılatın kaydedilmesi alanında düzenlemeler yapmıştır. Bu kapsamda, ABD’de hasılatın kaydedilmesi konusunda fiilen yürürlükte bulunan 200’den fazla düzenleme bulunmaktadır. Bunun sonunda, konu hakkında anlaşılması güç ve ayrıntılı bir düzenlemeler bütünü ortaya çıkmıştır. Bu kadar çok sayıda düzenlemeye rağmen hala düzenlemelerde boşluklar da bulunmaktadır. Örneğin, halen hizmetlerden elde edilen satış gelirinin nasıl kaydedileceği konusunda genel bir rehber bulunmamaktadır. Bunun yanında, FASB’nin mevcut düzenlemeleri arasında çeşitli uyumsuzluklar bulunmaktadır.¹⁶⁰

Hasılatın hileye en çok başvurulanan finansal tablo kalemleri arasında yer alması ve mevcut düzenlemelerdeki boşluklar nedenleriyle hasılatın kaydedilmesi hususu düzenleyici otoriteler tarafından gözden geçirilmektedir. FASB ve IASB tarafından, genel bir rehber oluşturmak ve uluslararası düzenlemeler arasında uyumu sağlamak amacıyla başlatılan bu kapsamdaki proje halen devam etmektedir.

¹⁶⁰ FASB’nin 24 Aralık 2002 tarihli Raporu’ndan alınmıştır. (<http://www.fasb.org>)

2.1.1. SPK Düzenlemeleri

Yukarıda belirtildiği üzere SPK'nun temel düzenlemesi olan Seri:XI, No:25 sayılı Tebliğ'deki hasılatın kaydedilmesine ilişkin düzenlemeler UMS 18'i baz almaktadır. Bu nedenle aşağıda sadece borsa dışı halka açık şirketler için halen yürürlükte bulunan SPK'nun Seri:XI, No:1 sayılı Tebliği'nin ilgili hükümlerine yer verilecek, UMS 18'in hükümleri ise uluslararası standartlar başlığı altında ayrıca incelenecektir.

SPK'nın Seri:XI, No:1 sayılı Tebliği'nde hasılatın kaydedilmesi ilkelerini belirleyen doğrudan bir hüküm yer almamaktadır. Sadece hesap kalemleri tanımlanırken, brüt satış ile ilgili indirim ve iskonto kalemlerinin de tanımlarına da sözkonusu Tebliğ'de yer verilmiştir. Bunun sonucunda net satışlar kalemine ulaşılmaktadır.

Bu kapsamda SPK'nın Seri:XI, No:1 sayılı Tebliği'nin, "II-Hesap Kalemlerine İlişkin Açıklama" başlıklı bölümünde;

"A-Brüt Satışlar: İşletmenin esas faaliyetleri çerçevesinde satılan mal ve hizmetlerin satış faturalarında yazılı bulunan tutarlardan oluşur. Satılan mal ve hizmetlerle ilgili sübvansiyonlar, vade farkları, vergi iadeleri, satışlarla ilgili vergiler ve satış indirimleri gibi kalemler de brüt satış hasılatı içinde gösterilir. Brüt satışlara "Katma Değer Vergisi" dahil edilmez.

B- Satışlardan İndirimler: Brüt satışlardan indirilecek kalemler aşağıda gösterilmiştir.

1) Satış İadeleri: Satılan malların iade edilen kısmının fatura tutarları bu kalemde gösterilir.

2) Satış İskontoları: Satışın yapılmasından (faturanın düzenlenmesinden) sonra yapılan her türlü kasa ve miktar iskontoları bu kalemde yer alır.

3) Diğer İndirimler: Satıcı tarafından, alıcı hesabına, malın sevki sırasında ödenen giderleri ifade eden ve satılan mallara ait olan sevk giderleri, satılan malların hatalı ve eksik olması ya da taşıma esnasında hasara uğramış olması nedenleriyle yapılması zorunlu indirimler ve benzerleri bu kalemde gösterilir."

hükümü yer almaktadır. Söz konusu Tebliğ hükmünden satış hasılatı ile iade, iskonto ve indirim kalemlerinin kaydedilmesinde temel kriterin faturalanma olarak belirlendiği görülmektedir. Dolayısıyla, faturanın varlığı durumunda başka bir değerlendirmeye gerek olmaksızın hasılatın oluştuğunun kabulü gerekmektedir. SPK'nın Seri:XI, No:25 sayılı Tebliğ'inin zorunlu olarak yürürlüğe konulduğu 01.01.2005 tarihi öncesinde borsa şirketleri de bu prensibi baz alarak hasılatını kaydetmektedir.

MSUGT'de de yukarıda verilen SPK Tebliği'ndeki bu tanım ile benzeşen bir brüt satış tanımı yer almakta olup, *“İşletmenin esas faaliyetleri çerçevesinde satılan mal veya hizmetler karşılığında alınan ya da tahakkuk ettirilen toplam değerleri kapsar. Satılan mal ve hizmetlerle ilgili subvansiyonlar, satış tarihindeki vade farkları, ihracat ile ilgili dönem içerisinde ortaya çıkan kur farkları, vergi iadeleri brüt satışlar içerisinde gösterilir. Brüt satışlara “Katma Değer Vergisi” dahil edilmez.”* denilmektedir. İki düzenleme arasındaki ana fark MSUGT'de sadece faturaya dayalı bir kayda alma prensibi benimsenmeyip, tahakkuk esasının da belirtilmiş olmasıdır.

2.1.2. Uluslararası Muhasebe Standartlarındaki Düzenlemeler

Türkiye'de borsa şirketleri tarafından hasılat konusunda uyulması gereken temel düzenlemeyi, SPK Seri: XI, No:25 sayılı Tebliğ Kısım 5'de yer alan “Hasılat” başlıklı bölümün de temel aldığı, UMS 18 oluşturmaktadır.

Hasılatın kaydedilmesinin temel unsurlarını; hasılatın ne zaman ve ne tutarda kaydedileceği teşkil etmektedir. Hasılat kaydedilirken muhasebenin temel prensiplerinden olan gelirin finansal tablolara yansıtılması durumunda, ilgili giderin de yansıtılması ilkesinin dikkate alınması gerekmektedir. Bu prensip, SPK'nın Seri:XI, No:25 Tebliği'nin “Mali Tablolara İlişkin Genel İlkeler” Başlıklı Birinci

Kısmının¹⁶¹ finansal tablo unsurlarının tablolara alınma ilkelerinin belirlendiği 47'nci maddesinde; giderlerin katlanılan maliyet ve belirli bir kalemin kazancı ile doğrudan ilişkilendirilerek gelir tablosuna alınacağı, hasılatla maliyetlerin eşleştirilmesi olarak bilinen bu yöntemde, aynı işlem veya olaydan kaynaklanan gelir ve giderlerin eş zamanlı veya birlikte gelir tablosuyla ilişkilendirileceği şeklinde yer bulmuştur.

Hasılatın kaydedilme zamanı, dönemsellik ilkesine uyum açısından da önemlidir. Belirli bir döneme ilişkin gelir tablosu, şirketin sadece o dönem içindeki gelir ve giderlerini göstermelidir. Bu sebeple, hasılatın kaydedilmesi kriterlerinin, her dönem için sadece ilgili dönemin hasılatını kapsayacak ve dönemi aşan hasılatı içermeyecek şekilde belirlenmesi önem taşımaktadır.¹⁶²

UMS 18 belirli işlem ve olaylar için genel kriterleri ortaya koymak suretiyle hasılatın kaydedilme prensiplerini açıklamaktadır. Ancak, her hasılat türü ve buna ilişkin kayda alma stratejileri UMS 18'de ayrıntılandırılmamıştır.¹⁶³

IASB'nin finansal tablolara ilişkin çerçevesi geliri hem hasılatı hem de kazancı kapsayacak biçimde tanımlamış olup, UMS 18 bu tanımın hasılat kısmını içermektedir.

Bu çerçevede, UMS 18 temel olarak, malların satışı, hizmetlerin sunulması faiz, royalti ve temettü geliri getiren varlıkların başkaları tarafından kullanılması sonucunda oluşan hasılatın şirketlerce muhasebeleştirilmesinde kullanılan ilkelerin belirlenmesini içermektedir.

Standartta belirlenen temel prensip, hasılatın söz verilen hizmet veya malın müşteriye temin edilmesi ile sağlanan faydanın makul değeri ile kaydedilmesidir. Standartta, kullanılan önemli kavramların tamınına da yer verilmiştir. Bu kapsamda, hasılat; öz sermayede artış sağlaması şartıyla, dönem içinde işletmenin olağan faaliyetlerinden sağladığı ekonomik faydanın brüt tutarını ifade etmektedir. Bu

¹⁶¹ IASB Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements.

¹⁶² J. David Spiceland, James F. Sepe, **The Intermediate Accounting**, Irwin McGraw-Hill, 1998, s. 144

¹⁶³ Barry J. Epstein, Abbas Ali Mirza, **Interpretation and Application of International Accounting and Financial Standards**, Wiley, 2004, s. 240

durumda, ortakların işletmenin olağan faaliyetleri dışında bir ekonomik fayda yaratan ve/veya işletme adına yükümlülük doğurmayan katkıları nedeniyle öz sermayede meydana gelen artışlar hasılat olarak kabul edilemeyecektir.

Bunun yanında hasılat, sadece işletmenin kendi hesabına yapmış olduğu işlemleri kapsayacaktır. Üçüncü kişiler adına toplanan tutarlar işletmeye ekonomik fayda sağlamayacak ve işletmenin öz sermayesinde artışa neden olmayacaktır. Bu nedenle bu tutarlar hasılat olarak kabul edilmez. Benzer şekilde, acentelik faaliyetleri gibi durumlarda hasılat sadece alınan komisyonu kapsar.

Diğer taraftan standartta, çeşitli kalemlerin standardın kapsamı dışında bulunduğu da açıkça belirtilmiş olup,

i. Kira sözleşmelerinden (UMS 17),

ii. Öz sermaye yöntemine göre muhasebeleştirilen iştiraklerden elde edilen temettülerden (UMS 28),

iii. Sigorta şirketlerinin sigorta sözleşmelerinden,

iv. Finansal varlık ve yükümlülüklerin makul değerinde değişim veya bunların elden çıkarılmasından (UMS 39),

v. Diğer cari varlıkların değerinde meydana gelen değişimlerden,

vi. Tarımsal faaliyetlerle ilgili biyolojik varlıkların makul değerinde meydana gelen değişikliklerden ve bunların ilk defa finansal tablolara alınmasından (UMS 41),

vii. Tarımsal ürünlerin finansal tablolara ilk defa alınmasından,

viii. Madenlerin çıkarılmasından,

kaynaklanan hasılatın muhasebeleştirilmesi bu standartta değerlendirilmemiştir.

2.1.2.1. Hasılatın Ölçümü

Gelir tablosuna alınacak hasılatın bedeli, genellikle alıcı-satıcı, hizmet sunan taraf ile alıcısı ve şirket ile varlıklarını kullanan taraf arasındaki sözleşmenin

şartlarına bağlıdır. Hasılat, bu çerçevede alınan veya alınacak olan bedelin makul değeri ile ölçülür. İşletme tarafından uygulanan ticari iskontolar ve miktar indirimleri hasılatın belirlenmesinde bir indirim kalemi olarak dikkate alınır.

Standarttaki makul değer tanımı da tüm standartlarda olduğu üzere bilgili ve istekli taraflar arasında, herhangi bir ilişkiden etkilenmeyecek şartlar altında, bir varlığın el değiştirebileceği tutarı ifade etmektedir.

İşlem karşılığında nakit veya nakit benzerlerinin alındığı durumlarda, hasılat söz konusu nakit veya nakit benzerlerinin tutarıdır. Ancak, nakit girişinin ertelendiği durumlarda satış bedelinin makul değeri alınacak olan nakdin nominal değerinden daha düşük olabilir. Bu durumda makul değer ile nominal değer arasındaki fark bir finansman gideri niteliği taşımakta olup, bu şekilde muhasebeleştirilmelidir.¹⁶⁴

İşlemin, işletme tarafından vade farksız satış yapılması veya piyasa faizinin daha altında bir faiz haddinin uygulanmasındaki gibi finansman işlemi şeklinde gerçekleşmesi durumunda, satış bedelinin makul değeri, alacakların bugünkü değerine indirgenmesi suretiyle bulunur. Alacakların bugünkü değerinin belirlenmesinde; benzer kredi derecelendirmesine sahip bir işletmenin benzer finansal araçları için geçerli olan faiz oranı veya finansal aracın nominal değerini, ilgili mal veya hizmetin peşin satış fiyatına indirgeyen faiz oranı kullanılır.

Örneğin, bir otomobil satıcısı televizyonda 2006 model araçlar için özel bir kampanyası olduğunu müşterilerine duyurmaktadır. Bu kampanya Eylül 2006 tarihine kadar satın alınan tüm araçlar için geçerli olacaktır. Kampanya ürünleri peşin alınması durumunda 20.000 YTL'den, taksitle alınması durumunda her biri 1.000 YTL'lik 24 aylık taksitlerle satılmaktadır. Bu durumda peşin ödeme ve taksitli ödeme seçeneği arasında 4.000 YTL'lik bir fark bulunmaktadır. Taksitli ödeme seçeneği bu durumda hem satış hem de finansman alternatiflerini içermektedir. Bu durumda arabanın peşin değeri olan 20.000 YTL satış bedelini oluşturmakta, aradaki fark olan 4.000 YTL ise faiz gelirini oluşturmakta olup, iki yıllık süre içerisinde etkin

¹⁶⁴ ibid s.243

faiz yöntemi kullanılarak oransal biçimde aylara dağıtılarak muhasebeleştirilmelidir.¹⁶⁵

2.1.2.2. Benzer ve Benzer Olmayan Malların Takası Durumunda Hasılatın Kaydedilmesi

Bir mal veya hizmetin, benzer özelliklere ve değere sahip mal veya hizmet ile değiştirilmesi durumunda gelirin elde edilme sürecinin tamamlandığı ve dolayısıyla bu işlem hasılat doğuran bir olay olarak kabul edilmez. Bu işlemler belli sektörlerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Petrol ve süt sektörleri gibi sektörlerde coğrafi olarak çeşitli yerlere dağılmış talebin zamanında karşılanması için işletmeler arasında stokların değiş tokuş edilmesi buna örnek olarak verilebilir.¹⁶⁶

Ancak farklı malların veya hizmetlerin takas edilmesi halinde işlemin tamamlandığı ve hasılat doğuran olayın gerçekleştiği kabul edilir. Bu durumda hasılat, transfer edilen nakit ve nakit benzerlerini de hesaba katmak suretiyle elde edilen mal veya hizmetin makul değeri olarak değerlendirilir. Elde edilen mal veya hizmetin makul değerinin güvenilir bir şekilde belirlenemediği durumlarda hasılat, transfer edilen nakit ve nakit benzerlerini de hesaba katmak suretiyle verilen mal veya hizmetin makul değeri olarak değerlendirilir. Bu tip işlemlere barter örnek olarak verilebilir.

2.1.2.3. İşlemlerin Ayrıştırılması

Standart her bir işlemde, malların satışı, hizmetlerin sunumu ve varlıkların kullandırılmasında hasılatın kaydedilmesi için ayrı ayrı kriterler belirlemiştir. Başka bir deyişle, özün önceliği prensibine uygun olarak, bir işlemin ayrılabilir parçalarının her birine hasılatın kaydedilmesine ilişkin kriterler ayrı ayrı uygulanmalıdır.

Örneğin, bir satış işlemi malın satış tutarı yanında bir satış sonrası servis anlaşmasını da içeriyor ve bu servis anlaşmasının tutarı ayrıştırılabiliyor ise, bu

¹⁶⁵ ibid s.243

¹⁶⁶ ibid s.243

tutarın hasılat olarak değerlendirilmesinin ertelenmesi ve servis hizmetinin süresi boyunca hasılat olarak değerlendirilmesi gerekir.

Bu durumu rakamsal bir örnekle ifade etmek gerekirse; bir otomobil satışının 5.000 YTL üzerinden gerçekleştirildiği ve bu satışın altı aylık süre içerisinde iki kez satış sonrası servis hizmetini de içerdiğini varsayalım. Her servis hizmetinin bedeli de 300 YTL olsun. Bu durumda, mevcut satış hasılatı¹⁶⁷ 4400 YTL olacaktır. Kalan 600 YTL ise servis hizmeti için sunulan bir avans olarak kabul edilip, servis hizmeti sunulduğunda altı aylık sürenin sonunda satış geliri olarak kaydedilmelidir.¹⁶⁸

Bu durumun tam tersi olarak, bir veya birden fazla işlemin ticari olarak birbirini ile ilişkisinden dolayı bu işlemin sonucunun anlaşılabilmesi nedeniyle bir bütün olarak değerlendirilmesi de söz konusu olabilecektir. Bu duruma örnek olarak ise; bir işletmenin malları satması ve aynı zamanda malları ileri bir tarihte tekrar almak üzere bir anlaşma yapması durumunda, özün önceliği gereği bu iki farklı işlem serisinin bir işlem olarak dikkate alınması durumu verilebilir. Bu durumda bu iki işlem hasılatın oluşma kriterini sağlayıp sağlamadığı açısından bir arada değerlendirilmelidir.

2.1.2.4. Hasılatın Unsurları

IASB'nin çerçeve kavramlarında, hasılatın gelecekteki ekonomik kazanımların şirkete aktarılacağına muhtemel olması ve hasılatın güvenilir biçimde ölçülebilmesi durumunda kaydedilebileceği düzenlenmiştir. Bu temele dayalı olarak UMS 18'de üç temel işlem bazında hasılatın kaydedilmesi için gerekli unsurlar tanımlanmıştır. Bu çerçevede, UMS 18 mal satışı ve hizmetlerin sunumu alanında ek kriterler belirlerken, varlıkların kullanımı durumunda hasılatın kaydedilmesine ilişkin ek unsurlara gerek duymamış, sadece bu kaynaklardan oluşan hasılatın kaydedilebilmesinin temelleri hakkında bilgi sunmuştur¹⁶⁹.

¹⁶⁷ $[5.000 - (300 \times 2) = 4.400 \text{ YTL}]$

¹⁶⁸ IFRS Work Books, IAS 18, A Work of EU Funded Project, (<http://www.accountingreform.ru/en/materials/accounting/workbooks/>), s. 4

¹⁶⁹ Epstein ve Mirza, 2004, s.244

2.1.2.5. Mal Satışı

UMS 18 uyarınca, malın satışına ilişkin hasılatın kayıtlara alınabilmesi için;

- i. Malların sahipliğiyle ilgili önemli risk ve getirilerin alıcıya nakledilmiş olması,
 - ii. İşletmenin, satılan malların yönetimiyle sahipliğin gerektirdiği şekilde ilgili olmaması ve söz konusu mallar üzerinde etkin bir kontrolünün bulunmaması,
 - iii. Hasılatın güvenilir bir şekilde ölçülebilmesi,
 - iv. İşlemle ilgili ekonomik faydanın işletme tarafından elde edileceğinin muhtemel olması,
 - v. İşlemle ilgili olarak yüklenilen veya yüklenilecek olan maliyetlerin güvenilir bir şekilde ölçülebilmesi,
- şeklindeki beş şartın sağlanması gerekmektedir.

Bu çerçevede, hasılatın kaydedilmesinde kritik noktayı, hangi aşamada önemli risk ve getirilerin karşı tarafa geçtiğinin tespiti oluşturmaktadır¹⁷⁰.

Bu durumun tespiti genellikle işlemin incelenmesini gerektirir. Perakende satışlarda sahiplikle ilgili önemli risk ve getiriler, aksine özel bir düzenleme ve sözleşme yapılmamışsa, satışın hukuken gerçekleşmesi (mülkiyet veya zilyetliğin karşı tarafa geçmesi) ile birlikte alıcıya geçer. Diğer işlemlerde satışın gerçekleşmesi aynı zamanda olmayabilir. Bu gibi durumlarda, satış hasılatı sahipliğin hukuken karşı tarafa geçtiği tarihte değil, önemli risk ve getirilerin karşı tarafa geçtiği tarihte finansal tablolara alınır.

Sahiplikle ilgili önemli risk ve getirilerin işletmede kaldığı durumlarda işlem bir satış olarak kabul edilmez. Standartta bir işletmenin önemli risk ve getirileri taşımaya devam ettiği durumlara çeşitli örnekler de verilmiş olup; bunlar;

¹⁷⁰ ibid s.245

i. Normal garanti hükümleri kapsamı dışında yetersiz performansa ilişkin çeşitli yükümlülüklerin işletmede kalması,

ii. Satış hasılatının işletme tarafından tahsil edilmesinin, alıcının söz konusu malı üçüncü kişilere satması şartına bağlı olması (üretici tarafından acentaya satılmak üzere otomobillerin gönderilmesi ve sözleşmenin konsinye olması durumunda, satış ancak acenta tarafından otomobilin satışının gerçekleştirilmesi durumunda gerçekleşmiş kabul edilip, kayıtlara alınır.¹⁷¹⁾

iii. Satışın ilgili varlığın monte edilmesi şartıyla yapıldığı ve montaj işleminin sözleşmenin önemli bir bölümünü oluşturduğu durumlarda, işletme tarafından bu montajın tamamlanmamış olması, (Örneğin, bir petrol rafinerisinin satışı durumunda montaj satışın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla rafinerinin montajı tamamlanana kadar satışın yapıldığı kabul edilemez. Rafineri alıcıya ulaştırılmış olsa dahi satışın gerçekleşmediği ve hala etkin kontrolün satıcıda bulunduğu kabul edilir¹⁷²⁾

iv. Alıcının satış sözleşmesi uyarınca satışı iptal etme hakkının bulunması ve işletmenin ilgili malların iade edilmeyeceğinden emin olmaması (sözleşme kapsamında üretici tarafından mağaza sahibine perdeler, kabul edilmez ise 10 gün içerisinde yazılı olarak satıcıya bildirilmesi şartı ile satılmış olup, hasılat ancak sözleşmede belirlenen 10 günün geçmesi ve karşı tarafının malı iade etmemesi durumunda kaydedilebilir.¹⁷³⁾

Sahiplikle ilgili önemsiz risklerin işletmede kaldığı durumlarda ise işlem bir satış olarak kabul edilir. Bu duruma örnek olarak ise standartta sahiplikle ilgili önemli risk ve getirilerin alıcıya transfer edilmesine karşın işletmenin sadece alacağının tahsilini güvenceye almak amacıyla, hukuki sahipliği işletmede tutması verilmiştir. Aynı şekilde, perakende satışlarda müşterinin memnun kalmaması durumunda satılan malın iade alınacağına ilişkin müşteriye bir garanti verilmesi durumunda da sahiplikle ilgili önemli risk ve getirilerin alıcıya transfer edildiği kabul

¹⁷¹ IFRS Work Books, IAS 18, s.9

¹⁷² Epstein ve Mirza, 2004, s.245

edilir. Ancak bu gibi durumlarda hasılat, satıcının gelecekteki mal iadelerini güvenilir bir şekilde tahmin edebilmesi ve bunlar için geçmiş deneyimler ve diğer ilgili veriler çerçevesinde gerekli karşılıkları ayırması şartıyla, finansal tablolara alınır.

Hasılat, işlemle ilgili ekonomik faydanın işletmeye intikal edeceğinin muhtemel olması durumunda finansal tablolara alınır. Kambiyo kısıtları nedeniyle dışarıya para transferini yasaklayan bir ülkeye yapılan satış örneğinde olduğu gibi, satışla ilgili ekonomik faydanın işletmeye intikal etmesinin muhtemel olmadığı durumlarda belirsizlik ortadan kalkana kadar hasılat kayıtlara alınmaz.

Aynı işlem veya olaylarla ilgili hasılat ve giderler eş zamanlı olarak finansal tablolara alınır. Hasılatın kayıtlara alınması için, gerekli diğer şartların sağlanması şartıyla, malların tesliminden sonra katlanılacak garanti ve diğer maliyetler dahil giderlerin normal şartlarda güvenilir bir şekilde ölçülebilmesi gerekir.

Giderlerin güvenilir bir şekilde ölçülemediği durumlarda hasılat kayıtlara alınamaz. Bu gibi durumlarda, malların satışı ile ilgili olarak alınan tutarlar hasılat olarak değil borç olarak finansal tablolara alınır.

2.1.2.6. Hizmet Temini

Hizmet gelirlerinin muhasebeleştirilmesinin, mal satışına göre daha zor olmasının nedenini, hizmet sunumunun birden fazla döneme yayılıyor olması oluşturmaktadır. Hizmet sözleşmesinde de hizmetin başlaması ile tamamlanmasının aynı raporlama dönemine rastlaması durumunda bu sorun ortadan kalkacaktır¹⁷⁴. Hizmetlerin birden fazla döneme yayılması durumunda, çözüm için hizmetin tamamlanma tarihine kadar hasılatın kaydedilmesinin ertelenmesi, oransal olarak tamamlanan bölüme ilişkin hasılatın kaydedilmesi ve belli bir performansın

¹⁷³ IFRS Work Books, IAS 18, s.9

¹⁷⁴ Hasan Kaval, **Muhasebe Denetimi Uluslararası Finansal Raporlama Standartları**, 2. Baskı, Gazi Kitabevi, 2005, s. 530

sunulması durumunda hasılatın gerçekleştiğinin kabul edilmesi (tanımlanabilir spesifik hizmetler bulunması durumunda) gibi çeşitli yöntemler önerilebilecektir¹⁷⁵.

UMS 18’de çözüm olarak ilgili döneme isabet eden hizmetin tamamlanma oranı yöntemi benimsenmiştir. Bu kapsamda, hizmet sunumu ile ilgili işlemlerin sonuçlarının güvenilir bir şekilde tahmin edilebildiği durumda, işlemle ilgili hasılat ilgili işlemin bilanço tarihindeki tamamlanma düzeyi dikkate alınarak finansal tablolara alınır.

Hasılatın miktarının güvenilir bir şekilde ölçülebildiğinin kabul edilmesi ise,

i. İşlemle ilgili ekonomik faydanın işletme tarafından elde edileceğinin muhtemel olması,

ii. Bilanço tarihi itibarıyla işlemin tamamlanma düzeyinin güvenilir bir şekilde ölçülebilmesi,

iii. İşlem için katlanılan maliyetlerin ve işlemin tamamlanması için katlanılması gereken maliyetlerin güvenilir bir şekilde ölçülebilmesi,

şartlarının sağlanması gerekmektedir.

Hasılatın tamamlanma düzeyi dikkate alınarak finansal tablolara alınması, tamamlanma yüzdesi yöntemi olarak adlandırılır. Bu yöntemle göre hasılat, hizmetin verildiği dönemlerde finansal tablolara alınır. Hasılatın bu yöntemle finansal tablolara alınması, hizmet aktivitesi ve performansı ile ilgili faydalı bilgiler sağlar. UMS 11-İnşaat Sözleşmeleri’nde inşaat sözleşmelerinden kaynaklanan hasılatın kaydedilmesinde genellikle bu yöntem kullanılır. Dolayısıyla, bu standardın hükümlerinin genellikle hizmet sunumu kapsamında hasılatın ve ilgili giderlerin muhasebeleştirilmesine uygulanması mümkündür.

Örneğin bir danışmanlık firması iki yıl sürecek bir işletme yönetim sistemini oluşturmak üzere bir hizmet sözleşmesi yapmış ve projeye başlamıştır. Proje bedeli sözleşmede toplam 12 milyon YTL olarak belirlenmiş ve danışmanlık firması

¹⁷⁵ Spiceland ve Sepe, 1998, s.156

tarafından yapılan bütçe lemede maliyetlerin 9 milyon YTL olacağı tahmin edilmiştir. İlk yılın sonunda danışmanlık firması yapılan maliyetleri tespit etmiş olup, yapılan maliyetler toplam maliyetlerin üçte birini teşkil etmektedir. Yapılan iş kapsamında alınan avasların tutarı ise 2 milyon YTL'dir. Bu durumda maliyet ve hasılatların güvenilir biçimde tahmin edilebildiği bir durum sözkonusudur. Verilecek hizmetin ilk yıl sonunda 1/3'ünün tamamlandığı, maliyet hesaplarından anlaşıldığından bu orana isabet eden hasılat ve maliyet dönem sonundaki kayıtlarda gerçekleşmiş gösterilecektir. Dolayısıyla bu proje kapsamında danışmanlık firması 4 milyon YTL'lik ($12.000.000/3=4.000.000$ YTL) satış hasılatını dönem sonunda hasılatlarına kaydedecek ve 3 milyon YTL'yi ($9.000.000/3=3.000.000$ YTL.) ise satışların maliyeti olarak gösterecektir. Bunun yanında aldığı avans tutarını, karşılığı olan hizmet gerçekleştiği için kapatacak ve satış hasılatı kapsamında gelecekte gerçekleştireceği tahsilatları ise alıcılar hesabına kaydedecektir.¹⁷⁶

İşlemin karşı tarafıyla aşağıdakiler üzerinde anlaşılmaya vardıktan sonra işletme tarafından güvenilir tahminlerde bulunulabileceği kabul edilmektedir;

i. Taraflarca sunulacak ve alınacak hizmetle ilgili olarak her iki tarafın yaptırımı bağlanmış hakları,

ii. Hizmet bedeli,

iii. Ödeme şekli ve koşulları.

İşletmenin bu tahminleri güvenilir bir şekilde yapmasını sağlayacak iç kontrol sistemlerinin bulunması zorunludur.

Hizmetin tamamlanma durumunun veya tamamlama yüzdesinin belirlenmesinde, verilen hizmetin güvenilir bir şekilde ölçülmesini sağlayacak yöntemlerin kullanılması zorunludur. Sunulan hizmetin özelliğine göre,

i. Yapılan işin fiilen ölçülmesi,

¹⁷⁶ Kaval, 2005, s.531, 532 (Örnek bazı unsurları değiştirilerek alınmıştır.)

ii. Bilanço tarihine kadar verilen hizmetin verilecek toplam hizmete olan oranı,

iii. Bilanço tarihine kadar katlanılan maliyetlerin işlemin tahmin edilen toplam maliyetine oranı,

gibi yöntemler kullanılabilir.

Verilen hizmetin aşamaları ile ilgili ödemeler ve müşterilerden alınan avanslar her zaman hizmetin sunulduğunu göstermez.

Bir dönem içinde, belirli olmayan sayıda işlemin yapılması suretiyle sunulan hizmetlerde, başka bir yöntemin tamamlanma düzeyini daha iyi temsil edeceğine ilişkin bir delilin olmaması şartıyla, hasılat, zamanla orantılı olarak finansal tablolara alınır. Belirli bir işlemin yerine getirilmesinin, diğer tüm işlemlerin yerine getirilmesinden belirgin şekilde daha fazla önemli olması halinde hasılatın kayıtlara alınması, söz konusu belirli işlemin yerine getirilmesine kadar ertelenir.

Hizmet sunumuyla ilgili işlemin sonuçlarının güvenilir bir şekilde ölçülememesi durumunda, hasılat, kayıtlara alınan giderlerin geri kazanılabilir tutarı kadar finansal tablolara alınır.

İşlemin başlangıç aşamasında, işlemin sonuçlarının güvenilir bir şekilde ölçülmesi mümkün olmayabilir. Ancak, işletmenin işlem maliyetlerini geri kazanması muhtemel olabilir. Bu gibi durumlarda, sadece katlanılan ve geri kazanılması muhtemel olan tutar kadar kısım hasılat olarak finansal tablolara alınır. İşlemin sonucu güvenilir bir şekilde tahmin edilemediği için, bir kar kayıtlara alınmaz.

Bu duruma örnek olarak finansal durumunda problemler olduğu piyasada bilenen işletme A'ya, dışardan çeşitli dekorasyon hizmetleri sunan bir firmanın durumu gösterilebilir. Bu hizmet için projelendirilen bedel 100 milyon YTL. olup, 2006 hesap dönemi itibariyle yapılan dekorasyon hizmetlerinin toplam maliyeti 1 milyon YTL'dir. Dekorasyon firması tarafından en azından yapılan maliyetlerin karşı taraftan tahsilinin mümkün olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda, sadece 2006 sonu itibariyle katlanılan maliyetler ve aynı tutarda bir satış hasılatı 1 milyon YTL.

dekorasyon firmasının kayıtlarına yansıtılacaktır. Henüz hiç tahsilat yapılmadı ise ödeme tutarı işletme A'dan alacak olarak kayıtlarda gösterilecektir.¹⁷⁷

İşlemin sonuçlarının güvenilir bir şekilde tahmin edilemediği ve katlanılan maliyetlerin geri kazanılmasının muhtemel olmadığı durumlarda, hasılat kayıtlara alınmaz, ancak katlanılan maliyetler bir gider olarak finansal tablolara alınır. İşlemin sonuçlarının güvenilir bir şekilde tahmin edilmesini engelleyen belirsizliklerin ortadan kalkması durumunda, hizmet satışının kayıtlara alınması ile ilgili hükümler çerçevesinde hasılat finansal tablolara alınır.

Örneğin ışıklandırma hizmeti sunan bir firmanın yeni açılacak bir restaruranti 7.000 YTL maliyet yaparak ışıklandırmış, ancak restraurent henüz açılışı gerçekleşmeden iflas etmiştir. Bu durumda, hizmet sözleşmesinin şartları ve iflas masasında sunulan veriler, ışıklandırma firması avukatı tarafından incelendiğinde verilen hizmet nedeniyle katlanılan maliyetlerin dahi karşılanamayacağı anlaşılmıştır. Bu durumda, herhangi bir hasılat kaydı yapılması mümkün olmayıp, yapılan giderlerin tamamı olan 7.000 YTL. giderlere yansıtılacaktır.

Hizmet sunumu çok çeşitli konularda gerçekleşebilir, reklam hizmetleri, aracılık hizmetleri, sigorta ve diğer finansal hizmetler, franchise hizmetleri v.b., bu nedenle her bir hizmetin farklı nitelikleri nedeniyle standardın uygulamasında sorunlar çıkabilmektedir.

2.1.2.7. Reklam Barteri

UMS 18'in her bir hizmet tipi dikkate alınarak özelleştirilmesi mümkün değildir. Ancak, e-ticaretteki gelişmeler ve bu tip hizmet sunan firmaların değerlemesinin piyasa katılımcıları tarafından kar tutarı yerine, satış hasılatı, web sayfasına giriş sayısı gibi farklı kriterlere yoğunlaşarak gerçekleştirilmesi, özellikle bu firmalar arasında yapılan reklam faaliyetlerinin barteri konusunda yol gösterici olunmasını gerektirmiştir. Bu kapsamda, SIC tarafından 31 nolu yorum yayınlanmıştır.¹⁷⁸ Yorumda barter suretiyle alınan veya verilen reklam hizmetinin

¹⁷⁷ IFRS Work Books, IAS 18, s.6

¹⁷⁸ SIC 31, 31 Aralık 2001'den bu yana yürürlüktedir.

nasıl güvenilir biçimde ölçüleceği hususunda açıklamada bulunmaktadır. Temel olarak bu tip barter faaliyetlerinde satış hasılatı alınan bedel dikkate alınarak değil, müşterilere sunulan reklam hizmetinin makul değeri baz alınarak belirlenmelidir.

SIC yorumunda, bir reklam barterında sunulan hizmetin makul değerinin, ancak barter suretiyle sunulmayan benzer reklam hizmetlerinin referans alınması suretiyle güvenilir bir biçimde belirlenebileceği görüşü benimsenmiştir. Bunun yanında, bu benzer işlemin, sıklıkla gerçekleşen, değeri belirlenecek barter hizmeti sonrası da sürmesi beklenen, bartera konu reklama benzer bir tanıtım faaliyeti olarak önemli hasılat bir unsuru oluşturan, karşılığında nakit veya güvenilir bir makul değeri olan likit menkul kıymetler, diğer parasal olmayan varlıklar veya hizmetler elde edilen ve karşı tarafı barter yapılan taraf ile aynı olmayan işlemler olması aranmaktadır. Bütün bu koşulların barter hizmetinin güvenilir biçimde ölçülmesi için sağlanması gerekmektedir. Bu durumda barter yapmak üzere anlaşmış bir grup tarafından sadece reklam takasını içeren işlemler bartera katılan taraflar için herhangi bir hasılat unsuru oluşturamayabilecektir.¹⁷⁹

2.1.2.8. Faiz, İsim Hakkı ve Temettü

İşletmenin faiz, isim hakkı ve temettü getiren varlıklarının başkaları tarafından kullanılması sonucu ortaya çıkan hasılat, işlemle ilgili ekonomik faydanın işletmeye akmasının muhtemel olması ve hasılatın miktarının güvenilir bir şekilde tahmin edilmesi şartıyla, finansal tablolara alınır.

Faiz; UMS 39’da tanımlanan etkin faiz yöntemine göre, royalti; ilgili sözleşmelerin özü esas alınmak suretiyle tahakkuk esasına göre, temettü ise; hissedarların temettü tahsil etme hakkının ortaya çıktığı tarihte finansal tablolara alınır.

Üzerinde işlemiş faiz varken elde edilen menkul kıymetlerle ilgili olarak sonraki dönemlerde tahsil edilen faiz tutarının, sadece söz konusu menkul kıymetin elde edilme tarihinden sonraya isabet eden kısmı hasılat olarak finansal tablolara alınır. Bir hisse senedinden elde edilen temettünün, söz konusu hisse senedini elde

etme tarihinden önceki dönemlere ait karın dağıtılmasından kaynaklanan kısmı ilgili hisse senetlerinin maliyetlerinden indirilir. Temettünün kaynağının, hisse senetlerini elde etme tarihinden önceki ya da sonraki dönem karlarından oluştuğunun belirlenmesinin güç olduğu ve alınan temettünün hisse senetlerinin maliyetlerinin bir kısmını karşıladığının açıkça belirlenemediği durumlarda, söz konusu temettüler hasılat olarak finansal tablolara alınır.

İsim hakkı, sözleşme hükümlerinin özü çerçevesinde, başka sistematik ve gerçekçi bir yöntemin daha uygun olmaması şartıyla, ilgili sözleşme hükümleri çerçevesinde tahakkuk ettirilerek finansal tablolara alınır.

2.1.2.9. Alacakların Tahsilinin Etkisi

Standart, tüm işlem türlerinde (mal satışı, hizmet sunumu ve varlıkların kullanılması) hasılatın, işlemle ilgili ekonomik faydanın işletmeye akacağıının muhtemel olması durumunda finansal tablolara alınması ancak, hasılat olarak kayıtlara alınan tutarların tahsilinin şüpheli hale gelmesi durumunda ayrılan şüpheli alacak karşılığı hasılat tutarının düzeltilmesi suretiyle değil bir gider olarak finansal tablolara alınması prensibini benimsemiştir. Yani olağan bir alacak riski hasılatın kaydedilmesine engel teşkil etmemektedir.

2.1.2.10. Hasılatla İlgili Olarak Kamuya Açıklanacak Hususlar

Standart, hasılatın kaydedilmesi ile finansal tablo dipnotlarında açıklanması gereken hususları da düzenlemiştir. Bunlar;

i. Hizmet satışı ile ilgili işlemlerin tamamlanma düzeyinin belirlenmesinde kullanılan yöntemler dahil, hasılatın finansal tablolara alınmasında kullanılan muhasebe politikaları,

ii. Mal satışları, hizmet sunumları, faiz, isim hakları ve temettülerden doğan ve dönem içinde muhasebeleştirilen her bir önemli hasılat sınıfı tutarı,

¹⁷⁹ Epstein ve Mirza, 2004, s.248-249

iii. Her bir önemli hasılat sınıfı içinde yer alan mal veya hizmet barteri suretiyle ortaya çıkan hasılat tutarını,

kapsamaktadır.

İşletmeler koşullu borçlarını ve koşullu varlıklarını UMS 37-Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar standardı hükümlerine göre açıklarlar. Koşullu borçlar ve koşullu varlıklar; garanti maliyetleri (warranty), ödeme talepleri, cezalar veya olası zararlar nedeniyle ortaya çıkabilir.

Standardın ekinde, hukuken standardın bir parçası olmadığı da beyan edilerek, işlemlerin tüm yönlerini değil çeşitli bölümlerine yoğunlaşarak hazırlandığı belirtilen açıklamalar bulunmaktadır. Bu bölümde, çeşitli türdeki işlemlere ilişkin hasılatın hangi aşamada kayda alınabileceğine ilişkin görüşler yer almakta olup, bu örneklerde genel olarak hasılatın tutarının güvenilir bir biçimde ölçülebileceği, ekonomik faydanın işletmeye akacağına muhtemel olduğu ve katlanılacak veya katlanılan maliyetin tutarının güvenilir bir biçimde ölçülebildiği varsayımı yapılmıştır.

2.1.3.ABD'deki Genel Kabul Görmüş Muhasebe Standartları (US GAAP)

ABD'de hasılatın kaydedilmesi hususunda sektörler veya işlemler bazında yoğunlaşmış çok sayıda farklı kategoride düzenleme bulunmaktadır. Hasılatla ilişkin hilelerin incelendiği bölümde çoğu zaman daha ayrıntılı ve spesifik düzenlemeler içermesi nedeniyle konuya açıklık getirilmesini teminen ABD düzenlemelerine verilecektir. Hasılatın kaydedilmesi konusunda temel düzenlemeyi FASB'nin 5 nolu Muhasebe Kavramı (CON 5)¹⁸⁰ oluşturmaktadır. CON 5, FASB düzenlemelerinin kavramsal çerçevesinin bir parçasını oluşturmakta olup, hasılatın kaydedilme zamanının temelini belirlemektedir. CON 5'teki düzenlemenin esasını hasılatın elde edilme sürecinin büyük ölçüde tamamlanması ile kaydedilmesi oluşturmaktadır. CON 5 uyarınca, hasılat elde edildiği veya elde edilebilir olduğu ve kazanıldığı zaman kaydedilebilir. Hasılatın bir ürünün veya diğer varlıkların nakit veya nakde

¹⁸⁰ CON 5 - Statement of Accounting Concepts No.5: Recognition and Measurement in Financial Statements of Business Enterprises

dönüştürülebilir varlıklar karşılığında el değiştirilmesi ile elde edildiği kabul edilmektedir. Karşılık olarak alınan veya elde tutulan varlıkların hızla belirli tutardaki nakde veya nakit karşılığı olan varlıklara dönüştürülebilir olması durumunda ise, hasılatın elde edilebilir olduğu kabul edilir. Hasılatın kazanılması ise bir işletmenin karşılığında fayda sağlayacağı bir eylemi büyük ölçüde tamamlamış olması olarak kabul edilmektedir. Bu ise müşterilere olan tüm yükümlülüklerin büyük ölçüde yerine getirilmiş olması ile gerçekleşecektir.¹⁸¹

CON 5 paragraf 84 (a) uyarınca ise üretim ve satış aktivitelerinde genellikle hasılat satış anında elde edilmiş kabul edilir, bu ise büyük ölçüde dağıtımın yapıldığı zamanı temsil etmektedir.¹⁸²

Sözkonusu kavramsal çerçeve FASB tarafından yürürlüğe konulmuş olmasına karşın, halen hasılatın kaydedilmesi konusunda US GAAP’da kapsamlı bir standart bulunmamaktadır. Bu kavramsal çerçeve dışında kalan düzenlemeler; daha önce belirtildiği üzere, işlem veya sektör bazlı, ayrıntılı, farklı düzenleyici otoritelerce çıkarılmış ve zaman zaman birbiri ile uyumlu olmayan bir toplamı ifade etmektedir.

Hasılatın kaydedilmesi konusundaki önemli düzenlemelerden birini de, bu konuda çok sayıda suç tespit edilmesi üzerine SEC tarafından yayınlanmış Personel Muhasebe Bültenleri (SAB-Staff Accounting Bulletin) oluşturmaktadır. Bu kapsamdaki ilk bülten “Finansal Tablolarda Hasılatın Kaydedilmesi” başlıklı 101 nolu Bülten¹⁸³ olup, Aralık 1999’da kamuya duyurulmuştur. Bu Bültenin tamamlayıcısı olan “Sıkça Sorulan Sorular ve Cevapları”¹⁸⁴ başlıklı ek metin ise Ekim 2000’de açıklanmıştır. Daha sonra bu iki bültenin yerini Aralık 2003’de yayınlanan SAB 104 almıştır.¹⁸⁵

¹⁸¹ Revenue Recognition-Lessons Learned From Restatements and Enforcement Actions, Ernst and Young Assurance And Advisory Business Services Report, December 2004, (<http://www.bnet.com/>), s. 2

¹⁸² Audit Issues in Revenue Recognition, (www.aicpa.org/pubs/jofa/mar1999/about.htm) AICPA, 1999, s. 7

¹⁸³ SAB - 101-Staff Accounting Bulletin No.101:Revenue Recognition in Financial Statements

¹⁸⁴ Revenue Recognition in Financial Statetements-Frequently Asked Questions and Answers

¹⁸⁵ Revenue Recognition-Lessons Learned From Restatements and Enforcement Actions, Ernst and Young Assurance And Advisory Business Services Report, December 2004, (<http://www.bnet.com/>), s. 2

Anılan Personel Muhasebe Bültenleri uyarınca eğer bir işlem hasılatın kaydedilmesine ilişkin belli bir düzenlemenin kapsamına giriyorsa, o düzenlemedeki hükümler takip edilmelidir. Eğer işleme özel bir düzenleme yoksa, CON 5'deki ilkelere başvurulmalıdır. Bunun yanında, SAB 104'te hasılatın elde edilmesi, elde edilebilir olması ve kazanılması için bültende sayılan dört kriterin yerine getirilmesinin gerektiği belirtilmektedir. Ayrıntıları Personel Bültenleri'nde yer alan bu dört kriteri;

i.Bir işlemin varlığına dair ikna edici miktarda kanıtın bulunması (Açıklamalar uyarınca kanıt türü işletmenin uygulamalarına göre değişebilecek olup, yazılı anlaşma kuralı ise anlaşmanın örneğinin bulunması, belirli makamların onayı gerekiyorsa bunu içermesi, böyle bir uygulama yoksa sipariş ordinoları gibi kanıtlar yeterli kanıt olarak kabul edilebilir.),

ii.Dağıtımın gerçekleştirilmiş veya hizmetin temin edilmiş olması,

iii.Satıcının alıcıya uygulayacağı fiyat sabit veya belirlenebilir olmalı (Bu kriter, uygulanacak fiyatın taraflarca biliniyor olmasını veya belirli bir kesinlikle tahmin edilebiliyor olmasını içermektedir.),

iv.Tahsil edilebilirliğin belirli ölçüde sağlanmış olması (Müşterinin ödemesinin muhtemel olmadığı veya ödeyecek kadar finansal gücü bulunmadığı durumlarda hasılatın kaydedilmesi uygun bulunmamıştır.),

oluşturmaktadır.¹⁸⁶

Temel olarak, finansal tablo dipnotlarında yapılması gerekli açıklamalar APB Görüşü 22 - Muhasebe Politikalarının Açıklanması¹⁸⁷ ile belirlenmiştir. Anılan düzenleme uyarınca, raporlama yapan şirketin tüm önemli muhasebe politikalarının finansal tabloların bir parçası olarak açıklanması gerekmektedir. Bu kapsamda, kullanılan muhasebe politikalarının tanımı ve açıklaması ile bu politikaların uygulanması için başvuru yöntemlerinden finansal tabloları önemli ölçüde

¹⁸⁶ ibid s. 3

¹⁸⁷ APB Opinion 22: Disclosure of Accounting Policy

etkileyenler hakkında finansal tablo dipnotunda bilgi verilmelidir. APB 22'nin 12'nci paragrafı; dipnotların genel olarak hasılatın uygun biçimde kaydedilmesi için yapılan değerlendirmeler ile cari ve gelecek dönemlere tahsis edilen varlık maliyetleri ve özellikle muhasebe politika ve yöntemlerine ilişkin;

i. Varsa alternatif politikalar arasında yapılan seçim,

ii. Endüstri tarafından yaygın biçimde kullanılıyor olsa dahi belirli bir sektöre özel uygulamalar,

iii. Sık rastlanmayan veya yeni uygulamalar,

hakkında bilgiyi içermesi gerektiği hükmünü içermektedir.¹⁸⁸

Bunun yanında, “SOP 94-6 Önemli Risk ve Belirsizliklerin Kamuya Duyurulması”¹⁸⁹ uyarınca işletmelerin faaliyetlerinin doğası ve finansal tabloların hazırlanmasında kullanılan varsayımlar hakkında bilgiye dipnotlarında yer vermesi gerekmektedir. Belirli bir kriterin sağlanması durumunda, önemli tahminler ve yoğunlaşmalar nedeniyle ortaya çıkan kırılganlık hakkında da açıklama yapılması gerekmektedir. Örneğin, kriterler sağlandığında, bir müşteri ile yapılan işlemin hacmi veya bir ürün veya hizmetten sağlanan hasılatın toplam hasılat içindeki payının ağırlık kazanması hakkında dipnotta açıklama yapılmalıdır.¹⁹⁰

2.1.4. Düzenleme Taslağı Hakkında Bilgi

Hasılatın kaydedilmesi hususunda FASB ve IASB tarafından ortak olarak yürütülen bir proje de bulunmaktadır. Projeye ilişkin çalışmalar, 2002 yılında başlamış olup, proje kapsamında bir metnin 2007'nin ilk yarısında tartışmaya açılması planlanmaktadır. Bu projeye başlanması için temel gerekçeler, mevcut kavramsal çerçeve ve standartlardaki zayıflıkların giderilmesi olarak belirlenmiştir.

Bu kapsamda, IASB açısından bakıldığında, UMS 18'in hasılatın kaydedilmesinde varlık ve yükümlülüklerde değişiklik yaratma kriteri yerine, önemli

¹⁸⁸ Audit Issues in Revenue Recognition, (www.aicpa.org/pubs/jofa/mar1999/about.htm) AICPA, 1999, s. 18, 19

¹⁸⁹ SOP 94-6: Disclosure of Certain Significant Risks and Uncertainties

¹⁹⁰ ibid s.19

olaylardaki değişiklikler üzerine yoğunlaşılması, varlık ve yükümlölük tanımını karşılamayan alacak ve borçların bilançolarda yer alması sorununu yaratmaktadır. Bunun yanında, çoklu eylem içeren sözleşmelerde (multiple contracts) UMS 18'in yeterli ölçüde yol gösterici olmaması da bir eksiklik olarak belirlenmiştir. Çünkü hangi durumda bir sözleşmenin parçalarına ayrılması gerektiği ve her bir parça için ne tutarda bir hasılatın kaydedilmesi gerektiği standartta açık olarak belirlenmemiştir.

FASB açısından bakıldığında ise, Amerika'da hasılatın kaydedilmesine ilişkin kapsamlı bir standardın bulunmaması ve mevcut US GAAP'in pek çok düzenleyici kuruluş tarafından hazırlanmış, çoğunlukla sektör bazlı, bazı bölümleri birbiri ile uyumlu olmayan ve anlaşılması güç olan 200'den fazla düzenlemeyi içermesi bir sorun olarak görölmektedir. Bu kadar çok sayıda düzenleme bulunmasına karşın, mevcut düzenlemeler hizmet sektörünü kapsamamakta ve sadece belirli alanlara özel olduğundan yeni gelişen iş alanlarının ihtiyacını da karşılayamamaktadır. Bunun yanında, konu hakkındaki mevcut kamuyu aydınlatma düzenlemeleri de açıklayıcı olmaktan uzak olup, çok geneldir.

Bu gerekçelerin yanı sıra, proje ile finansal tablo hileleri arasında hasılatın kaydedilmesine ilişkin olanların önemli bir yer tuttuğu da dikkate alınarak, US GAAP ve UMS/UFRS arasındaki bu konudaki önemli farklılıkların ortadan kaldırması da hedeflenmektedir. Projede iki organizasyonun kaynakları ortak kullanılmakta ve sonuçta açıklanacak tartışma metninde, taslak ve standardın koordine edilmesine çalışılmaktadır.

Mevcut durumda, konu hakkında çeşitli kavramlar üzerinde uzlaşmış ve bunların hasılat doğuran çeşitli işlemlere nasıl uygulanabileceği üzerinde çalışılmaktadır. Henüz standart olarak kesinleşmediği de dikkate alınarak, üzerinde uzlaşılan genel kavramlar hakkında aşağıda kısaca bilgi verilmektedir.

FASB ve IASB tarafından proje kapsamında, hasılat ve gider yaklaşımı yerine, varlık ve yükümlölük yaklaşımı benimsenmiştir. Hasılat ve gider yaklaşımı karın hesaplanması için hasılatın kaydedilme kriterleri üzerinde yoğunlaşırken, varlık ve yükümlölük modeli karı, varlık ve yükümlölüklerin tutarındaki değişimler

üzerinden hesaplamaktadır.¹⁹¹ Bu tercihin nedeni olarak ise hasılat ve gider yaklaşımında, hasılatın elde etme sürecini tanımlarken zorluklarla karşılaşılması ve takip etmenin güçlüğü gösterilmektedir.¹⁹²

Bu çerçevede, işletmeler müşteriler ile yaptıkları sözleşmeler kapsamında varlık ve yükümlülüklerindeki değişime göre, kazanma ve gerçekleştirme gibi herhangi başka bir kritere ihtiyaç duymasızın hasılatı kaydedebilecektir. Bu yöntemin uygulanabilmesi için sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerin ve bu yükümlülüklerin ölçme kriterlerinin de belirlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle projenin bir ayağını da yükümlülüklerin kaydedilmesi konusu oluşturmaktadır.

Projede hasılatın daha kesin tanımlanmasını amaçlayan iki görüş üzerinde hala tartışılmaktadır. Bu iki görüş arasındaki temel farklılığı, üçüncü kişinin yükümlülüğünü yerine getirme zamanı oluşturmaktadır. Söz konusu iki görüşü;

i. Genel Kapsamlı Performans Yaklaşımı (Broad Performance View): Bu tanıma göre hasılat, işletmenin müşteriye ulaşması için yönlendirilmiş hizmet, mal ve haklara ilişkin işlemlerden kaynaklanan varlıklarındaki artış veya yükümlülüklerindeki azalmadır.

Bu durumda, raporlama yapan işletme sadece kendi gerçekleştirdiği işlemlerden dolayı hasılat yaratabilmektedir. İşletme sahip olduğu malları müşteriye teslim ederse, bu malların işletme tarafından başkasına yaptırılmış olması veya işlem anında o mallara sahip olması aranmaksızın hasılatın gerçekleştiği kabul edilmektedir.¹⁹³

ii. Yükümlülüklerin Ortadan Kalkması Yaklaşımı (Liability Extinguishment View): Hasılat, işletmenin yükümlülüklerinde, gerekli performansın işletme veya işletme adına üçüncü bir kişi tarafından yerine getirilmesi nedeniyle meydana gelen azalmadır. Bu kapsamda, işletmenin yükümlüklerinin, müşteriye taahhüt edilmiş varlık ve hizmetlerin temininin işletmenin kendisi veya kendi adına

¹⁹¹ Michael Dobler, Silvia Hettich, **Retkinking Revenue Recognition**, Munich Business Research, 2006-03,(www.intranet-lehrstuhl.bwl.uni-muenchen.de/dispatch/Publication/Volltexte/3815.pdf), s. 3

¹⁹² ibid s. 9

¹⁹³ Epstein ve Mirza, 2004, s.251

başkası tarafından gerçekleştirilmesi ile ortadan kalkması ile hasılat gerçekleşmektedir.

Bu aşamada ikinci bakış açısının IASB tarafından daha çok benimsenmiş olduğu görülmektedir. Bunun yanında proje kapsamında, kazancın da tanımının yapılması ve hasılat ile arasındaki farkın daha da belirginleştirilmesi hedeflenmektedir.¹⁹⁴

Hasılatın ölçülmesi hususunda ise, Mayıs 2005'e kadar varlık ve yükümlülükleri makul değerleri ile değerleyen bir yöntem benimsenmiştir. Ancak, sözleşmesel haklardan kaynaklanan varlıklar makul değeri ile değerelebilmeye karşın, taahhüt edilen performansların yerine getirilmesinin makul değerle ölçülmesi konusunda anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Bunun üzerine, IASB ve FASB tarafından makul değere alternatif bir ölçüm yöntemi üzerinde çalışılmaya başlanmıştır. Bu yeni yöntem, toplam bedeli, tahmini fiyatları dikkate alarak performans yükümlülükleri arasında dağıtmayı öngörmektedir.

2.2. HASILATIN KAYDEDİLMESİNE İLİŞKİN HİLELER

Hasılat, hileye başvuru finansal tablo kalemleri arasında ilk sıralardadır. Hasılatla ilişkin hilelerde, işletmenin yapısına, satılan mamülün veya verilen hizmetin tipine ve yöneticinin hileyle ulaşmak istediği hedefe göre çeşitlenen pek çok yönteme başvurulabilmektedir. Bu yöntemler iki genel kategori altında sınıflandırılabilir.

İlk kategoriye, çeşitli sahtekarlıkların yardımı ile fiktif hasılat kaydedilmesi oluşturmaktadır.

İkinci kategoriye ise genel olarak hasılatın kaydedilmesine ilişkin muhasebe ilkelerine aykırı hareket edilmesi oluşturmaktadır. Bu hileler yapılırken de çeşitli sahtekarlıklara başvurulması söz konusudur. Bu tip hileler, muhasebe sistemi ile doğrudan ilgili olup, genellikle ilgili düzenlemeye veya finansal raporlamanın temel ilkelerinden olan gelir ve giderin eşleştirilmesi ile dönemsellik ilkesine aykırı hareket edilmesi suretiyle gerçekleştirilmektedir. İşletmeler iş süreçleri birbirinden büyük

¹⁹⁴ ibid s. 10

farklılıklar arz etmesine karşın, aynı dönemler itibariyle finansal rapor hazırlamak zorundadırlar. Bu durum, değerlendirme yöntemlerinin işletmelerin finansal sonuçları üzerinde etkili olmasına neden olmaktadır. Bazı işletmeler, hasılatlarını kaydederken gerekli değerlendirme ilkelerine uyarak ilgili dönemin performansını finansal raporlarına doğru olarak yansıtmamakta, dönemler arası kaydırmalar yapabilmektedir. Bu durum, süreklilik ilkesi çerçevesinde finansal tablo kullanıcılarına, işletme hakkında uzun dönemli bir bakış açısı ile dönemler itibariyle karşılaştırılabilir bir performansın sunulmasını engellemektedir. Bu gruptaki hileler; genellikle hasılatın erken kaydedilmesi, hasılatın ölçümünde yapılan hileler ve ilişkili taraflar kaynaklı hilelerden oluşmaktadır.

2.2.1. Fiktif Hasılat Kaydı

Fiktif hasılat kaydı, ortada henüz bir sipariş, hatta zaman zaman beklentisi bile bulunmazken, hasılatın finansal tablolarda gösterilmesini içermektedir. Fiktif hasılat genellikle başka sahtekarlıklarla desteklenerek ve diğer finansal tablo kalemlerinde yapılan hilelerle birlikte gerçekleştirilmektedir. Satışlara ilişkin sahte belge kullanmak veya mevcut belgelerde sahtekarlık yapmak, müşterilerle yapılan gizli anlaşmaları kullanmak, yasal defter ve kayıtlarda sahtekarlık ya da kayıtlar dışında finansal tablo hazırlanırken (konsolidasyon işlemleri, sınıflandırmalar ve düzeltmeler)¹⁹⁵ ayarlamalar yapmak suretiyle bu hileler gerçekleştirilebilmektedir.

Kayıtlarda ve finansal tablo düzeltmelerinde hile, fiktif hasılat kaydı yapılırken en sık kullanılan yöntemdir. Bu işlemler, genellikle çok sayıda, yüksek tutarlı olmayan, farklı kalemler kullanılan kaydın yevmiye defterine işlenmesi suretiyle gerçekleştirilmektedir. Bu yöntemle başvurulma nedeni, hesaplardaki yüksek tutarlı bir işlemin yapılan analitik incelemelerde ortaya çıkarılabilme olasılığıdır. Finansal tablolar oluşturulurken yapılan düzeltmeler sırasında hileye başvurulması durumunda ise, düzeltmeyi gerçekleştirenler genellikle daha yüksek

¹⁹⁵ Revenue Recognition-Lessons Learned From Restatements and Enforcement Actions, Ernst and Young Assurance And Advisory Business Services Report, December 2004, (<http://www.bnet.com/>), s. 7

kademedeki personel olduğundan, daha az sayıda ve üst düzeyden kişinin katılımı ile hile gerçekleştirilebilmektedir.¹⁹⁶

Bunun yanında, satış dökümanlarındaki sahtekarlık da fiktif hasılatı destekleyici işlemlerden biri olup, işletmeler, gerçek olmayan satışlarını sahte veya düzeltilmiş dökümanlar kullanılmak suretiyle desteklemeye veya gerçekmiş gibi göstermeye çalışabilmektedirler.¹⁹⁷ İşletmeler, fiktif hasılatı desteklemek için çok farklı türde döküman kullanabilmektedir. Bu kapsamda, hilelerin ortaya çıkarılması için, işletmelerde hasılatın kaydedilmesi amacıyla geçmişteki oturmuş politikaları ile uyumlu destekleyici dökümanların varlığı ile gerçekliğinin test edilmesi önem taşımaktadır.

Ek olarak, çalışanlara bildirilmeksizin yapılan çeşitli gizli anlaşma ve eylemler de fiktif hasılatı destekleyici organizasyonlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fiktif hasılat kaydı genellikle tek bir sahtekarlık veya işlem olarak gerçekleştirilmez. Çünkü bir seferlik olarak planlanan bir sahtekarlık dahi, onu desteklemek veya gizlemek için takiben pek çok sahtekarlık yapılmasını gerektirebilir. Örneğin, olmayan bir müşteriye satış yapılmış gibi kayıt yapıldığını varsayalım; öncelikle bu fiktif işlemten dolayı ödeme yapacak bir karşı taraf bulunmadığından, oluşan alacağın kayıtlardaki bakiyesinin nasıl kapatılacağı bir sorun teşkil etmektedir. Bu sorunu çözmek için bir süre sonunda alacağa karşılık ayrılabilir ancak, şirketin takip eden dönemlerdeki karı yeteri kadar yüksek değilse bu çözüm tercih edilmeyebilir. Karşılık ayrılarak bu işlem kapatılırsa bu sadece dönemler arasında bir kayma yaratacaktır. Bir diğer alternatif olarak alacağın oluşmasına neden olan malın defolu çıkması nedeniyle iade edilmiş gibi gösterilmesidir. Bu durumda bir başka hesap kaleminin daha amacı dışında kullanılması sonucu ortaya çıkmıştır. Daha da ileri gidilerek, alacak başka bir alıcının ödemesi ile eşleştirilip, fiktif hesap kapatılabilir. Ancak bu durumda bu kez diğer alıcının hesabı açık kalacak ve hesaplar arası kaydırmayı sürdürmek gerekecektir.

¹⁹⁶ ibid s. 7

¹⁹⁷ ibid s. 4

Bunun yanında, bağımsız denetim sırasında alacağın mutabakatının talep edilmesi durumunda hile ortaya çıkabileceğinden, bunun için de başka bir dizi organizasyona ihtiyaç olabilir. Böyle bir durumda destekleyici sahte belgeler almak ya da yaratmak yoluna gidilebilir ki, bu da yeni bir sahtekarlık anlamına gelecektir.¹⁹⁸

Aşağıda fiktif hasılat kaydına ilişkin çeşitli örnekler sunulmaktadır.

Cendant Corporation tarafından ard arda on iki yıl, finansal tabloların hazırlanması için yapılan düzeltmelerde hileye başvurulmak suretiyle firmanın satış hasılatının yüksek gösterildiği tespit edilmiştir. Bu işlem o kadar önemli etkiler yaratmıştır ki, diğer hilelerin de katkısı ile 500 milyon ABD Doları tutarında bir finansal tablo hilesini doğurmuştur.¹⁹⁹

Regal Communication adlı firmada ise fiktif hasılat kaydı şirket yönetiminin emri üzerine muhasebe personeli tarafından firmanın yevmiye defterine fiktif hasılat ve bunun karşılığı olarak alacak kaydedilmesi suretiyle gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında, bu fiktif kayıtlar, sahte veya yanıltıcı belgeler ve banka dekontları oluşturulmak suretiyle desteklenmiştir. Firmada yaratılan fiktif alıcı hesapları, daha sonra firma yöneticilerinin şirketleri üzerinden bizzat şirket fonları kullanılarak kapatılmıştır. Bu işlemin organize ediliş biçimi ile sadece gelir tablosu kalemlerinin değil, bilançodaki varlık kalemlerinin fiktif olarak yüksek gösterilmesi sonucu doğmuştur.²⁰⁰

Boston Scientific Corp.'un yönetimi ise, hasılat hedeflerini yakalayabilmek için, şirketin medikal ürün satışında artış göstermeye çalışmış, bunun için ticari depolar kiralamış ve fiktif olarak satış kaydı yapılmış ürünleri bu depolara göndermiştir. Bu işlem sonucunda, müşteri gibi gösterilenlerin ödeme yapmadığını saklamak üzere daha sonra çeşitli krediler sağlanarak, bu ürünlere ilişkin ödemeler yapılmıştır.²⁰¹

¹⁹⁸ Daniel V Dooley, **Financial Fraud: Accounting Theory and Practice**, Fordham Journal of Corporate&Financial Law 2002, (www.findarticles.com), s. 6,7

¹⁹⁹ Report Pursuant to Section 704 of The Sarbannes-Oxley Act, (<http://www.sec.gov>), s. 11

²⁰⁰ ibid s. 11

²⁰¹ Mulford ve Comiskey, 2002, s.162

California Micro Devices Co.'da da henüz sipariş verilmemiş ürünler işletme tarafından satılmış gibi gösterilmiş, yapılan anlaşmalar ve stoklama maliyetlerinin ödenmesi karşılığı distribütörlere dağıtılmış, anılan mallar belli bir süre sonra iade edilmiş gibi gösterilerek, işlem tersine çevrilmiştir.²⁰² Bu durumda hiç oluşmamış bir hasılat bir dönemin finansal tablolarına yansıtılarak yüksek gösterilmiştir.

Yapılan gizli anlaşmalarla sahte hasılat kaydına örnek olarak ise, Automated Telephone Management System Inc. tarafından yapılan işlemler gösterilebilir. Bu firma tarafından National Health Service adlı diğer bir firmaya 4,9 milyon ABD Doları tutarında telekomünikasyon ekipmanı satılmış gibi gösterilmiş, ancak karşı firma ne mal almış, ne de herhangi bir ödemede bulunmuştur. Alıcı tarafın genel müdürü tarafından satış yapılmış gibi gösterilmek üzere bir sözleşme ve alınan malların kurulumunun yapıldığına ilişkin bir belge imzalanmıştır. Bunun yanında, aynı kişi Automated Telephone'un bağımsız denetçilerini de yanıltmak üzere ilgili mutabakat mektuplarını da imzalamıştır.²⁰³

Sahte hasılatları gizlemek için birden fazla sahte işleme başvurulmasının örneği ise Cambridge Biotech Corp.'da görülmektedir. Söz konusu firma önce dağıtıcı firma ile sipariş etmediği bir malın kabulü ve karşılığını ödemesine gerek bulunmadığı hususunda anlaşmıştır. Takiben malların teslimi gerçekleştirilmiş ve gönderilen malların şirket stoklarına iadesini sağlamak üzere de başka bir organizasyon oluşturulmuştur. Aynı tutarda mal bu sefer üçüncü bir firmadan sahte bir işlemle sipariş edilmiş gibi gösterilmiş, sonrasında ise dağıtılan malların firmaya iadesi sağlanmıştır. Bunlar birlikte değerlendirildiğinde sıfır sonuç doğuran işlemlerdir. Ama raporlama yapılan dönemler itibariyle, satış, alacak ve stok rakamlarında fiktif değerlerin gösterilmesine yol açmıştır.²⁰⁴

²⁰² ibid s.163

²⁰³ ibid s.163

²⁰⁴ ibid s.163, 164

2.2.2. Muhasebe İlke ve Standartlarına Aykırı İşlemler

2.2.2.1. Hasılatın Erken Kaydedilmesi-Hesapların Dönem Sonunda Açık Bırakılması

Hem UMS 18'in hasılatın kaydedilmesine ilişkin düzenlemeleri hem de, US GAAP'da temel uygulama, hasılatın malın dağıtımı veya performansın ilgili bölümünün gerçekleştirilmesi ile kaydedilmesidir. Henüz anılan aşamalar sonuçlandırılmadan hasılatın kayda alınması, bir muhasebe hilesi olup, dönemsellik ilkesine de aykırı bir uygulama yaratmakta, gelecek döneme yansması gereken hasılatın erken kaydedilmesine neden olmaktadır. Hasılatın erken kaydedilmesinde de, yapılan bu hilenin desteklenmesi için çeşitli sahtekarlıklara başvurulup, organizasyonlar oluşturulduğuna sıklıkla rastlanmaktadır.

Hasılatın erken kaydedilmesinde sıklıkla uygulanan sahtekarlıklardan birini dönem sonunda, dönemi aşan satışların da hesaba alınmasını teminen defterlerin açık bırakılması, sözleşmelere ve diğer satış dökümanlarına geçmiş tarih atılması oluşturmaktadır.²⁰⁵ Bilgisayar saatlerinin geriye alınması ve satışın hukuken gerçekleşmemesine karşın malların dağıtımının gerçekleştirilmesi gibi işlemler de bu kapsamda değerlendirilebilir.

Bu tip hilelerin uygulanış biçimi de aşağıda verilen örneklerle açıklanmaya çalışılmaktadır.

Örneğin, Sirena Apparel Group hakkında SEC tarafından yapılan incelemede, Şirket yöneticilerinin satış hasılatını önemli ölçüde yüksek gösterdiği tespit edilmiştir. Bu işlem, yönetimin çalışanların Mart 1999 döneminde satış hedeflerinin tutturulması için dönem sonunda hesapları açık bırakma ve bilgisayar saatinin geri alınması yönünde talimatlandırması ile gerçekleştirilmiştir. Bu yolla Nisan 1999'da yapılan mal teslimleri Mart ayında gerçekleştirilmiş gibi gösterilmiş ve dolayısıyla da yılın ilk çeyreğinin satış hasılatı artırılmıştır. Bu işlemi saklamak için personele ayrıca sahte teslimat belgeleri hazırlamaları emri de verilmiştir.²⁰⁶

²⁰⁵ Revenue Recognition-Lessons Learned From Restatements and Enforcement Actions, Ernst and Young Assurance And Advisory Business Services Report, December 2004, (<http://www.bnet.com/>), s.7

²⁰⁶ Report Pursuant to Section 704 of The Sarbannes-Oxley Act, (<http://www.sec.gov>), s. 8

Bunun yanında, Twinlap Corp. da dönem içinde siparişi alınmış ancak, henüz teslimatı gerçekleştirilmemiş malları, henüz satış tamamlanmamış olmasına rağmen satış hasılatı içerisinde göstermiştir.²⁰⁷

Halka açılmasını takiben Pinnacle Micro Inc. kamuya duyurduğu finansal tablolarında sürekli artan bir satış çizgisi sergilemiştir. Şirket'te satış hacimlerini yükseltme stratejileri kapsamında ulaşılması güç satış hedefleri belirlenmiştir. Bu hedefleri tutturabilmek için yöneticiler, bir ara dönemde satışlar belirlenen hedefi yakalayamamış ise çalışanlar, dağıtımı sürdürmeleri ve bu dağıtımları satış dönem içerisinde yapılmış gibi hasılatı kaydetmeleri için yönlendirmişlerdir. Bunu sağlamak için çalışanlara paketleme listelerine, teslimat kayıtlarına ve faturalara geçmiş tarih atılması talimatı verilmiştir. Bu kapsamda otomatik tarihleme yapan bilgisayarların saatleri de işlemi gizlemek üzere ayarlanmıştır. Pek çok işlemde, anılan dönemde dağıtıldığı kayıtlarda gösterilen miktarda ürün firma stoklarında dahi yer almamaktadır.²⁰⁸

Daha da ötesi, henüz siparişi bile alınmamış ancak, sipariş beklentisi taşıyan satışların ilgili dönemde gerçekleştirilmiş gibi kaydının yapıldığına da rastlanmaktadır. Bu duruma, özellikle tanıtım amaçlı olarak müşteriye gönderilen ürünlerin satış gibi gösterilmesinde rastlanmaktadır. Örneğin Digital Lightwave Inc., ürettiği ürünleri henüz bir sipariş talebi bulunmayan karşı tarafa teslimatını yapmış ve bunun sonucunda ilgili tutarı hasılat olarak kayıtlarına yansıtmıştır. Ancak, bu gönderilen ürünler henüz siparişi alınmamış, tanıtım ürünleri olup, daha sonra karşı tarafça beğenilmeyerek şirkete iade edilmiş ve hasılat kaydının geri çevrilmesi gerekmiştir.²⁰⁹ Bu durumda da, satışın erken kaydedilmesinin sağlanmasını teminen tüm unsurları ile bir satış oluşmadan önceden kaydı ile satışların ilgili dönemde artırıldığı görülmektedir.

²⁰⁷ Mulford ve Comiskey, 2002, s.160

²⁰⁸ ibid s.160-161

²⁰⁹ ibid s.161

2.2.2.2.Faturalanan Fakat Müşteri Adına Stokta Tutulan Mallar (Bill and Hold Sales)

Müşteri tarafından bir malın satın alınması, ancak müşteri tarafından satılan malın fiziki saklamasının belli bir yere teslimatı talep edilene kadar satıcı tarafından gerçekleştirilmeye devam edilmesinin talep edilmesi şeklinde satış uygulamaları bulunmaktadır.

UMS 18'in metninde açıkça bu tipte işlemlerin nasıl muhasebeleştirileceği hususunda bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak standardın ekinde bu tip işlemlerin muhasebeleştirilmesinde dikkat edilmesi gereken hususlara yer verilmektedir. Söz konusu ekte, müşterinin malın sahipliğini edinebilmesi, dolayısıyla hasılatın kaydedilebilmesi için;

- i.**Dağıtımın yapılacağıının muhtemel olması,
- ii.**Hasılatın kaydedildiği anda, malın elde ve dağıtım için hazır bulunması,
- iii.**Alıcı tarafından özellikle dağıtımın daha sonra yapılmasının talep edilmesi,
- iv.**Normal satış koşullarının uygulanması,

gerektiği belirtilmiştir. Bunun yanında, eğer sadece alıcının malı edinmek yönünde bir niyeti varsa veya dağıtım zamanında gerçekleştirebilmek için üretim yapıldı ise, bu durumda hasılat kaydının yapılmaması gerektiği de standart ekinde açıkça belirtilmiştir.

US GAAP kapsamında SEC tarafından yayınlanan SAB 104'de de bu tip işlemlerde hasılatın kaydedilmesi için belirli koşulların sağlanması gerektiği belirlenmiştir. Bunlar büyük ölçüde UMS 18 ekinde belirtilenler ile uyumlu olmakla birlikte biraz daha ayrıntılıdır.

Anılan düzenlemeler uyarınca, bu tip işlemlerde hasılatın kaydedilebilmesi için sağlanması gereken şartlar aşağıda verilmektedir.

- i.** Sahiplik riski alıcıya geçmiş olmalıdır.
- ii.** Alıcı malı almak yönündeki iradesini tercihen yazılı bir anlaşmada açıkça belirtmiş olmalıdır.

iii. Satıcı değil alıcının, malların bir süre daha firmada tutulmasını talep etmesi gerekir. Alıcının bu talebi genellikle yazılı bir biçimde oluşturulmalı ve bu yönde bir talebe neden olan gerçek bir işletme amacı olmalıdır.

iv. Dağıtım için belirlenmiş bir takvim olmalı ve bu kapsamda belirlenen dağıtım tarihi mantıklı ve alıcının iş yapma biçimi ile uyumlu olmalıdır.

v. Satıcı, satış sürecinin tamamlanmasını engelleyebilecek herhangi bir yükümlülüğü sürdürmemelidir.

vi. Saklanan bu tip ürünler, şirket stoklarından ayrılmalı ve diğer siparişlere ilişkin yükümlülüklerin yerine getirilmesinde kullanılmamalıdır

vii. Ürünler tamam ve teslimat için hazır olmalıdır.

Bu kriterler bir kontrol listesi şeklinde olmayıp, işlemin niteliği gereği, tüm koşullar sağlanmasına karşın hasılatın gerçekleşmediği durumlar da oluşabilecektir. Belirlenen kriterlerin oldukça kısıtlayıcı olması nedeniyle bu tip satış işlemlerinde hasılatın kaydedilmesinin, dağıtımdan önce gerçekleştiği durumlara uygulamada pek sık rastlanmamaktadır.²¹⁰

Bu işlemler hasılatın erken kaydedilme aracı olarak muhasebe hilelerinde sıklıkla kullanılmakta olup, aşağıda bu tip hilelerin nasıl gerçekleştirildiğine ilişkin çeşitli örnekler verilmektedir.

SEC tarafından yapılan incelemedeki tespitlere göre, Sunbeam Corp. çeşitli finansal kolaylıklar sunarak, henüz ürünlerine ihtiyaçları yokken müşterilerinin sipariş yazdırmalarını ve dağıtımı talep edilene kadar ürünlerin firmada tutulmasını talep etmelerini sağlamıştır. Ayrıca firma tarafından bu organizasyona ilişkin tüm maliyetler de karşılanmıştır. Bu tespitler sonucu SEC tarafından firma hakkında şarta bağlı ve alıcı tarafından değil, firma tarafından yönlendirilen bu işlemlerle hasılatın erken kaydedildiği kanaatine ulaşılarak yasal işlem yapılmıştır.²¹¹

²¹⁰ Revenue Recognition-Lessons Learned From Restatements and Enforcement Actions, Ernst and Young Assurance And Advisory Business Services Report, December 2004, (<http://www.bnet.com/>), s. 6

²¹¹ Report Pursuant to Section 704 of The Sarbanes-Oxley Act, (<http://www.sec.gov>), s. 9

Bu konuda verilebilecek bir diğ er örnek de, Digital Lightwave, Inc adlı firmanın 1997'nin altı aylık dönemine ilişkin faturalanan, fakat dağıtımını ileriki bir tarihte gerçekleştirilecek olan 1,5 milyon ABD Doları tutarındaki malı finansal tablolarında hasılat olarak kaydetmesi oluşturmaktadır. Bu işlemde de, hasılatın kaydedilmesi için belirlenenen tüm koşullar sağılanmamış durumdadır. Her şeyden önce müşterinin siparişi daha ileri bir tarihte yapılmıştır. Bunun yanında, bu talepte açıkça sahipliğıne ilişkin tüm risklerin müşteriye ge tiğı belirtilmemektedir. Dahası, işlemin bu şekilde gerçekleştirilmesini talep eden müşteri değıl, şirkettir. Ayrıca sipariş tarihi itibarıyla söz konusu mallar henüz hazır da olmadığından o tarihte talep edilse bile dağıtımını yapılabilecek durumda değıldir. Bütün bunlar dikkate alındığında, firma tarafından bu hasılat kaydının o dönemde yapılmaması gerektiğı g r lmektedir.²¹²

2.2.2.3.Konsinye İşlemler

Pek çok firma ürünlerinin satışını perakendeciler veya bayiler vasıtası ile konsinye olarak gerçekleştirmektedir. Bu tip işlemlerde satıcı veya konsinye işlemini yapan taraf malın sahipliğıne ilişkin hakları bünyesinde tutmakta, perakendeci veya bayiler ise malın satışına aracılık hizmeti sunmaktadır. Bayi yaptığı satışlar üzerinden komisyon almakta ve satış karşılığı aldığı nakitten alması gereken komisyonu düşmesi sonucu kalan miktarı satıcı tarafa belli zaman aralıkları ile aktarmaktadır. Bu tip işlemlerde aslında mallar satılmak üzere başka bir mekana aktarılmış bulunmaktadır.²¹³

UMS 18'de bu konuda açık bir hüküm bulunmamasına karşın, ekindeki açıklamalarda, konsinye işlemler dağıtımının çeşitli kısıtlara tabi olarak ger ekleştirildiğı durumlar arasında sayılmış ve malların satıcı adına pazarlanmak üzere alındığı bu tip konsinye işlemlerde, hasılatın satıcı tarafından ancak malın

²¹² Mulford ve Comiskey, 2002, s.178

²¹³ Revenue Recognition-Lessons Learned From Restatements and Enforcement Actions, Ernst and Young Assurance And Advisory Business Services Report, December 2004, (<http://www.bnet.com/>), s. 7

dağıtımını yapılan tarafça malın üçüncü kişilere satışının gerçekleştirmesi durumunda kaydedilebileceği belirtilmiştir.

Diğer taraftan, yapılan işlemlerde dağıtılan mala ilişkin sahipliğin distribütör veya aracıya geçtiği ancak işlemin özü itibarıyla konsinye veya finansman niteliği taşıdığı durumlarla da karşılaşılabilir. Bu duruma, mallar distribütöre gönderilmesine karşın distribütör tarafından bu malların talep edilmediği veya distribütörün bu malları ödemek için mallar satılmadıkça gerekli finansmanı sağlamasının mümkün olmadığı durumlar sayılabilir.

UMS 18'in ekinde bu tip durumları da kapsamak üzere bir açıklamaya yer verilmiş bulunmaktadır. Bu çerçevede, distribütör, bayi veya bu tip aracılık hizmeti sunan kuruluşlara yapılan satışlara ilişkin hasılatın, genellikle sahipliğe ilişkin risk ve getirilerin geçmesi ile kaydedilmesine karşın, alıcı tarafın işlemin özünde aracı sıfatı ile hareket etmesi durumunda bu işlemin konsinye işlemi olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

FASB'nin 48 nolu İade Hakkı Tanınan Ürünlere İlişkin Hasılatın Kaydı Bildirimi'nde²¹⁴ alıcının iade hakkının bulunduğu durumlarda hasılatın satış anında kaydedilebilmesi için diğer hususlar yanında, alıcının satıcıya ödeme yapmasının zorunlu olması, bu ödeme yükümlülüğünün alıcı tarafından malın satışı şartına bağlanmamış olması ile alıcının satıcı tarafından sağlanan dışında ekonomik varlığının bulunması şartlarının sağlanması gerektiği yönünde düzenlemeler bulunmaktadır.²¹⁵

Bu tip işlemlerin ayırt edilebilmesi; işleme ilişkin bilgi, belge ve durumların dikkatli analizini, tarafların hak ve alacaklarının anlaşılmasını ve bunun yanında satıcının iş yapış şeklindeki geleneklerin anlaşılmasını gerektirmektedir.

SEC tarafından yayınlanan SAB 101-104²¹⁶ de de, malın sahipliği karşı tarafa geçmiş olsa bile, işlemde belirlenen koşullardan biri veya daha fazlasının

²¹⁴ FASB Statement No 48: Revenue Recognition When Rights of Return Exist

²¹⁵ <http://www.fasb.org/pdf/fas48.pdf>

²¹⁶ <http://www.sec.gov/interps/account/sab104rev.pdf> , <http://www.sec.gov/interps/account/sab101.htm>

karşılanmaması durumunda hasılatın kaydedilmemesi gerektiği düzenlenmiştir. Bu çerçevede;

i. Malların iadesine imkan tanındığı durumlarda;

-Alıcı satıcıya alım anında ödeme yapmıyor ve ödeme yapması için belli bir takvim belirlemiyorsa, ya da belli bir takvim belirlenmesine karşın bu tarih alıcı tarafından malın üçüncü bir kişiye satışı veya alıcı bünyesinde kullanım veya tüketimi sonrasına erteleniyorsa,

-Malların zarara uğraması, bozulması veya çalınması gibi durumlarda alıcının satıcıya karşı yükümlülüklerinde değişiklik yapılması sözkonusu ise (örneğin alıcının yükümlülüklerinin tamamen ortadan kaldırılması veya alıcıya geri ödeme yapılması gibi),

-Alıcının satıcı tarafından sağlanan dışında ekonomik gücünün bulunmaması,

-Satıcının alıcı tarafından malın üçüncü kişilere satışı kapsamında gelecekte yerine getirmesi gereken pek çok yükümlülüğünün bulunması,

ii. Satıcının malı finansman veya elde tutmadan kaynaklanan maliyetlerdeki önemli dalgalanmalar dışında değişikliğe tabi olmayacak belirli bir fiyattan geri alma taahhüdünün bulunması ve satıcı tarafından yapılacak olan ödemenin alıcı tarafından alım ve finansman dahil elde tutma maliyetlerindeki önemli dalgalanmaları karşılayacak biçimde ayarlanabilmesi örneğin,

-Üçüncü kişilere satış gerçekleştirilene kadar satıcının alıcıya faizsiz veya piyasa faizinin altında finansman sağlanması,

-Satıcı tarafından alıcı adına üçüncü kişi ile yapılan bir finansman işlemine ilişkin faiz bedelinin karşılanması,

-Satıcının malın fiyatının alıcının satıcıya ödeme yaptığı tarih ile aldığı malları üçüncü bir kişiye sattığı tarih arasında katlandığı finansman maliyetini temsil eden belli bir kısmını, geri ödeme yönünde bir uygulamasının bulunması,

gibi durumlar SEC tarafından işlemin niteliğinin belirlenmesinde dikkate alınması gereken konular olarak belirlenmiştir.

Bütün bu hususlar dikkate alındığında, bir işlemin özünde niteliğinin ne olduğunun ortaya konulması için, konsinye işlem mi, finansman mı, ya da hasılatın kaydedilmemesi gereken başka bir organizasyon mu olduğunun belirlenmesi için bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Bu itibarla, yukarıda verilen çeşitli kriterlere ek olarak, değerlendirilen işlemin diğer karakteristik özellikleri, satıcının iş yapma uygulamaları, aracılık hizmeti sunan firmanın operasyonel geçmişi, rekabetin yarattığı baskılar ve resmi olmayan iletişim verileri de ödemenin distribütör tarafından alınan malın üçüncü kişilere satılması sonucuna bağlı olduğuna işaret edebilecektir. Bu gibi durumlarda da henüz satış oluşmadığından distribütöre malın gönderilmesi ile hasılatın kaydedilmemesi gerekecektir.

Konsinye işlemlerinde yapılan hilelere örnek olarak Network Associates adlı firmanın, hasılat ve kar hedeflerini tutturmak için yaptığı işlemler gösterilebilir. Adı geçen firma distribütörlerine çeşitli ödemelerde bulunup, başka imkanlar sağlanmış ve aralarındaki ilişkinin niteliği tam ve doğru olarak finansal tablolara yansıtılmamıştır. Bunun sonucu, SEC tarafından Network Associates'in 1998-2000 arasındaki finansal tablolarının özellikle hasılat ve kar rakamları bakımından önemli ölçüde yanıltıcı olduğu belirlenmiştir. Yapılan işlemlerin SEC tarafından incelenmesi neticesinde, distribütörlerin kendilerine gönderilen mallara ilişkin ödeme yapmasının, bu malların üçüncü kişilere satışına bağlı olduğu, firmanın ana distribütörlerine fazla malı stokta tutmaları için çeşitli bedeller ödediği, yapılan bu ödemelerin yanıltıcı biçimde pazarlama gideri olarak sınıflandırıldığı, distribütörlerin esasen malları teslim almalarına değil üçüncü kişilere satmasına bağlı olarak ödeme yükümlülüğü bulunduğu, dolayısıyla firmadan mal alımlarının distribütörler tarafından konsinye işlemi olarak değerlendirildiği tespit edilmiştir. Tüm bu tespitler özünde konsinye işlemi olan ve distribütöre satış anında hasılatın kaydının

yapılmaması gereken işlemlerin, çeşitli usullerle gizlenerek hasılat tutarının artırıldığını göstermektedir.²¹⁷

2.2.2.4.Finansman İşlemlerinin Hasılat Olarak Kaydedilmesi

Bir önceki başlık altında değerlendirildiği üzere yapılan işlemin, olayın niteliği ve işleyiş biçimine göre çok farklı amaçlara yönelik olması sözkonusu olabilmektedir. Bu kapsamda, işlemin niteliği değerlendirildiğinde, esasen bir satış değil finansman işlemi olduğu sonucuna ulaşılması da mümkündür.

Muhasebede özün önceliği prensibi işlemlerin niteliğinin belirlenmesinde temel kriterdir. UMS 18'in metninde bir işlemin finansal bir işlem olup, olmadığının ayırt edilebilmesini sağlayan açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak standardın ekinde, satış ve sonrasında geri almaya ilişkin (swaplar dışında), malın satışı ile aynı malın belli bir süre sonra tekrar satın alınmasının da taahhüt edildiği veya satıcının geri alım veya alıcının malın iadesini talep etme opsiyonunun bulunduğu durumlarda, finansal varlıklar dışındaki bu tip anlaşmaların koşullarının özünde mala ilişkin tüm risk ve getirilerin alıcıya geçip geçmediği yönünden incelenmesi ve ona göre hasılatın kaydedilmesi gerektiği belirtilmektedir. Eğer hukuki olarak mal sahipliği alıcıya geçse dahi satıcı mala ilişkin risk ve getirileri bünyesinde barındırmaya devam ediyorsa, bu durumda malın satışı ve geri alınışına ilişkin bu işlemin bir finansman işlemi olarak değerlendirilmesi ve hasılatın kaydedilmemesi gerektiği de ifade edilmiştir.

FASB'nin 49 Nolu Ürünün Finansmanı İçin Yapılan İşlemler Bildirimi'nde²¹⁸ ise bir stoğun satışı için yapılan organizasyonun ne zaman bir finansman işlemi olarak değerlendirilebileceğine ilişkin kriterler belirlenmiştir. Bu düzenleme uyarınca, ürün finansmanı uygulaması; bir işletmenin stoklarını satma ve sonrasında aynı malı veya sattığı üründen üretilen bir malı geri alma yönünde anlaşmasıdır. Bu durum geri-alım fiyatının orjinal satış fiyatına, taşıma ve finansman maliyetlerinin eklenmesi suretiyle belirlenmesi ya da bunun yapılmadığı durumda üçüncü kişiye

²¹⁷ <http://www.sec.gov/litigation/complaints/comp18748.pdf>

²¹⁸ FASB Statement No:49: Accounting for Product Financing Arrangements (<http://www.fasb.org/pdf/fas49.pdf>)

satış fiyatının garanti edilmesi yönündeki uygulamaları içermektedir. Anılan düzenleme uyarınca, bu tip ürün finansmanı işlemlerinin satış olarak değil borçlanma işlemi olarak değerlendirilerek muhasebeleştirilmesi gerekmektedir.²¹⁹

Bu işlem, özellikle üretim süreci uzun zaman alan ve dolayısıyla önemli finansman yükü taşıyan mamüller üreten firmalar (uçak, gemi, whisky v.b.) tarafından kullanılmaktadır. Bu tip firmalar için ürünlerin satışı sonucu nakit elde edilmesi de uzun zaman aldığından, geleneksel finansman kaynaklarının (örneğin banka kredisi) gibi kullanılması güç olmaktadır. Bu tip firmalar finansman için şirket ürünlerini bir finansman şirketine satmakta, bu aşamada satış olarak kaydedilen işlem, aslında firma tarafından satılan malın geri alınması yönünde bir opsiyon da içerdiğinden tam olarak bir satış işlemi niteliği taşımamaktadır. Şirket tarafından stoğun geri alınması aşamasında fiyat, finans kurumunun sağladığı finansmanın yükünü de içerecek şekilde daha yüksek olarak belirlenmektedir. Finansman giderinin yerini bu işlemde ilk satış fiyatı ile geri satın alma fiyatı arasındaki fark oluşturmaktadır. Böylece şirketin finansal borcu finansal tablolara yansıtılmamış, hasılat kaydı yapılmış ve finansman sağlanmış olmaktadır. Bu durum, yüksek stok tutma problemi taşıyan bir firma olduğunu gizlemek veya verimlilik oranlarını (stok devir hızı gibi) yüksek göstermek isteyen firmalar tarafından özellikle kullanılabilmektedir.²²⁰

2.2.2.5. Malların Dağıtım Kanallarına İstiflenmesi²²¹

Bu hile tipinin aslında ortada henüz bir sipariş bulunmazken yapılan mal dağıtımına benzediği düşünülebilir. Buradaki fark, bu hile tipinde ortada bir siparişin bulunmasıdır. Bu işlemi, firmanın dağıtım kanallarının kısa süre için verilen çok büyük iskontolarla ihtiyaçlarının üstünde alım yapmaya sevk edilmesi oluşturmaktadır. Bu durumda firma dağıtım kanallarına, satılması uzun süre alacak miktarda mal istifleyerek, gelecek dönemlerde finansal tablolarına yansıtacağı

²¹⁹ Revenue Recognition-Lessons Learned From Restatements and Enforcement Actions, Ernst and Young Assurance And Advisory Business Services Report, December 2004, (<http://www.bnet.com/>), s. 9

²²⁰ Griffiths, 1995, s.132-134

²²¹ İngilizce yazında “channel stuffing” olarak adlandırılmaktadır.

satışlarını bu döneme çekmiş olmaktadır.²²² Bazen firmalar distribütörlerine satamadıkları malların iadesi için de normalde uygulananın dışında daha esnek koşullar önerebilmektedir.²²³

Bu tip durumlarda, ortada bir sipariş ve nihayetinde teslimat bulunduğundan, bu durumun bir finansal raporlama hilesini teşkil etmediği kanaatine ulaşılabilir. Bu tip işlemlerde hasılatın kaydedilmesinde, uygulanan bu büyük indirimler veya sunulan gevşetilmiş iade politikalarının etkisinin doğru yansıtılıp yansıtılmadığı önem taşımaktadır.²²⁴ Bunun yanında, bu saldırgan özendirme çalışmaları taraflar arasında bir takım ek anlaşmaların da yapılmasını doğurabilmektedir. Bu durumda, bu anlaşmaların gizlenip gizlenmediği veya anlaşmalarda belirlenen şartların hasılatın kaydedilmesini engelleyip engellemeyeceğinin de değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu kapsamda yapılan işlemlerin etkisinin, UMS 18 uyarınca özellikle satışın gerçekleştiği kabul edilebilmesi için yerine getirilmesi gerekli şartlardan olan, hasılatın güvenilir bir şekilde ölçülebilmesi konusu kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Standart ekinde, eğer malların iade edilme ihtimali konusunda bir belirsizlik bulunuyor ise, teslim edilen malların alıcı tarafından açıkça kabul edilmesinden veya iade için belirlenen sürenin dolmasının ardından hasılatın kaydedilmesi gerektiği belirtilmektedir. Dolayısıyla bu tip işlemlerle birlikte sunulan kolaylaştırılmış iade hakları ve varsa diğer koşulların hasılatın kaydedilmesine etkisinin dikkatle değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bunun yanında, US GAAP'da iade hakkının tanındığı durumlarda teslimle birlikte hasılatın kaydedilebilmesi, diğer koşullar yanında, gelecekteki iade ihtimallerinin hesaplanabilmesine de bağlanmıştır. Bu hesaplamaları yapabilmek için şirketler genelde geçmiş verileri kullanmakta olup, eğer bu tip distribütörlere mal istifleme uygulamalarında, farklı iade kriterleri de sağlanıyorsa, geçmiş verilere

²²² Mulford ve Comiskey, 2002, s.171

²²³ Revenue Recognition-Lessons Learned From Restatements and Enforcement Actions, Ernst and Young Assurance And Advisory Business Services Report, December 2004, (<http://www.bnet.com/>), s. 5

dayanılarak yapılan hesaplamaların hasılatın kaydedilmesi için gerekli verileri sağlayıp sağlamayacağı da tartışmaya açık hale gelmektedir. Bu durumda, hasılatın kaydedilebilmesi için iade için verilen sürelerin dolmasının beklenmesi veya distribütöre teslim edilen malın üçüncü kişilere satışı sonrası hasılat kaydının yapılması daha doğru olabilecektir.²²⁵

Bu duruma örnek olarak, Bausch&Lomb Inc'in 1993 yılının üçüncü çeyreğinde yürüttüğü saldırgan pazarlama ve reklam kampanyası verilebilir. Anılan dönemde firma, ürettiği kontak lenslerin distribütörlerine büyük iskontolar önermiştir. Bu promosyon, firmanın anılan döneme ilişkin tahminlerin üzerinde bir hasılat rakamı açıklamasına yol açmıştır. Ancak işlem sonucunda firma dağıtım kanallarına takip eden dördüncü çeyrekteki piyasaya satış tutarlarını dahi aşacak tutarda mal istiflemiştir. Bunun üzerine yılın sonunda firma distrütörlerini daha fazla alıma ikna edebilmek için, başka promosyon tekniklerine başvurmuş ve ödeme sürelerini uzatarak daha fazla alım konusunda distribütörlerini iknaya çalışmıştır. Bazı distiribütörler imkanların sunulduğu iki haftalık süre içerisinde iki yıllık bir sürede satabileceğinin üzerinde mal alımında bulunmuştur. SEC tarafından bu olayda yürütülen incelemelerde, firma tarafından distribütörlerine önemli miktarda alım yapmaları için yapılan ısrarların, bölgesel olarak yapılan çeşitli sözleşmelerde firmanın distribütörlere, satamadığı mallar için ödeme yükümlülükleri bulunmadığını kabul etmeye kadar götürdüğü tespit edilmiştir. Bunun üzerine, bu tip taahhütler sonucu yapılan satışların şarta bağlı nitelik kazandığı dolayısıyla hasılatın kaydedilmemesi gerektiği sonucuna varılmıştır.²²⁶

²²⁴ Richard C. Sauer, **Financial Statement Fraud: The Boundaries of Liability Under the Federal Securities Laws**, The Business Lawyer, Vol. 57, May 2002, (<http://www.abanet.org/buslaw/corporateresponsibility/clearinghouse/sauer.pdf>), s. 971

²²⁵ Revenue Recognition-Lessons Learned From Restatements and Enforcement Actions, Ernst and Young Assurance And Advisory Business Services Report, December 2004, (<http://www.bnet.com/>), s. 5

²²⁶ Sauer, 2002, s.971

²²⁶ Revenue Recognition-Lessons Learned From Restatements and Enforcement Actions, Ernst and Young Assurance And Advisory Business Services Report, December 2004, (<http://www.bnet.com/>), s. 5-6

2.2.2.6. Kapora Karşılığı İşlemlerde Hasılatın Kaydı²²⁷

Müşterilerle ilişkilerde başvuru yöntemlerinden biri de belli bir malın müşteri tarafından verilen kapora karşılığı ayrılıp, malın tesliminin ve ödeme koşullarının ayrıntısının daha sonra belirlenmesidir.

Örneğin, bir perakendecinin müşterilerine kapora karşılığı malların adlarına ayrılması yönetimi ile satış yaptığını, bu kapsamda malın satıcıda saklamaya devam edilip, diğer mallardan ayrıldığını ve karşılığında kapora veya depozito olarak bir bedelin müşteriden alındığını varsayalım. Satıcı müşterinin mal alımını tamamlaması için bir süre belirleyebilir, ancak depozitoyu aldığı anda senet almak veya sabit ödeme planları konusunda henüz anlaşılmamış olabilir. Mal müşteriye tüm alım bedelini ödeyene kadar teslim edilmeyecektir. Müşteri kalan alım bedelini ödemez ise verdiği depozitoya ilişkin haklarından vazgeçmiş sayılacaktır. Bunun yanında, ayrılan mala bir zarar gelmesi, çalınması veya kaybolması durumunda satıcı aldığı depozitoyu geri ödemek veya malı yerine koymak zorundadır²²⁸.

SEC tarafından yayınlanan SAB 101’de yukarıda örneklenen işlem hakkında, hasılatın ne zaman kaydedileceği yönünde soru cevap şeklinde yapılan yorumda, işlemde sadece depozito alınmış olduğu, mala ilişkin tüm risklerin halen satıcı tarafında kaldığı, satıcının müşteriden kalan alım fiyatını talep etmek yönünde hukuki bir hakkının bulunmadığı dikkate alarak, bu işlemde hasılatın ancak malın karşı tarafa teslimi ile kaydedilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Buna benzer işlemlerde hasılatın kaydının hangi aşamada yapılacağına ilişkin UMS 18’in ekinde yer alan açıklamalarda, müşteri tarafından son taksit ödemesinin de yapılması sonrasında ancak malın teslim edileceği bu tip depozitolu satışlarda, hasılat kaydının malın teslimatı ile gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ancak standart ekinde, önceki deneyimler bu tip işlemlerde satışların çoğunun gerçekleştiğini gösteriyorsa ve hasılatın malın elde bulunması, ayrılması ve alıcıya teslim için hazır olması durumunda önemli miktarda depozitonun müşteriden alınması ile hasılatın kaydedilebilmesi şeklinde bir istisnaya da yer verilmiştir.

²²⁷ İngilizce yazında “lay away sales” olarak adlandırılmaktadır.

²²⁸ Hurtt, Kreuze ve Langsam, 2000, s.53

Bu durumda, yine işlemin niteliğinin, haklar ve yükümlülükler ile gelecekte yapılması gerekli işlemlere ilişkin taahhütler dikkate alınarak hasılatın zamanında kaydedilip kaydedilmediği yönünden değerlendirilmesi gerekecektir.

2.2.2.7. Mal Takası Suretiyle Hasılat Kaydedilmesi²²⁹

Mal takası işlemleri işletme tarafından bir malın satışı veya hizmetin sunulması karşılığında yine karşı taraftan benzer değerde bir mal veya hizmetin alınması şeklinde gerçekleştirilmektedir. Genellikle bu işlemler aynı anda olmakta veya benzer zamanlarda, bir işleminin gerçekleştirilmesi karşılığı olan işlemin gerçekleştirilmesi beklenerek sonuçlandırılmaktadır. Bu işlemler bazen beraberinde bazı nakit hareketlerini de getirebilmektedir.²³⁰

Bu durumda, bu işlemde uygulanan değer nasıl belirlendiği önem taşımaktadır. İşlemi gerçekleştiren taraflarca karşılıklı olarak işlemin bedelinin yüksek gösterilmesi, finansal tablolarda hasılat tutarının ve bunun yanısıra eğer tam olarak finansal tablolara yansıtıldı ise, maliyetlerin yüksek gösterilmesine yol açabilecektir. Eğer takas edilen mala ilişkin hasılatın kaydı ile karşılığı olarak işletme stoklarına giren malın satışı aynı hesap döneminde gerçekleştirilmez ise hasılat yüksek gösterilmesine karşın, yüksek gösterilen mal bedeli maliyetlere yansımamış olacak, bunun yanında net kar tutarı üzerinde de hile yapılmış olacaktır.²³¹

Bu tip işlemler genellikle hasılat rakamının firma değerlemelerinde önemli görülüp, dikkate alındığı durumlarda sıklıkla kullanılmaktadır.

Anılan takas işlemlerinde hile olup, olmadığının tespitinde, bu işlemin geçerli bir işletme mantığı taşıyıp taşımadığının, takas edilen malların benzer bir nitelik taşıyıp taşımadığının, işlemde uygulanan takas değerinin makul olup olmadığının ve hasılatın zamanında kaydedilip kaydedilmediğinin değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu takas işlemleri gerçekleştirilirken, çeşitli aracı firmalar kullanılması

²²⁹ İngilizce yazında “round tripping”, “Back to Back-Non-Monetary Transactions” olarak adlandırılmaktadır.

²³⁰ Revenue Recognition-Lessons Learned From Restatements and Enforcement Actions, Ernst and Young Assurance And Advisory Business Services Report, December 2004, (<http://www.bnet.com/>), s. 4, 5

²³¹ ibid s. 5

suretiyle bir kaç adımda işlemin gerçekleştirilmesi veya ilişkili firmalar vasıtası ile işlemlerin yürütülmesi gibi durumlara da sıklıkla rastlanabilmektedir.

UMS 18’de malların takası durumunda hasılatın kaydedilme prensipleri uyarınca bir mal veya hizmetin, benzer özelliklere ve değere sahip mal veya hizmet ile değiştirilmesi durumunda gelirin elde edilme sürecinin tamamlanmadığı ve dolayısıyla bu işlemin hasılat doğuran bir olay olmadığı kabul edilmektedir. Fakat farklı nitelikteki malların takası söz konusu ise, değişim işlemi nedeniyle makul değer üzerinden hasılatın kaydedilmesi mümkün görülmektedir.

ABD’de APB’nin 29 nolu Parasal Olmayan İşlemlerin Muhasebesi görüşü²³², uyarınca da benzer nitelikteki işlemler olması nedeniyle hasılat sürecinin tamamlanmadığı durumlarda ya da ne satılan malın ne de karşılığında alınanın makul değeri belli ölçüler dahilinde tespit edilemiyorsa, hasılatın kaydedilmemesi gerekir. Bu düzenlemede ayrıca açıkça daha belirli ise satılanlar yerine elde edilen malların makul değerinin kullanılabileceği de düzenlenmiştir.²³³

Bu kapsamda, işlemin dayandığı mantığın, karşı taraf ve değerlemede kullanılan ilkelerin hile yapıp yapılmadığının tespiti açısından ayrıntılı biçimde incelenmesi gerekmektedir.

Örneğin 2002’de SEC tarafından bir telekom şirketi olan Qwest Communications International Inc. ve onun bazı rakiplerinin (Global Crossing adlı firma gibi), birbirlerinin ağ kapasitelerini kullanmaları ve bunu işlem anında hasılat kaydetmelerinin doğru olup olmadığı konusu incelemeye alınmıştır. Bu firma kendi ağlarındaki kapasitesinin bir kısmını taşıyıcılara satmakta ve karşılığında onlardan kapasite satın almaktadır. İki taraf da bu karşılıklı kullandırma işlemi için hasılat kaydı yapmaktadır. İncelemede pek çok işlemde alınan ve satılan işlemin bedelinin aynı olduğu görülmüştür. Bunun yanında, kullandırma hakkının belirli bir süreyi kapsamasına, yani kullanılacak dönemler itibariyle hasılatın kaydedilmesi gerekmesine karşın, firma tarafından değişim anında hasılat kaydı finansal

²³² Accounting Principles Board Opinion No:29 Accounting for Non-Monetary Transactions

²³³ ibid s. 5

tablolarına yansıtılmıştır. Bu işlemler sonucunda Qwest'in hasılatı 2001'de 1 milyar ABD Doları ve 2000'de 465 milyon ABD Doları fazla gösterilmiştir.²³⁴

Bunun yanında, reklam takası işlemleri de internet firmaları tarafından sıklıkla hasılatın yüksek gösterilmesinde kullanılan yöntemlerden biridir. Bu dikkate alınarak, SIC 31 ile bu işlemlerde uygulanacak değerlendirme esasları oluşturulmuştur.

Bu tip işlemlere örnek olarak ise, web tabanlı hizmet sunan Homestore Inc. adlı firmanın Aralık 2002'de yaptığı suç teşkil eden online reklam hizmetleri takası gösterilebilir. SEC tarafından mahkemeye yapılan başvuruda, bu tip reklam hizmetlerinin firmanın ana hasılat kaynağı olduğu, firmanın sahte bir takım işlemlere başvurup kendi nakdinin yarattığı çeşitli işlem döngülerini hasılat olarak kaydettiği tespit edilmiştir. Bu döngüler bazı hizmet alınan firmalara fazla para ödenmesi, daha sonra ödenen bu nakdin söz konusu firmalar tarafından iki medya şirketinden reklam satın almak üzere kullanılması, bunun karşılığında ise bu iki medya şirketinin, Homestore'dan reklam alması şeklinde gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. İşlemler sonucu, reklam firmaları tarafından kendisine yapılan ödeme sonucunda firma kendi nakdi karşılığında hasılat yaratmıştır.²³⁵

2.2.2.8. Satışa İlişkin Gizli Ek Anlaşmalar²³⁶

Normal koşullarda şirketlerin yaptıkları işlemlere ilişkin çeşitli ek anlaşmalar yapmalarında bir sakınca bulunmamaktadır. Ancak bazı durumlarda şirket yönetimi ve müşteri arasında yapılan ve rutin şirket kayıt ve belge sisteminde saklanmayan ek anlaşmalar, alım gücü olan bir müşteri ile normal koşullarda yapılan bir satış işlemine ilişkin hasılatın yok sayılmasına dahi neden olabilmektedir. Dolayısıyla şirketin normal belge saklama sisteminde tutulmayan ve kamuya duyurulan anlaşmaların koşullarının bir kısmını veya tamamını ek yükümlülükler getirmek

²³⁴ Ahmad, Jansen, ve Frank, 2003

²³⁵ Shiva Rajgopa, **Financial Reporting Issues in E-Commerce Companies**, E Business Review, Fall 2004, (http://bschool.washington.edu/ebiz/Pdf/2004_Financial_Reporting.pdf), s. 43

²³⁶ İngilizce yazında "side letters" olarak adlandırılmaktadır.

suretiyle düzelten sözleşmelerin tespit edilmesi finansal tablo hilesine başvurulduğunun bir göstergesi olabilecektir.²³⁷

Gizlenen ek anlaşmalar, genellikle gevşetilmiş iade politikaları, verilen siparişlerin istenildiği zaman geri çekilmesi hakkının tanınması, alınan malların satılamaması durumunda ödeme yükümlülüğü bulunmadığı garantisinin verilmesi veya ödeme yükümlülüğünden alıcının tamamen muaf tutulması ve ödeme koşullarının uzatılmasını sağlayan şartlar içerebilmektedir.²³⁸

Bu çerçevede, başka suç organizasyonları ile birlikte gizlenen ek anlaşmaların da kullanıldığı durumlara rastlanması mümkündür. Örneğin, Lernout&Hauspie adlı Belçikalı yazılım firması tarafından, firmanın kendisi tarafından da büyük ölçüde kabul edildiği üzere, yukarıda belirtilen türde ek anlaşmaların gizlenmesi suretiyle, sahip oldukları konuşma tanıma yazılımı için Kore pazarında önemli ölçüde fiktif hasılat kaydının yapıldığı tespit edilmiştir. Firmanın Kore temsilciliği tarafından ödeme gücü olmayan birçok Koreli şirketin sözkonusu ürünü sipariş etmeleri sağlanmış ve müşterilerine sipariş ettikleri ürünün ticari anlamda kullanımı için bir alan bulamadıkları takdirde ödeme yükümlülüklerinin bulunmadığı, verilen ek bir yazı ile garanti edilmiştir. Özünde bu işlem karşı tarafa belirli bir plan çerçevesinde ödeme yükümlülüğü getirmeyen bir lisans sözleşmesi olup, dolayısıyla hasılatın kaydedilmesi için gerekli koşullar oluşmamıştır.²³⁹

2.2.2.9. Alıcının Kabulünü Gerektiren İşlemler

Satışlarda karşılaşılan bir diğer yöntem de, malın teslimi sonrasında alıcı tarafça kabulü ile ödeme yükümlülüğünün doğduğu işlemlerdir. Bu durumda, alıcının kabulü satıcının sözleşmede yeralan tüm yükümlülükleri yerine getirmesi sonrasında gerçekleşmektedir. Bu tip sözleşmelerde;

i.Satıcının teslim sonrası çeşitli hizmetleri yerine getirmesi (ürünün takılması ve işlevsel hale getirilmesi gibi),

²³⁷ Mulford ve Comiskey, 2002, s.171, 172

²³⁸ ibid s.173, 174

²³⁹ Sauer, May 2002, s.960, 961

ii.Ödeme öncesi ürünün test edilmesi,

iii.Ürünün kullanımının personele öğretilmesi,

gibi çeşitli şartlara yer verildiğine uygulamada sıklıkla rastlanmaktadır.²⁴⁰

UMS 18 uyarınca ürünün yerleştirilmesi veya inceleme, işlemin önemli bir parçasını oluşturuyorsa hasılatın bundan sonra kaydedilmesi gerekmektedir. UMS 18'in ekinde ise; ürün satışı sonrası bir ürünün takılması veya incelenmesi yükümlülüğü bulunan durumlarda, ancak ürünün yerleştirme sürecinin basit olması veya incelemenin sadece kesin sözleşme fiyatının belirlenmesini içermesi şartlarına bağlı olarak müşteriye malın teslimi ile hasılatın kaydedilebilmesine imkan tanıyan bir istisna belirtilmiştir.

Şirketler tarafından işlemin gerçekleşmiş sayılabilmesi için önemli bir yükümlülüğün yerine getirilmesi gerekmesine rağmen, hasılatın gerekli prosedürler tamamlanmadan kaydedildiği hile örneklerine rastlanmaktadır. Örneğin SEC tarafından, Advanced Medical Products adlı şirketin malları doğrudan müşterilere göndermek yerine, ürünün takılması ve müşteri çalışanlarının bilgilendirilmesinden sorumlu müşteri temsilcilerine iletildiği, buna karşın hasılatın müşteri temsilcilerine malın teslimi anında henüz müşteri tarafından malın kabulü yapılmamışken, hasılat olarak kaydedildiği tespit edilmiştir.²⁴¹

Başka bir örnekte ise, Micro Strategy adlı firma tarafından, sahip olduğu yazılımlara ilişkin lisans hakkının satılması, bunun yanında ürün ile ilgili önemli ölçüde danışmanlık ile geliştirme hizmetleri sunulması ve firmanın hisse senetlerini satın alma hakkına ilişkin bir opsiyon tanınmasını da sağlayan garantilerin verilmesi suretiyle müşteri ile bir sözleşme imzalanmıştır. Firma tarafından sağlanacak bu ek hizmetler ve garantiler satılan yazılım lisans hakkından ayrıştırılabilir nitelikte kabul edilmiş ve muhasebeleştirilmesi gerçekleştirilmiştir. Ancak firma bu satış karşılığı aldığı 4 milyon ABD Doları'nın tamamını lisans hakkı satışına ilişkin kabul ederek

²⁴⁰ Ahmad, Jansen ve Frank, 2003

²⁴¹ ibid

hasılat olarak kaydedilmiştir. Hasılatın herhangi bir kısmı sağlanacak önemli tutardaki hizmet veya garantilerin karşılığı olarak ayrılmamıştır.²⁴²

2.2.2.10. Çoklu Eylem İçeren Sözleşmeler²⁴³ (Multiple Deliverables)

İşlerinin yapısı gereği; özellikle yazılım firmalarının sözleşmeleri sadece bir defalık bir hizmeti ya da lisans hakkı devrini değil, ilgili programın yüklenip çalıştırılması, kullanıcıların eğitimi, takip eden çeşitli yardım, program destek ve iyileştirme-yenileme hizmetlerini içerebilmektedir.²⁴⁴ Dolayısıyla, yazılım firmalarının işlemlerinde zamana yayılan birden fazla işlemin birbirinden ayırt edilmesi ve hasılatın ilgili dönemde yapılan işlemin türüne göre kaydedilmesi sorunu ile karşılaşilmektedir.

UMS 18’de malların satışı, hizmetlerin sunumu ve varlıkların kullanılması gibi işlem türleri için ayrı ayrı kriterler belirlenmiş olup, bu kriterlerin işlemlerin ayrıştırılarak her bir işlem bazında ayrı ayrı uygulanması gerektiği belirlenmiştir. Buna karşın, özün önceliği ilkesi dikkate alındığında bir veya birden fazla işlemin ticari olarak birbiri ile ilişkisinden dolayı bir bütün olarak değerlendirilmesi de söz konusu olabilecektir. UMS 18’in metninde bu ayrıştırma için uygulanacak kriterler konusunda ayrıntılı bir açıklama bulunmamaktadır. UMS 18’in ekinde ise bir ürünün satış fiyatının tanımlanabilir ölçüde bir satış sonrası hizmeti de içermesi durumunda, (örneğin satış sonrası destek hizmetleri ve yazılım programlarının geliştirilmesi), bu tutarın ertelenmesi ve servisin sağlandığı dönem boyunca hasılat olarak kaydedilmesi gerekmektedir. Ertelenecek tutarın hizmetlerin beklenen maliyeti yanında belirli bir kar marjını da içermesi gerekmektedir.

ABD’de ise EITF No:00-21 Çoklu Eylemi Kapsayan Hasılat İşlemleri²⁴⁵ ile birden fazla eylemi (teslimat, dağıtım) içeren durumlarda işlemlerin nasıl ayrıştırılacağı düzenlenmiştir. Hangi durumun başlı başına bir eylem niteliği taşıdığı

²⁴² Sudha Krishnan, **Revenue Recognition Fraud or Error-The Case of MicroStrategy**, (Sudha%20Krishnan%201.pdf#search=%22micro%20strategy%20fraud%20SEC%22), s. 8

²⁴³ İngilizce yazında “multiple deliverables” olarak adlandırılmaktadır.

²⁴⁴ Mulford ve Comiskey, 2002, s.166

²⁴⁵ EITF No:00-21:Revenue Arrangements with Multiple Deliverables

konusunda burada da açık bir düzenleme bulunmamakla birlikte, sözleşmede açıkça ayrıca belirlenmiş olması, satıcıdan ayırt edilebilir nitelikte bir eylemin yerine getirilmesinin talep edilmesi ve bir eylemin sözleşmeye dahil edilmesi veya çıkarılmasının sözleşme bedeli üzerinde önemli bir etki yaratması durumlarında birden fazla işlem olduğu sonucuna varılabilecektir. Bu durumda her işlemin koşullarının ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir.

Birden çok eylem içeren sözleşmelerin sıklıkla kullanıldığı yazılım firmaların yoğun olarak bulunduğu ABD’de, yazılım firmalarında hasılatın kaydedilmesine ilişkin özel kriterler belirleyen düzenlemeler yapılması gereği de duyulmuştur²⁴⁶. Bu amaçla yapılan düzenlemede, farklı eylemlerin bir sözleşmenin parçalarını oluşturup oluşturmadığının tespiti için çeşitli kriterler belirlenmiştir. Diğer işlemlerde de kullanılabilecek olan bu kriterler;

i.Yakın zaman aralıkları ile gerçekleştirilmeleri,

ii.Farklı parçalarının dizayn, teknoloji ve fonksiyonları açısından birbirleriyle bağlı veya bağımsız olması,

iii.Sözleşmenin birindeki ücretlerin diğer bir sözleşmedeki yükümlülüklerin yerine getirilmemesi durumunda iadesinin, vazgeçilmesinin veya ödemede başka bir kolaylık sağlanmasının söz konusu olması,

iv.Bir sözleşmedeki bir veya birden fazla parçanın diğer bir sözleşmedeki eylemin fonksiyonel olarak çalışması için gerekli olması,

v. Bir sözleşmedeki ödeme koşullarının diğer sözleşmelerdeki performans kriterleri ile ilişkili olması,

iv. Sözleşme için müzakerelerin birden fazla tarafla özünde tek bir projeyi gerçekleştirmek için yapılması,

oluşturmaktadır.

²⁴⁶ SOP 97-2 Yazılım Hasılatının Kaydedilmesi (SOP 97-2: Software Revenue Recognition)

EITF 21 uyarınca, birden fazla eylem içeren bir sözleşmede her bir eylemin bağımsız olarak değerlendirilebilmesi için;

i. Her bir eylemin müşteri için tek başına bir değer ifade etmesi (satıcı bu eylemi bağımsız olarak her müşteriye yapabiliyor veya müşteri aldığı malı/hizmeti bağımsız olarak satabiliyorsa),

ii.Yerine getirilmesi gerekli olan diğer eylemlerin makul değerleri objektif ve güvenilir biçimde belirlenebiliyorsa,

iii.Anlaşmanın genel bir iade hakkı içermesi durumunda, henüz yerine getirilmemiş eylemlerin yerine getirilmesinin muhtemel olması ve önemli ölçüde satıcının kontrolünde bulunması,

olarak sayılabilir.

SOP 97-2 uyarınca birden fazla eylem içeren sözleşmelerde, alınan toplam bedel lisans hakkı dahil yapılan tüm eylemlere makul değerleri dikkate alınarak dağıtılmalı ve her bir performans gerçekleştirildikçe hasılat kaydedilmelidir.²⁴⁷ Bu tahsisatların her bir eylemin güvenilir makul değerlerine göre gerçekleştirilmesi ve bu değerleri elde etmek için yapılan tahminlerin test edilebilir objektif verilere dayanması beklenmektedir.²⁴⁸

Diğer taraftan, bir yazılım satışı, müşterinin ihtiyaçlarını karşılamak için önemli yenileme, ekleme ve değişiklikler gerektirebilmektedir. Bu durumda SOP 97-2 hizmet sözleşmelerinde uygulanan tamamlanma oranı yöntemi dikkate alınarak hasılatın kaydedilmesini benimsemiştir.

Diğer taraftan, UMS 18'in metninde yazılım firmalarının uygulamalarına ilişkin özel bir ayrıntı yer almamakta, ancak ekinde müşteriye göre ayarlamalar içeren yazılım geliştirme işlemlerinde hasılatın teslim sonrası hizmet desteğini de içerecek şekilde tamamlanma oranı dikkate alarak kaydedilmesi gerektiği belirtilmektedir.

²⁴⁷ ibid s.167

²⁴⁸ Dooley, 2002, s.9

ABD’de hasılatın kaydedilmesi konusundaki düzenlemelerin sayısının çokluğu bu konuya da yansımış olup, SEC’nin SAB 101-104’lerinde de eylemlerin ayrıştırılmasını sağlamak için çeşitli kriterler belirlenmiştir.

FASB ve IASB tarafından birlikte yürütülen hasılatın kaydedilmesi konusundaki projenin gerekçeleri arasında da bu tip birden fazla eylemi içeren sözleşmelerde hasılatın kaydedilmesi konusunda yeterli düzenleme bulunmamasının gerekçe olarak sunulmasından, halen düzenleyici otoriteler tarafından çoklu işlemler için düzenleme ihtiyacının gerekliliğinin sürdüğü anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, bir yazılım firmasının sunduğu ürün satışı veya hizmet teminine ilişkin hasılatın kaydedilmesi farklı muhasebeleştirme yöntemleri gerektirmektedir. Satılan yazılıma ilişkin hasılatın teslim anında kaydedilebilmesi, satıcının ürünle alakalı önemli bir yükümlülüğünün devam edip etmeyeceğine bağlıdır. Diğer taraftan, sonradan sağlanan bakım ve koruma hizmetleri genellikle hizmetin sunum süresi boyunca hasılatı yansıtılacaktır. Buna karşın, diğer hizmetler hizmetin sunulması ile hasılat olarak kaydedilebilecektir. Dolayısıyla bir dönemde kaydedilecek hasılat, sözleşmenin unsurlarının uygun biçimde ayrıştırılabilmesi ve farklı unsurlar için geçerli muhasebe standartlarının iyi seçilmesi ile mümkün olacaktır.²⁴⁹

Çoklu eylemler içeren sözleşmelerden kaynaklanan hasılatın kaydedilmesinde de çeşitli hilelere başvurulabilecektir. Yapılan eylemler arasında hasılatın tahsisinde kullanılan makul değer tutarları fiktif olarak belirlenebilir, değiştirilebilir veya manipüle edilebilir. Eylemlerin tanım veya niteliklerinin olduğundan farklı gösterilmesi suretiyle, ertelenmesi ve zaman içinde hasılat yazılması gereken bir eylem, anında hasılat kaydedilebilecek bir eylemmiş gibi gösterilebilir. Ya da birbirinin parçası olarak tanımlanıp, pazarlığı birlikte gerçekleştirilmiş bakım ve servis hizmetlerinin, ayrı eylemler gibi gösterilmesi suretiyle iki eylem için hasılat ayrı ayrı kayıtlara alınabilir. Dahası her eylemin yapılması için planlanan fiyatın

²⁴⁹ ibid s.9

yanlış bildirimi veya işlem için yapılan ön ödemenin niteliğinin gizlenmesi de hile yapmak üzere kullanılabilir.²⁵⁰

2.2.2.11. Şarta Bağlı Satışlarda Hasılatın Kaydedilmesi veya Karşılıkların Düşük Gösterilmesi

İşletmeler hasılatı kaydederken satış koşullarını değerlendirip, hasılatı kaydedebilmesi için gerekli olan risk ve getirilerin karşı tarafa aktarılması şartının sağlanıp sağlanmadığını değerlendirmelidir. Eğer müşteriyi rahatlatmak için getirilmiş çeşitli geri iade hakları veya diğer garantiler bulunuyorsa, hasılatın kaydedilebilmesi için bu tip hakların sahiplikle ilgili önemsiz riskler olarak kabul edilip edilmeyeceğinin satıcı tarafından değerlendirilmesi gerekir. Örneğin, satıcı yalnızca alacak tutarının tahsilatını güvence altına almak amacıyla hukuki sahipliği muhafaza ediyor ancak sahiplikle ilgili önemli risk ve yararları devretmişse, işlem satış niteliğinde olup, hasılat olarak finansal tablolara yansıtılır. Alıcının memnun kalmaması durumunda bedelin iade edileceği bir perakende satışta, satıcının gelecekteki mal iadelerini güvenilir biçimde tahmin edebilmesi, bunlar için geçmiş deneyimler ve diğer ilgili veriler çerçevesinde bir karşılık ayırması koşuluyla, hasılat satışın gerçekleştiği tarihte finansal tablolara yansıtılabilecektir.

Bu kapsamda, UMS 18 uyarınca, işletme tarafından verilen iade haklarının tahmin edilmesinde bir belirsizlik bulunması durumunda, hasılat malın teslimi anında değil alıcı tarafından malın resmi biçimde kabulü veya mal iadesi için tanınan sürenin dolması sonucunda hasılat olarak kaydebilecektir.

ABD’de FASB’nin 48 Nolu Bildirimi²⁵¹ uyarınca alıcıya iade hakkı tanındığı durumda Bildirimde belirtilen şartların yerine getirilmesi kaydıyla hasılatın kaydedilmesi sözkonusu olabilecektir. Bu şartlar arasında;

²⁵⁰ ibid s.9-10

²⁵¹ <http://www.fasb.org/pdf/fas48.pdf>

- i.** Satış anında fiyatın önemli ölçüde sabit veya belirlenebilir olması,
- ii.** Alıcının ödemeyi gerçekleştirmesi veya alıcının ödeme yükümlülüğünün bulunması ve ödemenin alıcının malı üçüncü kişilere satmasına bağlı olmaması,
- iii.** Alıcının ödeme yükümlülüğünün malın zarara uğraması, çalınması gibi durumlarda değişmemesi,
- iv.** Malı alan tarafın alıcının sağladığı dışında ekonomik varlığının bulunması,
- v.** Satıcının malın satılabilir hale getirilmesi için gelecekte yerine getirmesi gerekli önemli bir yükümlülüğünün bulunmaması,
- vi.** İade tutarlarının makul bir biçimde ölçülebilmesi,

olarak sayılmaktadır. Alıcının iadesi ihtimalinin makul biçimde hesaplanabilmesi duruma göre farklılık arz edebilecektir. Hesaplama ihtimalinin ortadan kalktığı kanaatine;

- i.** Malın teknolojik olarak eskime veya talepte değişim gibi çeşitli dış etmenlere duyarlı olması,
- ii.** Belli bir ürünün iadesi için göreceli olarak uzun bir süre belirlenmiş olması,
- iii.** Benzer işlemlerin aynı türdeki satışı için tarihi verilerin bulunmaması veya geçmişteki verilerin değişen koşullar nedeniyle uygulanabilirlikten uzaklaşması (Satışı yapan firmanın pazarlama yöntemlerindeki veya müşteri ilişkilerindeki önemli değişiklikler gibi),
- iv.** Önemli miktarda homojen nitelikte ürün bulunmaması,

durumlarında ulaşılabileceği belirlenmiştir. SEC'nin SAB'larında bu koşullar daha da sıkılaştırılarak, işletmenin iade tahminleri için kullanacağı, belli bir mal veya müşteriye ilişkin geçmiş iade verilerinin, rakipleri veya dahil olduğu endüstrininkiler değil, şirketin geçmiş deneyimleri kullanılarak belirlenmesi istenmektedir. SEC tarafından yeni işe başlayan, yeni ürün ve/veya hizmetler piyasaya süren veya yeni bir müşteri grubuna satışa başlayan bir firmanın iadeler hakkında makul bir tahmin yapabilmesi için iki yıllık veriye sahip olması gerektiği belirlenmiştir.

Gerekli kriterler sağlanıp, iadeler için makul bir tahmin oluşturulmadığı durumda ise, iade için belirlenen sürenin dolması beklenmelidir. Gerekli şartlar sağlanamadığında, en muhafazakar iade tahmini yapılarak karşılık ayırmak veya brüt kar marjının tahakkununu ertelemek gibi yöntemlere başvurulması kabul edilmemektedir.²⁵²

FASB'nin bu konudaki düzenlemesine, garanti kapsamında bozuk ürünlerin iade edilmesi, hizmet sözleşmelerinde hizmetin bir kısmı veya tamamının iadesi için tanınan ayrıcalıklar veya finansal kiralama ile gayrimenkul satış işlemleri dahil değildir.²⁵³

Dolayısıyla şirketlerin iade işlemleri için ayırdığı karşılıkların yeterliliğinin test edilebilmesi için, ürettiği yeni ürünlerin iade politikası, satış koşullarındaki ya da politikalarındaki değişiklikler ile iade sürelerinin uzatılması gibi durumların değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Şarta bağlı koşulların gerektiği gibi değerlendirilmemesi sonucunda, hasılatın erken kaydedilmesi veya ayrılan karşılık tutarının düşük gösterilmesi sonuçları ile karşılaşılabilir.

Örneğin, Insignia Solutions Placement adlı firma genellikle sattığı ürünlere iade hakkı tanımakta ve gelecekteki mal iadeleri için karşılık ayırmaktadır. Bu politikanın uygulanması için firma tarafından önemli dağıtıcılarının stoklarının takibi yapılmaktadır. SEC tarafından, hasılatın kaydedilmesini manipüle edebilmek için bu sisteme hile karıştırıldığı tespit edilmiştir. Yöneticiler, dağıtıcı firmalarla gevşetilmiş iade hakları sağlayan gizli sözleşmeler yapmıştır. Bunun yanında, firma tarafından dağıtıcıdan stoklarının sadece %10'luk kısmının bildirilmesi talep edilmiş ve tüm bu işlemler sonucu Insignia'nın ayırdığı karşılık tutarı düşürülerek, buna karşılık hasılat tutarı yüksek gösterilmiştir.²⁵⁴

Risk ve getirinin tam olarak alıcıya geçmediği durumlarda hasılatın kaydedilmesine ise, Kendal Square adlı firmanın işlemleri örnek olarak gösterilebilir.

²⁵² Revenue Recognition-Lessons Learned From Restatements and Enforcement Actions, Ernst and Young Assurance And Advisory Business Services Report, December 2004, (<http://www.bnet.com/>), s. 11, 12

²⁵³ ibid s. 12

²⁵⁴ Report Pursuant to Section 704 of The Sarbannes-Oxley Act, (<http://www.sec.gov>), s. 12

Araştırma için kullanılan süper bilgisayarların üretimi ile uğraşan firmanın müşterilerinin büyük bölümünü başka kurum veya kişilerin bağışı ile yaşayan üniversiteler veya araştırma merkezleri oluşturmaktadır. Yapılan inceleme neticesinde, bu firmanın yaptığı ek anlaşmalarla müşterilerine, sattığı pahalı bilgisayar sistemleri için gerekli fonu temin edene kadar ödeme yükümlülüğünün bulunmadığı yönünde bir garanti verdiği tespit edilmiştir. Firma yapmaması gerektiği halde süper bilgisayarların hasılatını satış anında finansal tablolarına yansıtmış, bu şekilde gerçekleşmesi alıcının sponsorlarını ikna edip etmeyeceğine bağlı olan şarta bağlı bir işlemi kayıtlarında hasılat olarak göstermiştir.²⁵⁵

2.2.2.12.Hizmet Temininden Kaynaklanan Hasılatın Kaydedilmesinde Hile

Hizmetlere ilişkin hasılatın kaydedilmesinde ise UMS 18, tamamlanma oranı metodunu yöntem olarak kabul etmiştir. Hizmetin temini ile hasılatın kaydı gerekecektir. Ancak bu her durumda çok kolay olmamaktadır. Verilen hizmetlerin niteliğine göre de değişen çok çeşitli hilelerle karşılaşılmaktadır. Bunların bir kısmı, özellikle yazılım endüstrisindekiler, birden çok eylemi içeren sözleşmelere ilişkin olup, çalışmanın çoklu eylem içeren sözleşmeleri inceleyen bölümünde değerlendirilmiştir.

Bunun yanında, firmaların uzun bir dönem için sağlayacağı hizmetlere karşılık aldıkları ön ödemelerin muhasebeleştirilmesinde de çeşitli hilelerle karşılaşılabilir. Bazı şirketler aldıkları bu ön ödemeleri zamana yayarak göstermek yerine alındığında hasılat olarak göstermekte ve dolayısıyla hasılatı erken kaydetmektedirler. Bu tip işlemler özellikle üyelik usulü çalışan firmalar ile mağaza içindeki alanları kiraya veren perakendecilerde görülmektedir.

Hizmet temininde hasılatın oransal olarak kaydedilmesi UMS 18’de belirlenen esas olup, UMS 11-İnşaat Sözleşmeleri²⁵⁶,’nde de genellikle bu yöntem kullanıldığından, bu standardın hükümlerinin uygulamada kullanılması mümkündür. Bu yöntemin kullanımında da çeşitli hilelere başvurulması söz konusu

²⁵⁵ Sauer, 2002, s.968

²⁵⁶ IAS 11 - Construction Contracts

olabilmektedir. İşin bitirilmesi için gelinen aşamanın tahmininde yanıltıcı davranılması bu hilelerden birini oluşturmaktadır. Mevcut durumda anlaşma kapsamında katlanılan maliyetlerin yüksek gösterilmesi veya işlemin tamamlanması için gereken maliyetlerin tahmininde aşırı iyimser davranılması (toplam işlem maliyetinin düşük gösterilmesi gibi) suretiyle de bu tür hileler gerçekleştirilmektedir. Belirtilen her iki durumda da tamamlanma oranı yüksek görünecektir.²⁵⁷

Örneğin, SEC tarafından 3 Net Systems adlı firmanın, 1991 ve 1992 yıllarında bağımsız denetçilerine yanlış bilgi vermek suretiyle, bazı sözleşmeler kapsamındaki hasılatını 1 milyon ABD Doları tutarından fazla yüksek gösterdiği tespit edilmiştir. Firma bu sözleşmeleri tamamlamamış hatta, henüz tamamlaması için yapması gereken maliyetleri bile tespit etmemiştir. Bunun yanında, incelemede 3 Net'in yaptığı sözleşmelerin tamamlanma oranını makul bir biçimde hesaplayacak bir sisteminin de bulunmadığı görülmüştür.²⁵⁸

2.2.2.13.İlişkili Taraflarla Yapılan İşlemler

Hasılatın kaydedilmesi konusundaki problemlerden birini de ilişkili şirketlerle yapılan işlemler oluşturmaktadır. Bir şirketin ilişkili bir tüzel veya gerçek kişi ile yaptığı satış işleminde, diğer tarafın çıkarını tamamen göz ardı edip, sadece kendi çıkarını düşünerek hareket etmesi pek mümkün değildir. Burada sorun, ilişkili taraflardan birinin diğerini satışı gerçekleştirmek konusunda zorlayıp zorlamadığı veya hasılat rakamını ayarlamak için karşılıklı bir organizasyon içinde bulunup bulunmadıklarıdır.²⁵⁹ İlişkili taraflarla yapılan işlemlerde hasılatın kaydedilip kaydedilmeyeceği kurallar dahilinde değerlendirilerek, finansal tablolara yansıtılacaktır. Bu tip işlemler tam anlamıyla üçüncü kişilerle yapılan bir işlemdeki bağımsızlığı taşıyamayabilecektir.

Bu çerçevede, UMS 24 İlişkili Taraf Açıklamaları standardını²⁶⁰ temel alan SPK'nın Seri:XI, No:25 Tebliği'nin "İlişkili Taraflar" başlıklı 21'inci Kısımında,

²⁵⁷ Ahmad, Jansen ve Frank, 2003

²⁵⁸ ibid

²⁵⁹ Mulford ve Comiskey, 2002, s.175

²⁶⁰ IAS 24 - Related Party Disclosure

ilişkili tarafların tanımı ve bunlarla yapılan işlemlerden açıklanması gerekenler düzenlenmiştir. Bu kapsamda, bir kontrol ilişkisinin bulunduğu tüzel kişiler, iştirakler, işletme faaliyetlerin planlanması, yürütülmesi ve denetlenmesi ile doğrudan veya dolaylı olarak yetkili ve sorumlu olan, işletmenin veya işletmenin ana ortaklığının yönetim kurulu üyesi, genel müdür gibi yönetici personel ve bunların yakın aile üyeleri ile bunların doğrudan veya dolaylı olarak kontrol veya müşterek kontrol hakkının olduğu veya üzerinde önemli derecede etkide bulunduğu ya da yarıdan fazla oy hakkına sahip olduğu işletmeler, şirketin veya şirketin ilişkili tarafının çalışanlarının emeklilik haklarıyla ilgili bir fon veya işletmeler ilişkili taraf tanımına girmektedir. Bunun yanında, standart uyarınca ilişkili taraflar arasında gerçekleşen işlemlerin esası ile bunlarla ilgili hesap bakiyeleri hakkında finansal tablo dipnotlarında bilgi verilmesi gerekmektedir.

İşletmede yapılan hilelerin tümü ilişkili tarafların kullanımı ile daha kolay bir biçimde yürütülebilecektir. Daha da ötesi, dipnotlarda ilişkili taraflarla yapılan işlemlerin açıklanmamış olması, bu işlemlerin finansal tablo kullanıcıları tarafından tam olarak değerlendirilmesini ve gerekli denetim prosedürlerinin uygulanmasını engelleyebilecektir.

Bu duruma örnek olarak, çok az sürdürülebilir hasılatı olan CEC Industries Corporation'un işlemleri verilebilecektir. Firma 1995 yılında 68.223 ABD Doları hasılat gerçekleştirmişken, 1996'da hasılatını 2.387.608 ABD Doları'na çıkarmıştır. Ancak daha sonra yürütülen incelemelerde hasılatındaki bu artışın büyük bölümünün, bir ilişkili şirket ile yapılan varlık takasından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Firmanın sahip olduğu arsanın bir bölümü ilişkili şirkete, karşılığında firmanın kendi hisse senetleri ile teminatlandırılmış alacak senedi alınması suretiyle satılmıştır. Ancak ilişkili firma tarafından ne herhangi bir ön ödeme yapılmış, ne de firma incelendiğinde ödeme yapabileceği yönünde bir emareye rastlanmıştır. Dolayısıyla bu işleme ilişkin hasılatın kaydedilebilmesi mümkün görülmemektedir. Karşılaşılan bu hileyi daha da sorunlu hale getiren ise, bu işlemin karşı tarafının ilişkili şirket olduğunun firmanın finansal tablo dipnotlarında açıklanmamış olmasıdır. Dolayısıyla

bu işlemin finansal tablo kullanıcıları tarafından bir grup içi işlem olduğunun algılanıp, ona göre değerlendirme yapılması da mümkün olmamıştır.²⁶¹

2.2.2.14.Hasılatın Brüt Yerine Net Gösterilmesi

Finansal tablolarda hasılatın gösterimindeki hile yöntemlerinden birini de aslında aracılık hizmeti sunan firmalar tarafından, aldıkları komisyon tutarının değil, aracılık ettikleri hasılatın tamamının finansal tablolarda gösterilmesi oluşturmaktadır. Dolayısıyla, malın sahipliğine ilişkin herhangi bir risk taşımayan bir firma, malın asıl sahibiymiş gibi satışlarını yüksek göstermektedir.

Bu tür işlemlere tatil acentaları, magazin aboneliği pazarlayanlar, reklam hizmetlerine aracılık edenler, katalog vasıtası ile veya konsinye olarak ürün satanlar da rastlanabilmektedir.²⁶²

US GAAP EITF No:99-19-Acentalarda Hasılatın Brüt ya da Net Olarak Gösterilmesi²⁶³ ile hangi durumda hasılatın net ya da brüt gösterilebileceğine ilişkin kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler müşterinin taleplerinin doğrudan hasılatı kaydeden firma tarafından mı karşılandığı, stok riskinin kimin üzerinde bulunduğu, satışı yapan firmanın üründe çeşitli değişiklikler yapıp yapmadığı ve alacak riskinin bulunup bulunmadığı gibi çeşitli ayrıntıları içermektedir.

²⁶¹ ibid s. 175

²⁶² Revenue Recognition-Lessons Learned From Restatements and Enforcement Actions, Ernst and Young Assurance And Advisory Business Services Report, December 2004, (<http://www.bnet.com/>), s.13

²⁶³ Reporting Revenue as Principal Versus Net as An Agent

2.3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Muhasebe standartları oluşturma zaman alması, dolayısıyla sürekli gelişen piyasaların tüm ihtiyaçlarına anında cevap vermenin güçlüğü, finansal piyasalardaki gelişim hızı, globalleşen ticari hayat nedeniyle denetimin kapsamının belirlenmesindeki güçlükler ve şirket türlerindeki çeşitlilik gibi pek çok etken nedeniyle finansal tablo hilelerinin tamamen ortadan kaldırılması mümkün görülmemektedir.

Bu yüzden muhasebe standartlarının geliştirilmesi hedefi yanında, hilelerin ortaya çıkarılması ve önlenmesinde büyük rol oynayan şirketlerin kurumsal yapısı ile iç kontrol sistemlerinin geliştirilmesi, bağımsız denetimin kalitesinin artırılması, finansal tablo kullanıcılarının kar veya hasılat gibi tek bir finansal tablo kalemine yoğunlaşmak yerine nakit akımlarını da dikkate alması ve şirket hakkındaki tüm verilerin bir bütün olarak değerlendirmesinin sağlanması finansal tablolara olan güvenin artırılması açısından gerekli bulunmaktadır.

Bunun yanında, düzenleyici ve denetleyici kuruluşların yapısı ve bu kapsamda finansal tabloların düzenlenmesi ve gözetimindeki rollerinin etkinleştirilmesi de finansal tabloların kalitesinin artırılmasında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.3.1. Muhasebe Düzenlemeleri

Muhasebe pay sahipliği kavramının gelişimi ile önemli bir ivme kazanmıştır. Pay sahipliği kavramının gelişimi, yöneticiler ile ortakların çıkarları arasında çatışma problemini (agency theory) ortaya çıkararak özellikle finansal muhasebe ve bağımsız denetim konularında olmak üzere muhasebe sisteminin gelişimini sağlamıştır.²⁶⁴ Sermaye piyasalarında güvenin geliştirilmesi de şirketlerin finansal tablolarından, şirketlerin finansal durumu ve buna dayanarak belirlenen gelecekteki performansı hakkında gerçeğe uygun ve doğru bilgi edinebilmeleri ile mümkün olacaktır.

²⁶⁴ Naser, 1993, s.1-2

Finansal tabloların gerçeği yansıtması ve doğru olması hususunda en eski düzenlemeyi 1844 İngiliz Şirketler Kanunu'nda yer alan “true and fair” (doğru ve gerçek) doktrini oluşturmaktadır. Bu düzenleme şirket yöneticilerinin, şirketin kayıtlarını dengeli, doğru ve gerçek bir bilanço yansıtacak biçimde hazırlanması gerektiği hükmünü içermektedir. 1856 yılında ise bu hüküm İngiliz Şirketler Kanunu'ndan çıkarılarak Kanuna eklenen model şirket düzenlemelerine eklenmiştir. Bu düzenleme çerçevesinde, yöneticiler doğru kayıtlar tutulmasını sağlamalı, şirket finansal tablolarını denetleyen bağımsız denetçiler ise görüşlerinde bu finansal tabloların şirketin gerçek ilişkilerini yansıtıp yansıtmadığını belirtmelidir.²⁶⁵

Bu doktrin 4. AB direktifinde²⁶⁶ de yıllık finansal raporların doğruyu ve gerçeği yansıtmasının (true and fair view) zorunlu kılınması ile yerini almış, ABD'de ise bu kavram genellikle “gerçeklik” (fairness) olarak kabul görmüştür.

İlk kez İngiliz Şirketler Kanunu'nda yer verilen bu ilke gerek Anglo-Sakson gerek AB hukukunda bir üst hukuk normu olarak kabul edilmektedir.²⁶⁷

Yasal düzenlemelerin hedefi finansal tabloların doğruyu ve gerçeği yansıtması olmakla birlikte bu kavramın İngiliz Şirketler Kanunu'nda kesin bir tanımı yapılmamıştır. Bunun yanında, söz konusu kavramın açıklığa kavuşturulması için pek çok araştırma yapılmasına karşın genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır.

Sözkonusu kavramın AB Hukuku'nda yer alması ile birlikte AB ülkeleri bu kavrama kendi ulusal düzenlemelerinde de yer vermeye başlamışlardır. Ancak gerek bu ülkelerin kavramı kendi geçmiş deneyimleri çerçevesinde ele almaları, gerekse çeviriden kaynaklanan sorunlar nedeniyle birlik içinde de uyumlu bir kullanımının bulunduğundan söz edilememektedir.

²⁶⁵ R. J. Chambers, P.W. Wolnizer, **A True and Fair View of Position and Results: The Historical Background**, Accounting Business and Financial History Volume 1, Number 2, 1991, s. 5, 6.

²⁶⁶ 25 Temmuz 1978 tarihli Şirketlerin Yıllık Hesaplarına İlişkin 4 Sayılı AB Direktifi (78/660/EEC)

²⁶⁷ Reha Poroy, Ünal Tekinalp ve Ersin Çamoğlu, **Ortaklıklar ve Kooperatifler Hukuku**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1997, s.704

Türkiye’de finansal tablolardaki bilgilerin doğruyu ve gerçeği dürüst bir biçimde yansıtması hususu ise açıkça, SPKn’nun 16’ncı maddesinde yer alan, “...ihraççılar ve sermaye piyasası kurumları, konsolide olanlar dahil düzenleyecekleri mali tablolardan Kurulca belirlenenleri bu Kanun’un 22’nci maddesinin (d) bendi uyarınca kurulan bağımsız denetleme kuruluşlarına, bilgilerin doğruluk ve gerçeği dürüst bir biçimde yansıtma ilkesine uygunluğu bakımından inceleyerek bir rapor almak zorundadır.” hükmünde ifade edilmiştir.

SPK’nın Seri:XI, No:1 Tebliği’nin 47’nci maddesinde finansal tabloların “gerçeğe uygunluğu ve doğruluğu” kavramının tanımı; “mali tabloların genel kabul görmüş muhasebe kavram ve ilkeleri ile Kurul’ca yayımlanan standartlara uygun olduğunu veya genel olarak söz konusu kavram, ilke ve standartlara uygun olmakla birlikte bazı istisnai durumları (şartlı bağımsız denetim raporunu gerektiren durumlar) taşıdığını, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinin ve Kurul’ca yayımlanmış olan standartların uygulanması amacıyla işletmeler tarafından seçilen muhasebe politikalarına uygun hazırlandığını, dipnotları ve ekleriyle birlikte yeterli, açık, anlaşılabilir ve yorumlanabilir nitelikte olduğunu, finansal bilgilerin gerekli ayrıntıda verildiğini, önemli işlem ve olayları yansıttığını ifade eder.” şeklinde yapılmıştır.

SPK’nın Seri:XI, No:25 Tebliği’nin 31’inci maddesinde, “gerçeği dürüst bir şekilde yansıtma” finansal tabloların hazırlanmasında temel finansal tablo niteliklerinin kullanılması ve uygun muhasebe standartlarının uygulanması halinde, finansal tabloların gerçeği dürüst bir şekilde yansıttığının kabul edileceği olarak belirlenmiştir.

Buna karşın, gerçeği dürüst bir şekilde yansıtma üst kavramının doğrudan muhasebe standartları oluşturmada temel olarak kabul edilip, ona göre bir sistem oluşturulması mümkün görülmemektedir. Bunun ilk nedeni, uzun zamandır kullanılıyor olmasına karşın, kavramsal olarak dahi genel kabul edilmiş bir açıklamasının bulunmamasıdır. İkinci olarak ise, uygulamada muhasebe standartlarının üzerinde bir kavram olarak görüldüğü durumlarda, şirketlerce ilgili standardı doğrudan uygulamaktan kaçınmak ve dolayısıyla uygulama farklılığı

yaratmak için kullanma imkanı sunmasıdır.²⁶⁸ Dolayısıyla “gerçeği dürüst bir şekilde yansıtmaya” doktrini hilelerin sona erdirilmesini sağlayacak bir araç olmaktan uzak görülmektedir.

Diğer taraftan uygulamada muhasebe standartları ilke bazlı (principles based) ve kural bazlı (rules based) olarak ikiye ayrılmaktadır. Uluslararası muhasebe standartlarının ilke bazlı, US GAAP’in ise kural bazlı bir sistem olduğu genel kabul görmektedir. Ancak, ABD’de, belirtilen bu iki temel yaklaşım arasında katı bir ayrım yapılmasının mümkün olmadığı, standartlar bazında iki tip sistemin de uygulandığının kabul edilmesi gerektiği görüşü ağır basmaktadır.

ABD’de ortaya çıkan finansal tablo skandallarının muhasebe sistemi kaynaklı olup olmadığının tespiti için Sarbannes-Oxley Kanunu’nun 108(d) maddesi ile ilgili otoriteden bu konu hakkında bir rapor hazırlaması talep edilmiştir. Bu madde uyarınca görevlendirilen SEC tarafından hazırlanan raporda,²⁶⁹ sorunun muhasebe sisteminden kaynaklandığı kabul edilmemekte ve dolayısıyla reformcu bir sistem değişikliğinin çözüm sağlamayacağı görüşüne ulaşılmaktadır. Söz konusu raporda iki sistemin iyi yönlerinin analizi ile oluşturulan amaca yönelik (objective oriented) bir muhasebe yaklaşımının benimsenmesinin önerildiği görülmektedir. SEC’ye göre, oluşturulacak yeni standartlarda amacın açık olarak ortaya konulması, standartta istisnalara mümkün olduğunca az yer verilmesi, belirli sınırlarının aşılıp aşılmadığının belirlenmesini sağlayan oransal (bright-line test) kriterlerden kaçınılması (oransal testlerin teknik bir takım hesaplamalarla standardın belirlediği sınırlar içinde kalınmasına karşın, standardın uygulama amacından uzaklaşılmasına yol açtığı düşünülmektedir) ve buna karşın standardın bütünlük içinde uygulanmasını sağlamak üzere yeterli düzeyde ayrıntıya yer verilmesi suretiyle hazırlanması uygun olacaktır. Söz konusu raporda ayrıca, böyle bir sisteme doğru yol alınmasının

²⁶⁸ Amat, Blake ve Oliveras, 1999, s. 25

²⁶⁹ Study Pursuant to Section 108(d) of Sarbannes-Oxley Act of 2002 on The Adaptation by United States Financial Reporting System of a Principles-Based Accounting System, (<http://www.sec.gov>)

standartlar arası uyum amacına ulaşılmasında yardımcı olacağı kanaati belirtilmektedir.²⁷⁰

Uluslararası muhasebe standartlarının uygulanmasının yaygınlaşması ile bir uluslararası standart farklı kültür ve gelenekten gelen pek çok farklı kişi tarafından uygulanır hale gelmiştir. Ancak, sadece temel bir ilkeler bütünü ve farklı uygulayıcılarla, karşılaştırılabilir sonuçlara ulaşılmasının güçlüğü açıktır. Dolayısıyla standart ile getirilmek istenen amacın önceliği korunarak, uygulama birliği sağlamak için uluslararası muhasebe standartlarının da yeterli ayrıntıda hazırlanması veya yol gösterici rehberler sunulması gerekmektedir.

Bu itibarla, ABD’de Sarbanes-Oxley Kanunu kapsamında hazırlanan rapordaki sonuçlara uygun biçimde amaç bazlı ancak yeterli düzeyde ayrıntı içeren muhasebe standartları hazırlanmasının, finansal tabloların karşılaştırılabilirliğinin sağlanması, hilelerin ortaya çıkarılması ve denetimin kolaylaştırılması açısından uygun olacağı düşünülmektedir. Bunun yanında, hızla gelişen ihtiyaçlara cevap verebilmek için uygulama detaylarının hazırlanması uzun süreler alan standartlar yerine daha kolay değiştirilebilen uygulama rehberleri kullanılması suretiyle gerçekleştirilmesinin de finansal tablo kalitesinin artırılması için bir çözüm olabileceği düşünülmektedir.

2.3.2. Düzenleyici ve Denetleyici Otoriteler

Muhasebe standartlarını oluşturan ve geliştiren kurumların yapısı da finansal tablolarının gerçeği yansıtmasının temininde büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de uluslararası standartların benimsenmesi yönünde bir perspektif çizilmesine karşın, uygulamanın ortak bir standardın yaygınlaştırılması hedefi kapsamında yürümediği görülmektedir. Mevcut durumda SPK tarafından uluslararası standartlara uyum kapsamında hazırlanan Seri:XI, No:25 Tebliği, yürürlük tarihi itibarıyla tüm standartları kapsamamasına karşın, SPK tarafından Tebliğin yayınlanmasından sonra yürürlüğe giren standartların sete kazandırılmasında geç kalınmıştır. SPK tarafından Seri:XI, No:25 Tebliği yanında UFRS/UMS’nin de kullanılması alternatif uygulama

²⁷⁰ ibid

olarak kabul gördüğünden, borsa şirketlerinin finansal tabloları arasında tam bir karşılaştırma yapılabileceğinden söz edilemeyecektir. Diğer taraftan, SPK'nın Seri:XI, No:25 Tebliğinden sonra TMSK tarafından uluslararası standartlar kaspamında hazırlanmış bir muhasebe seti daha bulunmakta olup, sözkonusu TMS'lerin yürürlüğe girdiği tarihin farklı olması ve çeviri kaynaklı sorunlar dikkate alındığında SPK'nın Seri:XI, No:25 Tebliği ile TMSK tarafından hazırlanarak yayınlanan TMS'lerin birbirleri ile tam olarak uyumlu olmadığı tespit edilmektedir.

Bu itibarla, muhasebe standartları arasındaki farklılıktan yararlanmak suretiyle ortaya çıkabilecek olan finansal tablo hilelerinin önüne geçmek için uluslararası standartların Türkiye'deki uygulamasında bir metin birliğine ulaşmanın yararlı olacağı düşünülmektedir. Bunun yanında, uygulamanın tek kaynaktan yönlendirilmesi de karşılaştırılabilirliğin temini açısından önem taşımaktadır.

Ayrıca, finansal tablo hilelerinin engellenmesi ve ortaya çıkarılması ancak bunu sağlayabilecek yeterli donanımda muhasebe profesyoneli ve analistin bulunması ile mümkün olabilecektir. Uluslararası muhasebe standartlarının Türkiye'de uygulamasının yeni olduğu da dikkate alınarak, uluslararası standartlar ve bu standartlar çerçevesinde karşılaşılabilecek hileler konusunda, gerekli eğitimin ilgililere sağlanması finansal tablolara güvenin sağlanmasında en önemli hedef olmalıdır.

Dünya Bankası'nın Ekim 2006 tarihli Türkiye'ye ilişkin Muhasebe ve Bağımsız Denetim alanındaki ROSC (Report on The Observance of Standards and Codes)²⁷¹ Raporunun sonuç bölümünde diğer hususlar yanında;

i. Finansal raporlamadaki çelişkili ve belirsiz yükümlülüklerinin düzeltilmesi gerektiği,

ii. Muhasebe ve bağımsız denetim standartlarının oluşturulmasında uzman kaynakların kullanımını teminen ortak bir platform yaratılmasının gerekli olduğu,

²⁷¹ http://www.worldbank.org/ifa/rosc_aa_tur_eng.pdf

iii. Muhasebe ve bağımsız denetim alanındaki profesyonellerin yetkinliğinin artırılmasının önemli bir ihtiyaç olduğu, bunun için akademik ve mesleki eğitimin, profesyonellerin lisanslamasına ilişkin düzenlemelerin geliştirilmesinin ve muhasebe alanında çalışanların yeni gelişmeler konusunda bilgi edinmesini teminen gerekli tedbirlerin alınmasının zorunlu olduğu,

iv. Muhasebe standartlarının uygulanmasının denetimini teminen kurumsallaşmış bir mekanizmanın oluşturulması,

tespit ve önerileri de yer almaktadır. Sözkonusu Dünya Bankası Raporu'nda Türkiye'de finansal raporlamanın geliştirilmesi için düzenleyici ve denetleyici aktivitelerin uyumlaştırılması ve kurumsallaştırılmasının yanısıra uluslararası standartlara uyum için gerekli altyapının temini için eğitimin önemine işaret etmektedir.

Diğer taraftan, SPKn tarafından halka açık anonim ortaklıklara getirilen muhasebe ve bağımsız denetim ilke ve standartlarına ilişkin düzenlemelere uyumun sağlanması da, SPKn'nun 22 (h)²⁷² maddesi ile SPK'ya tanınan izleme, inceleme ve bilgi alma yetkisi ile garanti altına alınmıştır. Bağımsız denetim sisteminin de her durumda finansal tablo hilelerini engellemediğinin uygulamada görülmesi üzerine, örneğin Sarbannes-Oxley Kanunu ile SEC'ye kanunda yer alan kriterleri dikkate alarak üç yılda bir kamuya açıklanan bilgilerin gözden geçirilmesi yükümlülüğü getirilmiştir.

AB'de finansal bilgilerin revizyonu ile ilgili olarak Nisan 2003'de, CESR²⁷³ tarafından ilk Uygulama Standardı (Enforcement Standard) yayınlamıştır. CESR²⁷⁴ 1

²⁷² SPKn'nun 22(h) maddesinde “Bu Kanun hükümleri gereğince elde ettiği veya kendisine tevdi edilen mali tablo ve raporlar ile diğer belgeleri incelemek, gerekli gördüğü hususlar hakkında ihraççı ve kurum denetçilerinden veya bağımsız denetçilerden ayrıca rapor istemek, elde ettiği sonuçları değerlendirerek, Kanunda belirtilen gerekli tedbirleri almak” hükmü yer almaktadır.

²⁷³ CESR, Avrupa Komisyonuna tavsiyelerde bulunmak üzere kurulmuş ve mevcut 15 üye ülke ile Norveç ve İzlanda'nın menkul sermaye piyasaları idarelerinden (national securities regulators) oluşmaktadır.

²⁷⁴ http://www.cesr.eu/index.php?page=document_details&id=192

Nolu Standart-Avrupa'daki Finansal Bilginin Uygulanması²⁷⁵, 21 temel ilke ile düzenleyicilere yol göstermektedir. Standartta özellikle;

i.Uygulama faaliyetlerinin her ülkede yetkili bağımsız otoriteler tarafından yerine getirilmesi gerektiği,

ii.Revizyonu yapılacak finansal bilginin seçimi için tercih edilen yöntemin riske dayalı yaklaşım ile rotasyon veya örnekleme yaklaşımının karışımı olabileceği, tek başına risk bazlı yaklaşımın benimsenmesinin de kabul edilebileceği, tek başına rotasyon veya reaktif yaklaşımın benimsenmesinin ise uygun olmadığı,

iii. Bağımsız denetçiler veya düzenleyici otoritelerce finansal bilgilerde yanlış beyan olduğuna ilişkin şüphe duyulması veya şikâyet bulunması durumunda ayrıca denetim yapılmasının gerekebileceği,

iv. Otoritelerin revizyon-denetim politikalarını ve alınan kararları periyodik olarak kamu ile paylaşmaları gerektiği,

ifade edilmiştir.

CESR 2 Nolu Standart-Uygulama Faaliyetlerinin Koordinasyonu (Coordination of Enforcement Activities)²⁷⁶ Ekim 2003'de yayımlanmıştır. Bu standart Avrupa'daki finansal bilgi denetleyicilerinin uygulamayla ilgili aktivitelerinin koordinasyonunu önermektedir. Ayrıca UMS/UFRS'ye tutarlı ve sağlıklı bir şekilde uygulanması amacına da hizmet etmektedir.

Buna karşın, SPK tarafından, SPKn'nun 22(h) maddesi ile getirilen finansal raporların izlenmesi yükümlülüğünün, uygulama esaslarının ayrıntısı kamuya duyurulmuş değildir.

Bu çerçevede, finansal raporların izlenmesi ve bu konuda gerekli tedbirlerin alınması hususunda, uluslararası gelişmelere ve özellikle AB'ye uyum için, SPK

²⁷⁵ Enforcement of Financial Information in Europe

²⁷⁶ Coordination of Enforcement Activities in Europe, <http://www.cesr.eu/index.php?docid=2046>

tarafından finansal raporların revizyonundan uygulanacak kriterlerin risk bazlı olarak açık ve detaylı bir şekilde belirlenmesi ve bu kapsamda yürütülen revizyon sonuçlarının kamuya duyurulmasının finansal tablo hilelerinin azaltılmasında ve piyasalara olan güvenin artırılmasında yararlı olacağı düşünülmektedir.

2.3.3. Nakit Akım Tabloları-Bütüncül Değerlendirme

Şirketlerin faaliyetleri sonucunda yarattığı nakit akımına ilişkin bilgi sağlayan nakit akım tablolarının bilanço ve gelir tablosuna kıyasla firmanın faaliyet başarısını daha iyi ortaya koyduğu Akgüç (1994)'te savunulmaktadır.²⁷⁷ Bu görüş temelini, bilanço ve gelir tablosunda yer alan kalemlerin yöneticilerin değerlendirmelerini de içeren tahakkuk esasına göre belirlenmesi ve dolayısıyla nakit akımlarına göre manipülasyona daha çok imkan tanınması oluşturmaktadır. Örneğin; finansal tablo hilelerinde kullanılan, amortisman ve stok değerlemeleri ile karşılıkların eksik ya da fazla ayrılması gibi yöntemler doğrudan nakit akımlarını etkilememektedir. Şüphesiz nakit akımlarına dayalı analizlerin de, örneğin hızlı büyüyen ve faaliyetlerinde önemli mevsimsel dalgalanmalar bulunan şirketlerin değerlendirilmesinde olduğu gibi çeşitli dezavantajları bulunmaktadır. Bunun yanında, nakit akım tablolarının doğruyu yansıtacak bir biçimde hazırlanmasının temininde de güçlükler bulunmaktadır. Buna karşın yine de, gerek SPK'nun gözetim faaliyetlerinde, gerekse finansal tablo kullanıcıları tarafından, finansal tabloların gerçekçiliğinin değerlendirilmesinde, nakit akım tablolarının kullanımının etkinleştirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Nakit akım tablolarının diğer finansal tablolarla birlikte analizi ile, uygulanan muhasebe politikalarının şirketin nakit akımları ile karı arasındaki ilişkide yarattığı etki ve şirketin borçlarını ödeme gücü değerlendirilebilecektir.

Bunun yanında, finansal tablo hilelerinin azaltılması için sadece kar veya satış tahminlerine odaklı bir yaklaşımdan uzaklaşılması, daha bütüncül bir perspektif oluşturulmasında yararlı olacaktır. Piyasadaki yatırım analistlerinin yetkinliğinin tespiti konusundaki düzenlemelerin geliştirilmesi ve piyasa katılımcılarının

²⁷⁷ Öztin Akgüç, **Finansal Yönetim**, Muhasebe Enstitüsü Yayın No:63 İstanbul, 1994 s. 160.

bilgilendirilmesi suretiyle şirket ile ilgili tüm verilerin bir bütün halinde değerlendirilmesinin sağlandığı bir ortamın oluşturulması mümkün olabilecektir.

2.3.4. Kurumsal Yönetim

Kurumsal yönetim anonim ortaklıkların idaresinde ve faaliyetlerinde kar elde etme ve pay sahiplerine dağıtma ana unsuru ve amacını taşıyan geleneksel yapıların yanında, gerek hissedarların gerekse yöneticilerin çıkarlarını gözetken aynı zamanda diğer çıkar sahiplerinin haklarının da önemsendiği bir anlayıştır.²⁷⁸ Başarılı kurumsal yönetim uygulamaları sadece kaynakların boşa harcanmasını engelleyen iyi bir muhafız olarak değil, aynı zamanda birçok ülkede talep edilen finansal şeffaflığın, ortaklıkların kontrol edilebilirliğinin ve yatırımcıların korunmasının da garantisi olarak görülmektedir.²⁷⁹

Finansal tabloların hazırlanması sürecinde görev alan tarafların objektifliği, mesleki yeterliliği ve sorumluluk düzeyi, finansal tabloların gerçeği dürüst bir biçimde yansıtmalarının temininde önemli unsurlardan birini teşkil etmektedir. Bu amaçla, SPK tarafından halka açık şirketler için kurumsal yönetim ilkelerinin benimsenip, kamuya duyurulması önemli bir adım oluşturmuştur.

SPK Kurumsal Yönetim İlkeleri'ni “uy, uymuyorsan açıkla” (comply or explain) ilkesi çerçevesinde yürürlüğe koymuştur. Bu prensip uyarınca, İMKB şirketlerinin yıllık faaliyet raporlarının içinde, şirketlerin finansal raporlarda yer alan bilgilerden farklı olarak bir anlamda şirketin yönetim kalitesini ortaya koyan ve kurumsal yönetim ilkeleri karşındaki uygulamaları hakkında yatırımcılara bilgi sunmalarını amaçlayan, 27 maddeden oluşan “Kurumsal Yönetim Uyum Raporu” adında bir rapora yer vermeleri bir yükümlülük olarak getirilmiştir. Kurumsal yönetime uyumun izlenmesi amacıyla hisse senetleri İMKB’de işlem gören şirketlere bu konuda anket uygulanıp sonuçları SPK tarafından Kasım 2004’de kamuya

²⁷⁸ Kübra Şehirli, **Kurumsal Yönetim**, Yayınlanmamış SPK Yeterlik Etüdü, Ankara, 1999, s. 3

²⁷⁹ ibid s. 5

duyurulmuş,²⁸⁰ daha sonra ise 2005 yılında şirketlerin 2004 yılı faaliyet raporlarında yer alan kurumsal yönetim uyum raporlarının analizi SPK tarafından açıklanmıştır.²⁸¹

Kurumsal yönetimin geliştirilmesi ve bu konudaki bilincin artırılması için SPK Aralık 2003’de kurumsal yönetim uyum derecelendirmesi faaliyeti ile bu faaliyette bulunacak kuruluşlara ilişkin esasları belirlemek amacıyla Seri:VIII, No:40 “Sermaye Piyasasında Derecelendirme Faaliyeti ve Derecelendirme Kuruluşlarına İlişkin Esaslar Tebliği”ni yürürlüğe koymuştur. Kurumsal yönetimi teşvik amacıyla ise İMKB bünyesinde “Kurumsal Yönetim Endeksi” oluşturup, endekse dahil olmak için kurumsal yönetim uyumu kapsamında derecelendirme yaptırma ve notlarının en az 6 olması zorunluluğu getirilmiş ve İMKB kotasyon ücretlerinde %50 indirim sağlanmıştır.²⁸² Ancak henüz İMKB Kurumsal Yönetim Endeksine dahil edilecek şirket sayısı yeterli olmadığından endeks hesaplanmaya başlanamıştır.

Bunun yanında, OECD tarafından Türkiye’de Kurumsal Yönetim Uyum Raporu pilot çalışması yürütülmüş ve sonuçları bir rapor ile kamuya açıklanmıştır.²⁸³ Rapor, Türkiye’deki kurumsal yönetim uygulamalarının OECD Kurumsal Yönetim İlkelerine uyum derecesini, taslak değerlendirme metodolojisi çerçevesinde değerlendirmektedir. Politika önerileri hakkındaki tartışmalarda teklif edilen reformlar ve yakın gelecekte gerçekleşmesi beklenen diğer gelişmeler dikkate alınmakla birlikte, rapordaki değerlendirmeler Şubat 2006’daki durumu yansıtmaktadır. Raporda diğer hususlar yanında, Türkiye’deki şirket yapısı ve piyasa özellikleri dikkate alındığında, ilişkili kuruluşlarla işlemlerin kontrolü ve kamuya açıklanması, küçük pay sahiplerinin korunması, yönetim kurulunun sadece yönetimi değil, kontrol gücüne sahip ortakları da izleme konusundaki rolü gibi konularda gelişme sağlanmasının önemli olduğu belirtilmektedir. Bunun yanında, mevcut noksanlıkların bir kısmının, kontrol gücüne sahip ortaklar, yönetim kurulu üyeleri, üst yönetim, şirket danışmanları, denetçiler ve yatırımcılar gibi sadece özel sektör tarafından giderilebileceği belirtilmektedir. Raporda, yönetim kurulu üyeleri ve kontrolü elinde bulunduran pay sahiplerinin, ilgili standartları

²⁸⁰ <http://www.spk.gov.tr/ofd/KurumsalYonetim/index.html?tur=uygulamalar>

²⁸¹ <http://www.spk.gov.tr/ofd/KurumsalYonetim/index.html?tur=imkbsirketuyumraporlari>

²⁸² Ayça Sandıkçıoğlu, **Kurumsal Yönetim Uyum Derecelendirmesi**, Yayınlanmamış SPK Yeterlik Etüdü, Ankara, Kasım 2005, Yönetici Özeti

²⁸³ <http://www.oecd.org/dataoecd/21/2/37550252.pdf>

sadece kağıt üzerinde değil, içtenlikle uyguladıklarını göstermelerinin gerektiği de açıkça bildirilmiştir. Rapor ayrıca ilgili otoritelerin standart belirleme, denetim ve yaptırım konularında kapsamlı ve koordineli risk-bazlı yaklaşımlara önem vermelerini ve SPK'nun risk değerlendirme kriterine kurumsal yönetim unsurlarını dahil etmesini önermektedir.

Henüz uygulamaya geçişinin yeni olması nedeniyle, zorunlu ilkeler yerine “uy, uymuyorsan açıkla” prensibinin benimsenmesinin kurumsallaşmaya etkisinin tam olarak anlaşılması için erken olduğu görülmektedir. Ancak kurumsal yönetim ilkelerinin yayınlanmasının halka açık şirketleri kurumsal yönetim hakkında zorunlu olarak bilgi sahibi olmaya yönelttiği açıktır. Öncelikle yatırımcıları bilgilendirmek ve uyum için teşvik unsurlarını artırmak gibi yöntemlerle kurumsal yönetimin geliştirilmesi sağlanmaya çalışılmalıdır. Bunun yanında, yukarıda belirtilen OECD raporundaki öneriler dikkate alınarak, bu kapsamda yapısal düzenlemelerin de yürürlüğe konulması kurumsal yönetim alanında gelişmeyi sağlamak açısından önemli olacaktır. Kurumsal yönetim ilkelerinin tümüne uyumun zorunlu hale getirilmesi ise uygulamanın ilerleyen dönemlerinde tartışılabilecektir.

Ayrıca kurumsal yönetim alanında, uluslararası alandaki düzenlemelerin de etkisi ile SPK'nın Seri:X, No:16 Tebliği'ne eklenen 28/A maddesi ile İMKB şirketlerine en az iki üyeden oluşan denetimden sorumlu komite oluşturma zorunluluğu getirilmiştir. Daha sonra Seri:X, No:16 Tebliği'nin yerine geçmek üzere getirilen Seri:X, No:22 sayılı SPK Tebliği de aynı düzenlemeleri içermektedir. Denetimden sorumlu komitenin temel amacı uygulama dışı bir kişinin muhasebe politikaları ve bağımsız denetçinin seçimi ile ilgilenmesinin temini ile bu konularda objektifliğin artırılmasıdır. Anılan tebliğ hükmü ile denetim komitesi üyesi olabilmek için sağlanması gereken tek koşul şirkette icrai faaliyette bulunulmamasıdır. Söz konusu komitenin finansal tablo güvenilirliğini desteklemek için oluşturulan bir komite olduğu da dikkate alındığında, komite üyeleri için muhasebe ve finansal raporlama alanlarında bilgi sahibi olma koşullarının getirilmesi de yararlı olabilmektedir. Bunun yanında, Tebliğ hükmü çok belirgin olmadığı için uygulamada ilgili şirkette icrai faaliyette bulunulmamasına karşın örneğin yönetim kurulu başkanının akrabası olan bir kişi ya da ana ortağın temsilcisi de denetimden

sorumlu komite üyesi olabilmektedir. Bunun nedenini, borsa şirketlerine denetimden sorumlu komite kurulması zorunluluğu getirilmesine karşın seçilecek kişilerde icrai faaliyette bulunmama dışında bir bağımsızlık şartı aranmaması oluşturmaktadır. İMKB şirketlerine kurumsal yönetim kapsamında uygulanan yukarıda sözü edilen ankette tüm şirketlerin %26'sında bağımsız üye bulunduğu ifade edilmektedir. Ancak, anket sonuçları açıklanırken, kurumsal yönetim ilkelerinde yer alan bağımsızlık kavramı ile ankete cevap veren şirketlerin bağımsızlık kavramı arasında farklılık olabileceği hususunun dikkate alınması gerektiği çekince olarak belirtilmiştir. İMKB şirketlerinin 2004 yılı faaliyet raporlarında yer alan kurumsal yönetim uyum raporlarında ise şirketlerin %18'inin yönetim kurulunda bağımsız üye bulunduğunu beyan ettiği görülmüştür. Bu kapsamda, denetim komitesi ile hedeflenen finansal tabloların kalitesinin artırılması hedefine ulaşılması için denetim komitesi üyelerinin bağımsızlık niteliğinin artırılması ile yetkinliğini teminine yönelik gerekli düzenlemelerin yapılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

2.3.5. Bağımsız Denetim

Hata ve hileli işlemler nedeniyle finansal tablolardaki önemli yanlış gösterimlerin nasıl ortaya çıkarılabileceğine yönelik olarak, ABD'de yürütülen çalışmalar sonucunda, ASB tarafından, finansal tablolardaki hata ve mevzuat aykırılıklarının ortaya çıkarılmasında bağımsız denetçinin sorumluluğunu düzenleyen SAS No:53 (The Auditor's Responsibility to Detect and Report Errors and Irregularities) standardı, yürürlüğe konularak bağımsız denetçilerin bu konudaki sorumlulukları güçlendirilmiştir. Daha sonra anılan denetim standardının yerini SAS 82 ve 99 nolu standartlar almış, bu yeni standartlarla da finansal tabloların bağımsız denetiminde suçun değerlendirilmesi ilkeleri belirlenmiştir.

Türkiye'deki finansal tabloların bağımsız denetimine ilişkin standartlara bakıldığında ise, halka açık şirketlerin bağımsız denetimine ilişkin geçmişte temel düzenleme olan SPK'nın Seri:X, No:16 "Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğ"de bağımsız denetçilerin muhasebe düzensizlikleri karşısındaki sorumlulukları belirlenirken 32'nci maddede kısa bir açıklama ile yetinildiği görülmektedir. Bu maddenin içeriği, bağımsız denetçilere, denetim esnasında hileleri

ortaya çıkarmak için uygulaması gereken prosedürler ve dikkat edilmesi gereken noktalar hakkında yeterli açıklıkta bir rehber sunmamaktadır. Nitekim, Türkiye’de bağımsız denetçi aleyhine mahkeme prosedürüne başvurulmasının sık görülen bir uygulama olmadığı da dikkate alındığında, finansal tablo hilelerinin açığa çıkarılması hususunda bağımsız denetçinin sorumluluğu konusunda yeterli hukuki çerçeve oluşturulamamıştır.

SPK tarafından hazırlanıp kamuya duyurulan ve bazı kısımları yayımı tarihinde bazı kısımları ise 31.12.2006 tarihli yıllık finansal tabloların bağımsız denetiminde uygulanmak üzere yürürlüğe giren²⁸⁴ uluslararası bağımsız denetim standartlarının getirilmesini amaçlayan yeni bağımsız denetim standartlarını içeren, Seri:X, No:22 “Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ”,²⁸⁵ özellikle ISA 240 ile uyumlu bağımsız denetçilerin finansal tablo usulsüzlükleri kapsamındaki sorumluluğuna ilişkin standardı da benimsemesi ve bağımsız denetim işlemleri için daha ayrıntılı ve açıklayıcı bir rehber oluşturulması nedeniyle ileride finansal tabloların denetim kalitesini ve dolayısıyla gerçekliğini etkileyecek önemli bir gelişmedir.

Kuşkusuz anılan Tebliğ, uluslararası denetim standartlarını baz alarak hazırlanması nedeniyle bağımsız denetimin kalitesinin uluslararası seviyeye yükseltilmesini sağlama hedefi için yararlı olacaktır. Ancak, bu yeni denetim standartlarının da etkin biçimde uygulanması ve kontrolü ilgili kişilerde yeterli bilgi

²⁸⁴ SPK’nın Seri:X, No:22 Tebliği’nin yürürlük başlıklı maddesi uyarınca Tebliğ’in;

a) Başlangıç hükümleri, 1’inci Kısım, 2’nci Kısım (2 nci Kısımın bu Tebliğin 3-34 üncü Kısımlarındaki düzenlemelere atıfta bulunan madde hükümleri ile 30 uncu maddesi hükmü hariç) ve 35 inci Kısım hükümleri yayımı tarihinde,

b) 3-34 üncü Kısım hükümleri ile 2 nci Kısımın bu Tebliğin 3-34 üncü Kısımlarındaki düzenlemelere atıfta bulunan madde hükümleri ve 30 uncu maddesi hükmü, 31/12/2006 tarihli yıllık finansal tabloların (özel hesap dönemine sahip işletmeler için 2007 yılı içinde sona eren yıllık finansal tabloların) bağımsız denetiminde uygulanmaya başlanmak üzere, yayımı tarihinde,

yürürlüğe girer.

²⁸⁵ 12.06.2006 tarihli ve 26196 sayılı mükerrer Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

ve birikimin sağlanması ile mümkün olabilecektir. Dolayısıyla, bağımsız denetim alanındaki profesyonellerin bu konuda yetkinliğinin artırılması için gerekli eğitimin temini ile düzenleyici ve denetleyici otoritelerin yeni standartlara uyumun etkinliğinin sağlanması için yeniden yapılandırılması yararlı olacaktır.

2.3.6. Hasılatın Kaydedilmesi

Hasılatın kaydedilmesi hususundaki muhasebe düzenlemeleri ve hile yöntemlerine ilişkin inceleme; diğer hilelerde olduğu üzere bu yöntemlerin de kullanımının tümüyle sona erdirilmesinin mümkün olmadığını göstermektedir.

Hasılatla ilişkin ilk hile yöntemi olan fiktif hasılatın değerlendirme kriterlerinin geliştirilmesi ile engellenmesi mümkün değildir. Burada hedef bu tip hilelerin ortaya çıkarılmasının kolaylaştırılması ve hızlandırılması olmalıdır. Bunun için yukarıda sayılan finansal raporlamaya ilişkin düzenleyici ve denetleyici yapının geliştirilmesi, bağımsız denetimin etkinleştirilmesi, kurumsal yönetim yapısının oluşturulması ve işletmenin nakit akışının da diğer finansal tablo verileri ile birlikte analizine önem verilmesi hususları yarar sağlayabilecektir.

Hasılatın kaydedilmesinde ikinci kategoriye ise genel olarak hasılatın kaydedilmesine ilişkin muhasebe ilkelerine aykırı hareket edilmesi oluşturmaktadır. Bu hileler yapılırken de çeşitli sahtekarlıklara başvurulması söz konusu olduğundan, fiktif hasılatın önlenmesi için kullanılan teknikler bu kategorideki aykırılıkların azaltılmasına da destek olacaktır. Ek olarak, bu tip hileler, muhasebe sistemi ile doğrudan ilgili olup, genellikle ilgili düzenlemeye veya finansal raporlamanın temel ilkelerinden olan gelir ve giderin eşleştirilmesi ile dönemselliğe aykırı hareket edilmesi suretiyle gerçekleştirilmektedir. Bu durumda finansal tabloların bütüncül olarak değerlendirilmesinin temini ve nakit akım tablosunun da analizlerde kullanılması önem taşımaktadır.

Diğer taraftan, ilgili otorite olan SPK tarafından finansal raporların revizyon sisteminin kurumsallaştırılması, revizyon yöntemi ile elde edilen sonuçların kamuya duyurulması; piyasadaki şeffaflığın artırılması ve hasılatın kaydedilmesi konusundaki düzenleme ihtiyaçlarının belirlenmesi için faydalı olacaktır.

Hasılatın kaydedilmesine ilişkin düzenlemelerin uyumlaştırılması ve gözden geçirilmesine ilişkin IASB ve FASB tarafından yürütülen projenin sonuçlanması da bu husustaki düzenlemelerin etkinliğinin artıracaktır. Bununla birlikte, uluslararası muhasebe standartlarının benimsenmesi öncesinde Türkiye’de hasılatın kaydedilmesi için daha çok faturalandırmayı baz alan bir ilkenin bulunduğu da dikkate alınarak, piyasadaki uygulamaların izlenebilmesi için öncelikle hasılatın kaydedilmesi konusundaki kamuyu aydınlatma ilkelerinin gözden geçirilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Kamuyu aydınlatma ilkelerinin revize edilmesi ve uyumun gözden geçirilmesi ile finansal tablo dipnotlarında hasılatın kaydedilmesi konusunda daha ayrıntılı ve açıklayıcı bilgi sunulması sağlanacak, şirketlerin satış politikalarındaki önemli değişikliklerin etkisinin izlenmesi ve aykırılıkların tespit edilmesi ile gerekli tedbirlerin alınması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR VE MAKALELER

Ahmad, Jamal, Jansen, David C.A., Frank, Johnny J., **Common Financial Statement Fraud Schemes**, <http://www.som.yale.edu/faculty/Sunder/-FinancialFraud/FrankCommon%20Financial%20Fraud%20Schemes%207May%2003v1.doc>

Akdoğan, Nalan, Sevilengül, Orhan, **Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne Göre Tek Düzen Muhasebe Sistemi Uygulaması**, Ankara Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Yayınları, Ankara, 1996

Akgüç, Öztin, **Finansal Yönetim**, Muhasebe Enstitüsü Yayın No:63 İstanbul, 1994

Akyol, Şener, **Borçlar Kanunu**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1996

Amat, Oriol, Oliveras, Ester, **Ethics and Creative Accounting: Some Empirical Evidence on Accounting for Intangibles in Spain**, Working Paper, (<http://www.econ.upf.edu/docs/papers/downloads/732.pdf>)

Amat, Oriol, Blake, John, Oliveras, Ester, **The Struggle Against Creative Accounting: Is "True and Fair View" Part of The Problem or Part of The Solution?**, Working Paper, 1999 (<http://econpapers.repec.org/paper/upfupfgen/363.htm>)

Amat, Oriol, Blake, John, Dows, Jack, **The Ethics of Creative Accounting**, Aralık 1999, Economics Working Papers, (<http://www.econ.upf.edu/docs/papers/downloads/349.pdf>)

Artunç, Burak, **Özel Amaçlı Varlıklar (Special Purpose Entities) ve Bilanço Dışı Muhasbeleştirme Yöntemi Olarak Kullanımı**, Yayınlanmamış SPK Yeterlik Etüdü, Ankara, 2002

Audit Issues in Revenue Recognition, (www.aicpa.org/pubs/jofa/mar1999/-about.htm), AICPA, 1999

Beneish, M. D, **The Detection of Earnings Manipulation**, Financial Analysts Journal, vol. 55, No. 5, September-October 1999

Beasley, Marks S., Carcello V. Joseph, Hermanson, Dana R., **Fraudulent Financial Reporting: 1987-1997-An Analysis of U.S. Public Companies (COSO Report)**, Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, USA, 1999

Chambers, R. J., Wolnizer, P.W., **A True and Fair View of Position and Results:The Historical Background**, Accounting Business and Financial History Volume 1, Number 2, 1991

Chin, Anthony, Choi, Alfred, **Law, Social Sciences and Public Policy**, Center for Advanced Studies, Singapore University Press, 1998

Dobler, Michael, Hettich, Silvia, **Retkinking Revenue Recognition**, Munich Business Research, 2006-03, (www.intranet-lehrstuhl.bwl.uni-muenchen.de/dispatch/Publikation/Volltexte/3815.pdf)

Dooley, Daniel V., **Financial Fraud: Accounting Theory and Practice**, Fordham Journal of Corporate&Financial Law 2002, (www.findarticles.com)

Epstein Barry J., Mirza, Abbas Ali, **Interpretation and Application of International Accounting and Financial Standards**, Wiley, USA, 2004

Eren, Fikret, **Borçlar Hukuku-Genel Hükümler**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 5. Bası, İstanbul, 1994

Erman, Sahir, **Vergi Suçları**, İ.Ü. Fen Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi, İstanbul, 1988

Fraser, Lyn M., **Understanding Financial Statements**, Prentice Hall, New Jersey, 1995.

Finansal Forum Gazetesi, 08.03.2002 tarihli “Makyajlı Bilanço İtirafı” başlıklı haber, istihbarat servisi.

Griffiths, Ian, **Creative Accounting**, Sidwick&Jackson, London, 1986

Griffiths, Ian, **New Creative Accounting**, Macmillan Press Ltd, London, 1995

Gürbüz, Hasan, **Muhasebe Denetimi**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1995

Healey, Paul M., Wahlen, James M., **A Review of the Earnin Management Litarature and Its Implications for Standart Setting, Accounting Horizons**, Vol 13 No:4, American Accounting Association, Aralık, 1999

Herve Styolowy, Gaëtan Breton, **A Framewok For :The Classification of Accounts Manipulations**, Haziran 2000, (http://www.hec.fr/hec/fr/professeurs_recherche/upload/cahiers/CR708.pdf)

Hiçşasmaz, Mazhar, **İşletme Hesaplarının İncelenmesi**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No: 177, Ankara, 1982

Hurt, David N., Kreuze, Jerry G., Langsam, Sheldon A., **Auditing to Combat Revenue Recognition Fraud**, The Journal of Corporate Accounting&Finance”, John Willey&Sons Inc., 2000

Hussey, Ed R., **A Dictionary of Accounting**, Oxford University Press, 1999

IFRS Work Books, IAS 18, A Work of EU Funded Project, (http://www.accountingreform.ru/en/materials/accounting/workbooks)

Jamal Ahmad, David Jansen, C.A., Jonny J. Frank, **Common Financial Statement Fraud Schemes**, <http://www.som.yale.edu/faculty/Sunder/FinancialFraud/-FrankCommon%20Financial%20Fraud%20Schemes%207May%2003v1.doc>

- Kahn, Jeremy, **Presto Chango! Sales are Huge**, Fortune, March 20, 2000
- Kaval, Hasan, **Muhasebe Denetimi Uluslararası Finansal Raporlama Standartları**, 2. Baskı, Gazi Kitabevi, 2005
- Kaya, Ömer, **Muhasebe Sistemine Uyulmaması Halleri ve Özel Usulsüzlük Cezası Uygulaması**, Maliye ve Sigorta Yorumları Dergisi, Sayı 295
- Kaymak, Can, **Muhasebede Yapılan Hata ve Hilelerin Muhasebe ve Muhasebe Denetimi Yönünden Değerlendirilmesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Finansman Bilim Dalı, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 1996
- Kepekçi, Celal, **Sermaye Piyasasının Gelişmesinde Muhasebenin Rolü**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 6, Eskişehir, 1983
- Kharbanda, O. P., Satllworthy E.A., **Corporate Failure**, McGraw-Hill Book Company, (UK) England, 1985
- Küçüksözen, Cemal, **Sermaye Piyasasında Yatırımcının Korunması**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları No:131, Ankara, 1999
- Küçüksözen, Cemal, **Finansal Bilgi Manipülasyonu, Nedenleri, Yöntemleri, Amaçları, Teknikleri, Sonuçları ve İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, No:183, 2005
- Krishnan, Sudha, **Revenue Recognition Fraud or Error-The Case of MicroStrategy**, (Sudha%20Krishnan%201.pdf#search=%22micro%20strategy%20-fraud%20SEC%22)
- Levitt, Arthur, Speech at the New York University, **The Financial Numbers Game**, 28 Eylül 1998
- Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü, **Revizyon ve İşletmelerde Vergi İncelemesi**, Güneş Matbaası, Ankara, 1973
- Maliye Hesap Uzmanları, **Denetim İlke ve Esasları Cilt I**, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, İstanbul, 1996
- Mulford, Charles W., Comiskey, Eugene E., **The Financial Numbers Game-Detecting Creative Accounting Practices**, John Wiley&Sons, Inc, USA, 2002
- Naser, Kamal H. M., **Creative Financial Accounting**, Prentice Hall, New York, 1993
- Özbilgin, İzzet Gökhan, **Bilgi Teknolojileri Denetimi ve Uluslararası Standartlar**, Sayıştay Dergisi sayı 49, (<http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der49m7.pdf>)
- Pamukçu, Ayşe, **Muhasebe Hata ve Hilelerinin Raporlama İlkeleri Yönünden Değerlendirilmesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana

Bilim Dalı Muhasebe Finansman Dalı, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 2000

Pekiner, Kamuran, **İşletme Denetimi**, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Muhasebe Enstitüsü Yayın No:55, İstanbul, 1988

Poroy, Reha, Tekinalp, Ünal, Çamoğlu, Ersin, **Ortaklıklar ve Kooperatifler Hukuku**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1997

Rajgopa, Shiva, **Financial Reporting Issues in E-Commerce Companies**, E Business Review, Fall 2004, (http://bschool.washington.edu/ebiz/Pdf/2004_Financial_Reporting.pdf)

Reisoğlu, Safa, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1993

Report Pursuant to Section 704 of the Sarbanes-Oxley Act (<http://www.sec.gov>)

Revenue Recognition-Lessons Learned From Restatements and Enforcement Actions, Ernst and Young Assurance And Advisory Business Services Report, December 2004 (<http://www.bnet.com/>)

Sandıkçıoğlu Ayça, **Kurumsal Yönetim Uyum Derecelendirmesi**, SPK Yayınlanmamış SPK Yeterlik Etüdü, Ankara, Kasım 2005

Sauer, Richard C., **Financial Statement Fraud: The Boundaries of Liability Under the Federal Securities Laws**, The Business Lawyer; Vol. 57, May 2002 (<http://www.abanet.org/buslaw/corporateresponsibility/clearinghouse/sauer.pdf>)

Schilit, Howard M., **Financial Shenanigans**, McGraw-Hill, Inc., New York, 1993

Simon, John, **Why Do Companies Use Creative Accounting?**, The Association of Chartered Certified Accountants, 1998, (<http://www.acca.co.uk>)

Spiceland, J. David, Sepe, James F., **The Intermediate Accounting**, Irwin McGraw-Hill, 1998

Styolowy, Herve, Breton, Gaëtan, **A Framework For :The Classification of Accounts Manipulations**, Haziran 2000, (http://www.hec.fr/hec/fr/professeurs_recherche/upload/cahiers/CR708.pdf)

Şehirli, Kübra, **Kurumsal Yönetim**, Yayınlanmamış SPK Yeterlik Etüdü, Ankara, 1999

Şimşek, E. Elif, **Türk Vergi Hukuku'nda Muhasebe Hileleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı Mali Hukuk Bilim Dalı, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 2001

Türkan, Önder, **Finansal Tabloların Denetiminde Hilenin Araştırılması ve Denetçinin Sorumluluğu-82 nolu Denetim Standardı ve SPK Standartları Arasındaki Farklar**, MÜ İ.İ.B.F Dergisi, Yıl:1999, Cilt XV, Sayı:1

Ulusoy, Sibel, **Temel Mali Tablo Makyajlama Yöntemleri ve Kontrolü**, SPK Yayınlanmamış SPK Yeterlik Etüdü, Ankara, 1999

Üstündağ, Saim, **Muhasebe Standartları Oluşturulması Süreci ve Düzenleyici Kuruluşlar**, Yayınlanmamış SPK Yeterlik Etüdü, Ankara, 1999

Young, Michael R., **Accounting Irregularities and Financial Fraud**, Aspen Law&Business, USA, Second Edition, 2002

2005 Securities Litigation Study, PWC Advisory, Crisis Management, (www.pwc.com)

MEVZUAT VE DÜZENLEMELER

Borçlar Kanunu

International Financial Reporting Standards

International Accounting Standarts

İMKB Kotasyon Yönetmeliği

Sermaye Piyasası Kurulu Tebliği

Sermaye Piyasası Kanunu

Vergi Usul Kanunu

İş Kanunu

Türkiye Muhasebe Standartları

Türk Ticaret Kanunu

WEB SİTELERİ

<http://www.aicpa.org/members/div/auditstd>

<http://www.aicpa.org/download/members/div/auditstd/AU-00316.PDF>

<http://www.cesr.eu/>

<http://en.wikipedia.org>

<http://www.fasb.org/pdf/fas49.pdf/>

<http://www.fasb.org/pdf/fas48.pdf/>

<http://www.iasc.org.uk>

<http://www.investorwords.com/>

<http://www.oecd.org/dataoecd/21/2/37550252.pdf>

<http://www.oxfordreference.com>

<http://www.spk.gov.tr>

<http://www.sec.gov/interps/account/sab104rev.pdf>

<http://www.sec.gov/interps/account/sab101.htm>

<http://www.sec.gov/litigation/complaints/comp18748.pdf>

<http://www.sec.gov/>

http://www.worldbank.org/ifa/rosc_aa_tur_eng.pdf